

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ПАНАСЮК ВІКТОРІЯ ВІКТОРІВНА

УДК 343.985.7:343.615-053.9

ДИСЕРТАЦІЯ

**РОЗСЛІДУВАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА, ВЧИНЕНОГО
ЩОДО ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ**

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **В. В. Панасюк**

Науковий керівник: **Комаринська Юлія Борисівна,**

кандидат юридичних наук, доцент

Київ–2026

АНОТАЦІЯ

Панасюк В. В. Розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право». – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2026.

Дисертація є одним із перших комплексних досліджень, у якому реалізовано науково обґрунтований підхід до розроблення теоретичних засад і практичних рекомендацій щодо ефективного розслідування випадків домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку, з огляду на специфіку елементів криміналістичної характеристики та організації слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування.

Обґрунтовано актуальність проблеми розслідування домашнього насильства щодо осіб похилого віку, визначено відсутність системних криміналістичних досліджень у цій сфері, що актуалізує необхідність проведення комплексного наукового дослідження.

Досліджено сучасний стан наукової та методичної розробленості, тенденції зміни кількості зафіксованих фактів домашнього насильства щодо осіб похилого віку, що обумовлені низкою факторів, серед яких: воєнні дії, внутрішні та зовнішні переміщення населення, демографічна криза та соціальна ізоляція літніх осіб, що призводить до латентності відповідних кримінальних правопорушень.

Проаналізовано криміналістичну характеристику домашнього насильства щодо осіб похилого віку з виокремленням предмета посягання (психологічне, фізичне здоров'я або матеріальні об'єкти), типових способів вчинення, обстановки його вчинення, слідової картини, а також характеристики особи правопорушника й потерпілого. Зазначене дало змогу визначити типові закономірності взаємозв'язку між віковими, фізичними,

психологічними та соціальними характеристиками потерпілих і механізмом кримінального правопорушення.

Встановлено, що предмет посягання має комплексний характер й обумовлює обрання злочинцем способу його вчинення. Предмет посягання охоплює фізичне здоров'я, психоемоційний стан, гідність, майнові права та соціальну автономію осіб похилого віку. Також він може бути подвійним, поєднуючи фізичні та психологічні наслідки, що відображає взаємозв'язок форм домашнього насильства. Типові способи вчинення злочину охоплюють взаємообумовлені етапи підготовки, безпосереднього вчинення та приховування.

Зазначено, що типові елементи обстановки вчинення кримінального правопорушення, поряд із вибором способу вчинення кримінального правопорушення, визначають перебіг, інтенсивність і результати злочинної діяльності в цьому виді кримінальної протиправності. Обстановку вчинення кримінального правопорушення визначають домінуванням спільного місця проживання підозрюваного й потерпілого, що сприяє повторюваності насильства та його прихованості.

Увагу зосереджено на комплексному аналізі слідової картини досліджуваних кримінальних правопорушень, яка відображає систематичний характер протиправної поведінки та охоплює матеріальні, біологічні, документальні, цифрові й ідеальні сліди, а також поведінкові та психоемоційні індикатори потерпілих.

Окреслено особливості особи правопорушника та потерпілого: правопорушник – переважно особа чоловічої статі віком від 25-ти до 40 років, яка має нестабільне соціально-економічне становище, часто має попередній протиправний досвід і перебуває в спільних побутових відносинах із потерпілим. Потерпілий – особа похилого віку, яка вирізняється підвищеною фізичною та психологічною вразливістю, нерідко має інвалідність, обмежені соціальні зв'язки, а також перебуває в емоційній або матеріальній залежності

від правопорушника, що зумовлює тривале замовчування фактів насильства й ускладнює їх своєчасне виявлення.

Також обґрунтовано, що під час розслідування зазначеної категорії злочинів необхідним є доповнення класичної системи елементів криміналістичної характеристики таким елементом, як «систематичність насильницьких дій». Аналіз актуальної судової практики дає підстави стверджувати, що встановлення систематичності як ознаки тривалості протиправної поведінки та конкретної форми насильства має вирішальне значення для правильної правової кваліфікації діяння за ст. 126¹ Кримінального кодексу України. Доведено, що систематичність не зводиться виключно до наявності попередніх фактів притягнення особи до адміністративної відповідальності, а може бути підтверджена сукупністю допустимих доказів, зокрема показаннями потерпілих і свідків, медичною документацією, матеріалами реагування поліції та іншими джерелами доказової інформації.

Встановлено особливості початкового етапу досудового розслідування домашнього насильства щодо осіб похилого віку, який характеризується високим рівнем латентності, недостатністю первинної інформації та потребою в оперативному висуненні й перевірці слідчих версій.

Сформовано перелік обставин, які підлягають встановленню під час досудового розслідування домашнього насильства щодо осіб похилого віку. Обґрунтовано, що ключове значення мають дві взаємопов'язані обставини, обов'язкові для з'ясування: форма насильства і його систематичність. Доведено, що встановлення зазначених обставин забезпечує правильне визначення напрямку розслідування.

Визначено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування та систематизовано їх: залежно від джерел надходження інформації про факт вчинення насильницьких дій щодо особи похилого віку залежно від наявності протидії розслідуванню. До основних джерел надходження інформації про насильницькі дії віднесено: повідомлення потерпілої особи; звернення

родичів, сусідів чи інших осіб з близького оточення; інформацію від суб'єктів протидії домашньому насильству (підрозділи Національної поліції, соціальні служби, медичні установи, органи місцевого самоврядування). Встановлено, що протидію в цій категорії злочинів можуть чинити як правопорушник, так і потерпілий.

Окреслено алгоритми дій слідчого, що обумовлені слідчими ситуаціями та спрямовані на своєчасну фіксацію події домашнього насильства, документування його форм і виявів, забезпечення збирання та збереження доказової інформації, а також на ефективне реагування, зокрема у випадках замовчування, тиску на потерпілу особу або її ізоляції.

Обґрунтовано, що слідчі версії є ключовим інструментом перевірки первинної інформації на початковому етапі розслідування. Сформульовано типові слідчі версії початкового етапу розслідування на підставі визначеної типізації слідчих ситуацій, які забезпечують цілеспрямоване планування досудового розслідування, а саме: наявний факт систематичного домашнього насильства щодо особи похилого віку; насильницьких дій немає, а повідомлення зумовлене викривленим сприйняттям дійсності потерпілою особою внаслідок вікових або психофізіологічних особливостей; вчинено інше правопорушення. Виокремлено слідчі версії щодо: особи правопорушника (ступінь родинних зав'язків); характеру його відносин із потерпілим; форм насильства; мотивів протиправної поведінки; наявності систематичності; ступеня залежності потерпілого від злочинця; можливого приховування фактів насильства або впливу на потерпілу особу.

Висвітлено особливості організації взаємодії слідчого з іншими законодавчо визначеними суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству й насильству за ознакою статі. Здійснено розподіл зазначених суб'єктів за сферою реалізації своїх повноважень: правоохоронний блок – підрозділи поліції, оперативні підрозділи реагування; соціальний блок – соціальні служби, служби у справах дітей, органи місцевого самоврядування; медико-психологічний блок –

заклади охорони здоров'я, мобільні бригади, притулки; правовий блок – суд, центри безоплатної правової допомоги.

Розглянуто зміст організації і тактики проведення ключових слідчих (розшукових) дій, включно з оглядом місця події, оглядом документів й окремих об'єктів, що відображають не лише перебіг і тривалість насильницьких дій, а й вікові, когнітивні та психологічні особливості потерпілих. У цьому контексті визначено основні криміналістично значущі об'єкти огляду, а саме: місце перебування потерпілого (житлові приміщення, кімнати, місця тимчасового утримання), елементи доступу до приміщення (двері, замки, вікна, балкони), що можуть свідчити про обмеження свободи пересування, тілесні ушкодження потерпілого, медична документація (довідки, висновки лікарів, історії хвороби), документи, що підтверджують право власності або користування житлом, побутові предмети, які використовували як знаряддя вчинення насильства або засоби обмеження руху, фото-, відео- та аудіоматеріали з технічних пристроїв (мобільні телефони, камери спостереження, носії інформації), а також сліди боротьби в місці спільного проживання (пошкоджені меблі, безлад, сліди крові, розбиті предмети), що в сукупності забезпечує повноту фіксації доказової інформації.

Сформовано методичні рекомендації стосовно допиту потерпілих, що акцентовані на мінімізації ризиків вторинної віктимізації потерпілих і забезпеченні належного документування доказів.

З'ясовано особливості використання спеціальних знань під час розслідування домашнього насильства щодо осіб похилого віку, зокрема можливості призначення судово-медичних, судово-психологічних і судово-психіатричних експертиз, а також використання цифрових доказів і матеріалів з відкритих джерел (OSINT), що підвищує повноту й об'єктивність доказової бази.

Удосконалено тактичні та процесуальні підходи до проведення інших слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях зазначеної категорії злочинів шляхом обґрунтування доцільності застосування тактичних

прийомів, орієнтованих на мінімізування психологічного навантаження на потерпілих. Досліджено особливості організації та проведення обшуку, слідчого експерименту, пред'явлення для впізнання, з огляду на вікові, когнітивні, психологічні характеристики осіб похилого віку та характер сімейно-родинних відносин, ступінь родинної близькості та соціально-психологічний клімат у сім'ї, зокрема рівень конфліктності, залежності й наявність деструктивних форм взаємодії.

Ключові слова: домашнє насильство, особи похилого віку, кримінальне провадження, розслідування, криміналістична характеристика, слідчі (розшукові) дії, досудове розслідування, латентність, судово-медична експертиза, судово-психологічна експертиза, психіатрична експертиза, протидія, процесуальні дії, алгоритми слідчих (розшукових) дій.

Panasiuk V. V. Domestic violence investigation committed against elderly persons. – A Qualification Scientific Work in the Form of a Manuscript.

Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy in Specialty 081 -«Law».
– National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2026.

The dissertation is one of the first comprehensive studies implementing a scientifically grounded approach to the development of theoretical foundations and practical recommendations for the effective investigation of domestic violence committed against older persons, taking into account the specific features of forensic characteristics and the organization of investigative (search) actions during pre-trial investigation.

The relevance of investigating domestic violence against older persons is substantiated by the absence of systematic forensic research in this field, which necessitates a comprehensive scientific study. The current state of scientific and methodological development and trends in recorded cases of domestic violence against older persons are examined, taking into account factors such as military actions, internal and external migration, demographic decline, and social isolation of elderly individuals, which contribute to the latency of such criminal offenses.

The forensic characteristics of domestic violence against older persons are analyzed with particular emphasis on the object of criminal encroachment (psychological and physical health, as well as material objects), typical methods of commission, the situational context of the offense, the evidentiary pattern, and the characteristics of offenders and victims. This made it possible to identify typical correlations between the age-related, physical, psychological, and social characteristics of victims and the mechanism of criminal conduct.

It is established that the object of criminal encroachment is multifaceted and determines the offender's choice of method for committing the offense. The object of encroachment includes physical health, psycho-emotional well-being, dignity, property rights, and social autonomy of older persons. It may also combine physical and psychological consequences, reflecting the interconnected nature of various

forms of domestic violence. Typical methods of committing the offense encompass interrelated stages of preparation, execution, and concealment.

It is noted that the typical elements of the situational context of the criminal offense, together with the method of commission, determine the course, intensity, and consequences of criminal activity in this category of offenses. The situational context is characterized by the predominance of shared residence between the suspect and the victim, which facilitates the repetitive and concealed nature of violence.

Particular attention is devoted to the comprehensive analysis of the evidentiary pattern of the analyzed criminal offenses, which reflects the systematic nature of unlawful conduct and includes material, biological, documentary, digital, and testimonial evidence, as well as behavioral and psycho-emotional indicators of victims.

The characteristics of the offender and the victim are outlined as follows: the offender is predominantly a male aged 25 to 40 with unstable socio-economic status, often possessing prior unlawful experience and maintaining shared domestic relations with the victim. The victim is an older person characterized by increased physical and psychological vulnerability, frequently having disabilities, limited social connections, and emotional or financial dependence on the offender, which contributes to prolonged concealment of violence and complicates its timely detection.

The study further substantiates the necessity of supplementing the classical system of forensic characteristics with an additional element – the systematic nature of violent conduct. Analysis of current judicial practice demonstrates that establishing systematicity as an indicator of prolonged unlawful behavior and a specific form of violence is essential for the correct legal qualification of acts under Article 126⁻¹ of the Criminal Code of Ukraine. It is proven that systematicity is not limited solely to previous instances of administrative liability but may be confirmed by a body of admissible evidence, including witness and victim testimony, medical records, police response materials, and other evidentiary sources.

The specific features of the initial stage of pre-trial investigation of domestic violence against older persons are identified, particularly the high level of latency, insufficiency of initial information, and the necessity for prompt formulation and verification of investigative hypotheses.

A system of circumstances subject to establishment during the pre-trial investigation of domestic violence against older persons has been developed. It is substantiated that two interrelated circumstances are of key importance: the form of violence and its systematic nature. Establishing these circumstances ensures the correct determination of the direction of the investigation.

Typical investigative situations at the initial stage of the investigation are identified and systematized depending on the source of information regarding violent acts against older persons and the existence of obstruction to the investigation. The principal sources of information include reports from victims, relatives, neighbors, and entities responsible for combating domestic violence, including police units, social services, healthcare institutions, and local self-government bodies. It is established that obstruction in this category of offenses may originate from both the offender and the victim.

Algorithms of investigator actions are outlined in accordance with investigative situations and aimed at the timely documentation of domestic violence incidents, recording of their forms and manifestations, preservation of evidence, and effective response in cases involving concealment, pressure upon the victim, or isolation.

It is substantiated that investigative hypotheses constitute a key instrument for verifying initial information at the initial stage of the investigation. Typical investigative hypotheses are formulated regarding the existence of systematic domestic violence against an older person, the absence of violent conduct due to distorted perception by the victim caused by age-related or psychophysiological factors, or the commission of another offense. Separate investigative hypotheses are distinguished regarding the offender's identity, relationship with the victim, forms

and motives of violence, existence of systematic conduct, degree of victim dependency, and possible concealment of violent acts.

The study highlights the specific features of organizing interaction between investigators and other legally authorized entities involved in preventing and combating domestic and gender-based violence. These entities are classified according to their sphere of competence into law enforcement, social, medical and psychological, and legal sectors.

The organization and tactics of conducting key investigative (search) actions are examined, including crime scene examination, inspection of documents and other objects reflecting not only the duration and nature of violent conduct but also the age-related, cognitive, and psychological characteristics of victims. The principal forensic objects of examination include the victim's residence, access-restricting elements, bodily injuries, medical documentation, property-related documents, household items used as instruments of violence, technical devices containing photo, video, and audio materials, and traces of struggle at the shared residence, all of which ensure the completeness of evidentiary documentation.

Methodological recommendations for interviewing victims are developed with emphasis on minimizing secondary victimization and ensuring proper evidentiary documentation.

The study identifies the specific features of using specialized knowledge in the investigation of domestic violence against older persons, including the appointment of forensic medical, psychological, and psychiatric examinations, as well as the use of digital evidence and open-source intelligence (OSINT), which contributes to the completeness and objectivity of the evidentiary base.

Tactical and procedural approaches to conducting other investigative (search) actions in criminal proceedings of this category are improved through the substantiation of tactical methods aimed at minimizing psychological pressure on victims. The study also examines the organization and conduct of searches, investigative experiments, and identification procedures, taking into account the age-related, cognitive, and psychological characteristics of older persons, as well as

the nature of family relationships, degree of kinship, and socio-psychological climate within the family.

Keywords: domestic violence, older persons, criminal proceedings, investigation, forensic characteristics, investigative (search) actions, pre-trial investigation, latency, forensic medical examination, forensic psychological examination, psychiatric examination, counteraction, procedural actions, investigative algorithms.

в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Панасюк В. В. Способи вчинення та приховування домашнього насильства щодо осіб похилого віку. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 468–471. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/106>
2. Панасюк В. В. Особи похилого віку як вразлива категорія потерпілих від домашнього насильства. *Київський часопис права*. 2023. № 4. С. 139–145. DOI: <http://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/issue/view/12>
3. Панасюк В. В. Чинники домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку, як вияв девіантної поведінки. *Юридична психологія*. 2024. № 1 (34). С. 126–133. DOI: <https://doi.org/10.33270/03243401.126>
4. Панасюк В. В. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування домашнього насильства щодо осіб похилого віку. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 3. С. 86–98. DOI: <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-3>
5. Panasiuk V. V. Investigation of domestic violence committed against the elderly: algorithmisation of scene inspection. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2025. № 33 (3). P. 338–357. DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-3-338>
6. Комаринська Ю., Панасюк В., Романович А. Комунікативна складова тактики допиту дитини. *Наука і правоохорона*. 2025. № 4 (70). С. 138–149. DOI: <https://doi.org/10.33270/05257004.14>
7. Панасюк В. В. Міжнародний досвід розслідування домашнього насильства, вчиненого військовими: порівняльно-правовий аналіз. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2026. Т. 31. № 1. С. 82–93. DOI: <https://doi.org/10.63341/naia-herald/1.2026.82>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Панасюк В. В. Актуальні питання розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку. *Сучасні проблеми криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25 листоп. 2022 р.). Харків, 2022. С. 301–304. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.7319910>
2. Панасюк В. В. Наукове забезпечення розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи*: міжвід. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2022 р.). Київ, 2022. С. 177–180. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/21569>
3. Панасюк В. В. Поняття систематичності при кваліфікації домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку. *Забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі й торгівлі людьми: національна практика та зарубіжний досвід*: наук.-теорет. конф. (Київ, 8 груд. 2022 р.). Київ, 2022. С. 76–79. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/22106>
4. Панасюк В. В. Домашнє насильство в умовах війни. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 16 берез. 2023 р.). Хмельницький, 2023. С. 441–444. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/9c3c9c7c-2a8a-4c52-9a4f-5b7a9c2a1f6d>
5. Панасюк В. В. Класифікація способів вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку. *Людина, кримінологія, наука*: матеріали II Міжнар. наук. конф., присвяч. 40-річчю діяльності в галузі освіти й науки та 65-річчю кримінолога В. Г. Бужора (Республіка Молдова, м. Кишинів, 24 берез. 2023 р.). Кишинів, 2023. С. 776–778. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/776-778_7.pdf
6. Панасюк В. В. Поняття особи похилого віку в різних країнах світу. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку*:

матеріали міжвід. наук.-практ. конф. (Київ, 28 квіт. 2023 р.). Київ, 2023. С. 224–227. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/23489>

7. Панасюк В. В. Обстановка, місце та час вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку. *Кримінальне процесуальне право на сучасному етапі розвитку України* : матеріали круглого столу (Київ, 27 жовт. 2023 р.). Київ, 2023. С. 298–300. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/24876>

8. Панасюк В. В. Характеристика особи правопорушника й потерпілого від домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвід. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2023 р.). Київ, 2023. С. 336–339. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/25794>

9. Панасюк В. В. Ознаки вразливості осіб похилого віку як потерпілих від домашнього насильства. *Забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі й торгівлі людьми: національна практика та зарубіжний досвід* : матеріали III наук.-теорет. конф. (Київ, 4 груд. 2023 р.). Київ, 2023. С. 104–107. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/25988>

10. Панасюк В. В. Взаємозв'язок особи потерпілого та правопорушника під час вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 3 лип. 2024 р.). Київ, 2024. С. 472–475. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/27154>

11. Панасюк В. В. Взаємодія слідчого зі співробітниками оперативних та інших підрозділів НПУ під час розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвід. наук.-практ. круглого столу (Київ, 21 листоп. 2024 р.). Київ, 2023. С. 377–381. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/27903>

12. Панасюк В. В. Огляд місця події як основна слідча (розшукова) дія під час розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку. *Проблемні питання насильства в сім'ї та насильства за ознаками статі в Україні в умовах воєнного стану* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів – Торунь, 18 берез. 2025 р.). Львів, 2023. С. 122–125. URL: <https://dspace.megu.edu.ua/items/6c8c0f7a-9b7c-4a6d-9b5e-2e4c1c8d5f21>

13. Панасюк В. В. Особливості проведення допиту під час розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку. *Забезпечення правопорядку в умовах воєнного стану та мировідбудови* : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (Житомир, 1 трав. 2025 р.). Житомир, 2025. С. 65–68. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/40123>

14. Панасюк В. В. Міжнародні підходи до розслідування домашнього насильства, вчиненого військовими щодо літніх осіб: порівняльно-правовий аспект. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану* : матеріали XIV міжвід. наук.-практ. конф. (Київ, 28 листоп. 2025 р.). Київ, 2025. С. 395–398. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/29877>

15. Комаринська Ю. Б., Панасюк В. В. Проведення допиту осіб похилого віку та дітей, які є потерпілими від домашнього насильства : метод. рек. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2026. 71 с.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	19
ВСТУП.....	20
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА, ВЧИНЕНОГО ЩОДО ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ.....	33
1.1. Стан наукового розроблення проблеми розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку.....	33
1.2. Криміналістична характеристика домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку.....	43
1.2.1. Предмет посягання та способи вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку.....	53
1.2.2. Обстановка вчинення та слідова картина.....	76
1.2.3. Особа правопорушника та потерпілого.....	84
1.2.4. Інші елементи криміналістичної характеристики домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку.....	97
Висновки до розділу 1.....	103
РОЗДІЛ 2. ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА, ВЧИНЕНОГО ЩОДО ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ.....	113
2.1. Обставини, що підлягають встановленню під час досудового розслідування.....	113
2.2. Типові слідчі ситуації та версії під час досудового розслідування.....	131
2.3. Взаємодія слідчого з іншими суб'єктами протидії домашньому насильству на початковому етапі розслідування.....	148
Висновки до розділу 2.....	167

РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА, ВЧИНЕНОГО ЩОДО ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ.....	170
3.1. Організація і тактика проведення огляду місця події	170
3.2. Тактичні прийоми проведення допиту	188
3.3. Призначення судових експертиз і використання інших форм спеціальних знань під час розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку.....	206
3.4. Проведення інших слідчих (розшукових) дій.....	220
Висновки до розділу 3.....	228
ВИСНОВКИ.....	230
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	240
ДОДАТКИ.....	260

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ГУНП – Головне управління Національної поліції

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

КК – Кримінальний кодекс

КМУ – Кабінет Міністрів України

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

МВС – Міністерство внутрішніх справ

МОЗ – Міністерство охорони здоров'я

НПУ – Національна поліція України

СРД – слідчі (розшукові) дії

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. На шляху європейської та євроатлантичної інтеграції України особливої актуальності набуває питання забезпечення прав і свобод людини, зокрема в приватній та сімейно-побутовій сферах. У сучасних умовах соціально-економічної нестабільності, трансформації суспільних відносин проблема реагування на факти домашнього насильства потребує системного підходу, удосконалення механізмів захисту осіб і підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів.

Необхідність підвищення ефективності розслідування домашнього насильства як кримінального правопорушення зумовлена масштабом і тяжкістю його наслідків. Такі дії спричиняють не лише фізичні травми, а й глибокі емоційні страждання, втрату самоповаги, соціальну ізоляцію, економічні складнощі, а подеколи призводять до смерті потерпілих. Саме багатогранність цих негативних наслідків актуалізує потребу напрацювання чітких законодавчих механізмів, синергії зусиль органів виконавчої влади, зокрема тих, що забезпечують формування та реалізацію державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, органів й установ, на які покладено функції зі здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб. Це забезпечить невідворотність притягнення підозрюваних до відповідальності, дасть змогу забезпечити реальний захист прав людини й мінімізувати шкоду від цього явища.

Важливо зазначити, що кримінальну відповідальність за домашнє насильство в Україні встановлено порівняно нещодавно. Як результат імплементації положень Стамбульської конвенції до національного законодавства ст. 126¹ «Домашнє насильство» було введено до КК України, що набрала чинності 11 січня 2019 року [69]. З моменту її впровадження простежується стійка тенденція до збільшення кількості кримінальних

проваджень, розпочатих за фактами домашнього насильства. Якщо в перші роки застосування норми кількість зареєстрованих випадків була порівняно незначною, то вже в наступні роки цей показник щорічно підвищувався, що засвідчує активізацію діяльності правоохоронних органів щодо виявлення, фіксації та розслідування таких правопорушень. Водночас 2025 року спостерігається незначне зменшення кількості зареєстрованих випадків, порівняно з попереднім роком, що зумовлено комплексом соціально-демографічних і воєнних факторів: підвищеною смертністю серед населення через воєнні дії, значною кількістю випадків виїзду за кордон, обмеженням доступу до правоохоронних органів, а також страхом потерпілих повідомляти про насильство у зв'язку з ризиком розшуку осіб, які ухиляються від мобілізації або самовільно залишили військову частину, інших складних обставин воєнного чи надзвичайного стану.

Аналіз статистики Офісу Генерального прокурора й статистичні дані звернень щодо домашнього насильства Національної поліції України засвідчують стійку тенденцію до збільшення кількості зареєстрованих випадків домашнього насильства в Україні. За даними Офісу Генерального прокурора, після зменшення кількості випадків 2022 року, упродовж 2023–2025 років знову відновилася тенденція до активізації кримінально протиправних дій за ст. 126¹ КК України [121]. Протягом 2019–2021 років чисельність таких кримінальних правопорушень збільшилася майже втричі – з 1068 до 2432. Зниження спостерігалось 2022 року до 1498 випадків (–38,4 %), проте вже 2023 року показник знову підвищився до 2705 (+47,2 %), 2024 року – 2805 (+48,8 %), а 2025 року – 1996 випадків (+28,8 %). Схожу динаміку мала загальна кількість усіх кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством: з 2554 2019 року до 4800 2021 року (підвищилася в 1,9 раза), потім зниження 2022 року на 30 % – до 3360, 2024 року – подвоєння до 7412 випадків, а 2025 року – 6800 випадків [104]. З огляду на особливості обстановки, у якій вчиняють такі правопорушення, а також їх повторюваний характер, ці дані засвідчують важливість своєчасного реагування

правоохоронних органів й ефективної координації між поліцією, соціальними службами та медичними установами для надання підтримки постраждалим. На підставі аналізу судових рішень у кримінальних провадженнях стосовно домашнього насильства встановлено, що серед потерпілих значну частку становлять особи похилого віку, які характеризуються підвищеною віктимологічною вразливістю через фізіологічні, психологічні та соціально-економічні чинники. Такі особи часто залежать від підозрюваної особи, спільно проживають і мають обмежені можливості для самостійного захисту своїх прав.

Водночас аналіз статистичних даних правоохоронних органів України дає змогу простежити динаміку кількості потерпілих осіб похилого віку від домашнього насильства протягом останніх років. Зокрема, 2021 року кількість потерпілих осіб похилого віку становила 1342 особи, 2022 року – 1187 осіб, 2023 року – 1024 особи, 2024 року – 861 особа, а 2025 року – 635 осіб.

Найчастіше потерпілі особи зазнають саме психологічного насильства або поєднання двох і більше форм (фізичного та психологічного) (додаток Б, рис. 3). Зокрема, 2025 року від психологічного насильства постраждало 546 осіб, від фізичного – 157 осіб, від економічного – 30 осіб; 2024 року відповідні показники становили 731, 159 та 26 осіб; 2023 року – 812, 203 та 9 осіб; 2022 року – 915, 241 та 31 особа; 2021 року – 1032, 267 та 43 особи відповідно.

Держава активно протидіє домашньому насильству в сім'ї, однак зазначена діяльність неможлива без дослідження і подальшого вдосконалення системи процесу досудового розслідування та протидії домашньому насильству.

Теоретичне підґрунтя дисертації становлять наукові праці національних учених-криміналістів А. О. Антощука, Ю. П. Аленіна, І. О. Бандурки, В. Д. Басая, І. В. Басистої, В. П. Бахіна, В. Д. Берназа, Г. П. Власової, В. Г. Гончаренка, І. В. Гори, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, І. І. Когутича, В. О. Коновалової, М. В. Корнієнка, В. С. Кузьмічова,

В. К. Лисиченка, Є. Д. Лук'янчикова, В. Г. Лукашевича, Л. Л. Патик, М. В. Салтевського, О. Ю. Татарова, О. В. Таран, В. В. Тіщенко, П. В. Цимбала, К. О. Чаплинського, В. В. Юсупова, М. С. Цуцкїрїдзе, С. С. Чернявського, Ю. М. Черноус, М. Є. Шумила, Л. Д. Удалової, В. Ю. Шепітька та ін.

Проблематику розслідування домашнього насильства та окремих його категорій досліджували також С. М. Авраменко, О. І. Белова, А. Б. Блага, В. Є. Бондар, І. Г. Богатирьов, П. О. Васильківська, В. В. Вітвіцька, Б. М. Головкін, Г. В. Дідківська, О. І. Зазимко, А. В. Іщенко, В. О. Кифлюк, О. В. Ковальова, Ю. Б. Комаринська, Л. В. Крижна, Є. С. Назимко, В. М. Плетенець, Л. В. Самарай, Д. М. Тичина та ін.

Внесок українських й іноземних учених у розвиток криміналістики є значним, водночас дотепер у науці бракує комплексних наукових розробок щодо особливостей розслідування злочинів домашнього насильства, учинених щодо осіб похилого віку, які одночасно враховували б положення чинного законодавства, актуальну правозастосовну практику та специфіку вікових, фізичних, психологічних і соціальних характеристик потерпілих.

Одержані зазначеними авторами висновки мають істотне значення для наукового обґрунтування досліджуваної проблематики, вирізняються фундаментальністю та слугують концептуальною основою для подальших наукових досліджень у відповідній сфері. Водночас у сучасних соціально-економічних обставинах, в умовах змін законодавчої бази та модернізації правозастосовної практики актуальності набуває розроблення сучасних, науково обґрунтованих кримінально-правових підходів до криміналістичного забезпечення розслідування домашнього насильства. Зазначені чинники й обумовили актуальність дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обрана для дослідження тема дисертації узгоджується з Конвенціями Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція, 2011) і захист дітей від

сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція, 2021). Робота виконана відповідно до Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021), Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року (постанова Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2021 року № 145), Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2025–2029 роки (наказ МВС України від 21 травня 2024 року № 326) й Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради від 21 грудня 2020 року, протокол № 23).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ 25 жовтня 2022 року (протокол № 14) та включено до Переліку тем дисертаційних досліджень Національної академії правових наук України (№ 1134, 2022 р.).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертації є розроблення теоретичних засад і практичних рекомендацій щодо ефективного розслідування випадків домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку, з огляду на специфіку елементів криміналістичної характеристики й тактичної організації слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі *завдання*:

- з'ясувати сучасний стан наукових досліджень розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку;
- систематизувати елементи криміналістичної характеристики означених протиправних діянь, виявити кореляційні зв'язки й залежності між її елементами;

- визначити особливості початкового етапу досудового розслідування домашнього насильства щодо осіб похилого віку, а також обставини, що підлягають встановленню під час досудового розслідування;
- висвітлити типові слідчі ситуації та версії початкового етапу розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку, запропонувати алгоритми дій слідчого для таких ситуацій;
- окреслити організаційні аспекти досудового розслідування домашнього насильства, визначити роль взаємодії з іншими суб'єктами протидії домашньому насильству, вчиненому щодо осіб похилого віку;
- проаналізувати особливості проведення огляду місця події під час розслідування домашнього насильства щодо осіб похилого віку;
- конкретизувати завдання й особливості тактики допиту потерпілих осіб похилого віку відповідно до їхніх вікових, психологічних і когнітивних особливостей;
- розглянути специфіку призначення судових експертиз і підходи до використання інших форм спеціальних знань під час розслідування домашнього насильства щодо осіб похилого віку;
- дослідити тактичні та процесуальні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування домашнього насильства щодо осіб похилого віку.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у процесі досудового розслідування випадків домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку.

Предмет дослідження – розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети й реалізації визначених завдань у дисертації використано комплекс загальнонаукових, спеціально-юридичних і сучасних міждисциплінарних методів пізнання. Загальнонаукові методи аналізу й синтезу, індукції та дедукції, абстрагування, узагальнення й аналогії застосовано під час опрацювання наукових джерел,

нормативно-правових актів і матеріалів кримінальних проваджень, а також для формування теоретичних положень і висновків дослідження (підрозділи 1.1, 1.2). Діалектичний метод використано для дослідження домашнього насильства, учиненого щодо осіб похилого віку, як складного соціально-правового явища, що знаходиться в динамічному розвитку та взаємозв'язку з іншими формами протиправної поведінки (підрозділи 1.1, 2.2). Системний метод дав змогу розглядати криміналістичну характеристику домашнього насильства та початковий етап його розслідування як цілісну систему взаємопов'язаних елементів (підрозділи 1.2, 2.1–2.3). Історико-правовий метод застосовано для аналізу етапів становлення законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за домашнє насильство та розвитку наукових підходів до його розслідування (підрозділ 1.1). Логіко-юридичний метод сприяв тлумаченню норм кримінального та кримінального процесуального законодавства, формулюванню практичних рекомендацій щодо організації й тактики проведення слідчих (розшукових) дій (підрозділи 2.1, 3.1–3.4). Статистичний метод і метод контент-аналізу використано для обробки та узагальнення офіційних статистичних даних, матеріалів 99 кримінальних проваджень, а також інформації НПУ з метою виявлення тенденцій і типових закономірностей розслідування домашнього насильства, учиненого щодо осіб похилого віку (підрозділи 2.1–2.3). Соціологічні методи, зокрема анкетування та узагальнення експертних оцінок працівників НПУ з різних областей України, застосовано під час аналізу практики досудового розслідування та оцінювання ефективності тактичних й організаційних рішень слідчого (підрозділи 2.2, 2.3, 3.2). З метою формування прикладних рекомендацій використано метод криміналістичного моделювання, що надав можливість розробити типові слідчі ситуації, версії та алгоритми дій слідчого на початковому етапі розслідування (підрозділи 2.2, 2.3). Також застосовано ризик-орієнтований підхід і метод кейс-аналізу (case-study) для поглибленого вивчення окремих кримінальних проваджень й оцінювання чинників віктимності осіб похилого віку (підрозділи 1.2, 2.1, 3.2), а елементи

компаративного аналізу – для зіставлення національної слідчої практики з окремими міжнародними стандартами реагування на домашнє насильство (підрозділи 1.1, 3.3).

Емпіричну базу дослідження становлять: зведені матеріали аналізу 100 кримінальних проваджень, розпочатих за ст. 126¹ КК України протягом 2021–2025 років у різних регіонах України; узагальнені результати опитувань, проведених серед 225 працівників правоохоронних органів (слідчих і підрозділів превенції), які безпосередньо у своїй практичній діяльності працювали з випадками вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку, з усіх областей України; аналітичні матеріали, зокрема звіти, узагальнення та статистичні дані МВС України, НПУ, Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України (звіти й узагальнення Верховного Суду, роз'яснення Конституційного Суду України).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших комплексних монографічних досліджень розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку, з огляду на їх підвищену віктимність, специфіку слідової картини й особливості процесуальної діяльності органів досудового розслідування.

До визначальних наукових положень, що становлять новизну дисертації, належать такі:

вперше:

– розроблено комплексні наукові засади розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку, які ґрунтуються на положеннях криміналістики, соціально-психологічних наук, чинного законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству, а також на аналізі правозастосовної практики органів досудового розслідування і судових інституцій. Вони інтегровані в науково обґрунтовану модель і практичний інструментарій досудового розслідування, предмет якого визначається криміналістичною характеристикою злочинів домашнього насильства щодо осіб похилого віку, а зміст – науково-пізнавальними

процесами, що зумовлені тактичними завданнями й типовими слідчими ситуаціями на початковому етапі розслідування;

– аргументовано необхідність виокремлення специфічного додаткового елементу криміналістичної характеристики домашнього насильства – систематичності насильницьких дій, оскільки він є конструктивною ознакою цього злочину, а доведення домашнього насильства неможливе без встановлення повторюваності протиправної поведінки щодо потерпілої особи;

– сформовано методичні рекомендації, що передбачають тактичні засади проведення допиту потерпілих осіб похилого віку, що дає змогу ефективно планувати слідчі (розшукові) дії, враховувати вікові, фізичні та психологічні особливості потерпілих і передбачати потенційні способи приховування насильства;

удосконалено:

– історіографічний огляд наукових досліджень проблем розслідування випадків домашнього насильства щодо осіб похилого віку, з огляду на сучасні висновки дисертаційних робіт, монографій, наукових статей, навчальної літератури з криміналістики. Проаналізовано ключові підходи до формування криміналістичної характеристики таких злочинів, тактичних і методичних аспектів проведення слідчих (розшукових) дій;

– перелік ключових складників криміналістичної характеристики домашнього насильства щодо осіб похилого віку, серед яких особа правопорушника та потерпілого, предмет протиправного посягання, способи вчинення, слідова картина й обстановка вчинення злочину. Увагу зосереджено на взаємозв'язках між цими елементами, їхніх кореляційних залежностях і впливі на формування типових слідчих ситуацій;

– організаційні й тактичні рекомендації щодо проведення огляду місця події в кримінальних провадженнях про домашнє насильство щодо осіб похилого віку, з огляду на характерну слідову картину й умови сімейного середовища;

– підходи до взаємодії слідчого з іншими законодавчо визначеними суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству й насильству за ознакою статі, шляхом обґрунтування необхідності її системного та безперервного здійснення відповідно до законодавства;

дістало подальший розвиток:

– наукові положення в частині доручення проведення судово-медичних, судово-психологічних і психіатричних експертиз, використання інших форм спеціальних знань (участь спеціалістів у проведенні окремих слідчих (розшукових) дій, консультації спеціалістів) під час розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку;

– підходи до визначення обставин, що підлягають встановленню на початковому етапі розслідування домашнього насильства, з огляду на специфіку доказування в кримінальних провадженнях щодо осіб похилого віку;

– типові слідчі ситуації початкового й наступного етапів розслідування аналізованих кримінальних правопорушень, які обумовлені джерелом надходження інформації та залежать від наявності протидії розслідуванню, що є визначальним для алгоритмів процесуальних дій;

– тактичні засади проведення окремих слідчих (розшукових) дій (слідчого експерименту, пред'явлення для впізнання, обшуку) відповідно до особливостей механізму вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що обґрунтовані в дисертації положення впроваджено й може бути використано в:

– *науково-дослідній роботі* – для подальших наукових досліджень розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку, під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних проєктів нормативно-правових актів,

підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову (акт Національної академії внутрішніх справ від 3 листопада 2025 року № 504-нд);

– *освітньому процесі* – для підготовки підручників, лекцій, навчально-практичних посібників, методичних рекомендацій з навчальних курсів криміналістики, кримінального права, а також поліцейської діяльності, що використовують під час проведення різних форм навчальних занять і тренінгів у межах підготовки здобувачів (акт Національної академії внутрішніх справ від 3 листопада 2025 року № 503-оп);

– *практичній діяльності* – для розроблення та вдосконалення відомчих і міжвідомчих нормативно-правових актів, а також підготовки листів-роз'яснень до органів досудового розслідування України, оскільки дисертаційне дослідження має як необхідний теоретичний та методологічний рівень, так і практичну цінність, що сприятиме вдосконаленню їхньої процесуальної діяльності (акт Головного слідчого управління НПУ від 31 липня 2025 року № 72851-2025).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана автором самостійно. Усі сформульовані положення та висновки є результатом особистих досліджень автора. Окремі положення дисертації викладено у науковій статті: «Комунікативна складова тактики допиту дитини» підготовленої у співавторстві із Ю.Б. Комаринською та А.В. Романович. Особистий внесок В.В. Панасюк – 30 %. Також у методичних рекомендаціях «Проведення допиту осіб похилого віку та дітей, які є потерпілими від домашнього насильства», підготовлених у співавторстві із Ю.Б. Комаринською. Особистий внесок В.В. Панасюк – 50 %.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження оприлюднено на міжнародних, всеукраїнських конференціях, у фахових виданнях України та інших держав, зокрема в матеріалах: Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні проблеми криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану»

(м. Харків, 25 листопада 2022 року); міжвідомчої науково-практичної конференції *«Актуальні питання криміналістики та судової експертизи»* (м. Київ, 25 листопада 2022 року); науково-теоретичної конференції *«Забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі й торгівлі людьми: національна практика та зарубіжний досвід»* у межах щорічної Всесвітньої акції «16 днів проти насильства» (м. Київ, 25 листопада 2022 року); Всеукраїнської науково-практичної конференції *«Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану»* (м. Хмельницький, 16 березня 2023 року); II Міжнародної наукової конференції, присвяченої 40-річчю діяльності в галузі освіти й науки та 65-річчю життя кримінолога В. Г. Бужора, *«Людина, кримінологія, наука»* (Республіка Молдова, м. Кишинів, 24 березня 2023 року); міжвідомчої науково-практичної конференції *«Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку»* (м. Київ, 28 квітня 2023 року); круглого столу *«Кримінальне процесуальне право на сучасному етапі розвитку України»* (м. Київ, 27 жовтня 2023 року); міжвідомчої науково-практичної конференції *«Актуальні питання криміналістики та судової експертизи»* (м. Київ, 30 листопада 2023 року); III науково-теоретичної конференції *«Забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі й торгівлі людьми: національна практика та зарубіжний досвід»* у межах щорічної Всесвітньої акції «16 днів проти насильства» (м. Київ, 4 грудня 2023 року); Всеукраїнської науково-практичної конференції *«Актуальні питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану»* (м. Київ, 3 липня 2024 року); міжвідомчого науково-практичного круглого столу *«Актуальні питання криміналістики та судової експертизи»* (м. Київ, 21 листопада 2024 року); Всеукраїнської науково-практичної конференції *«Проблемні питання насильства в сім'ї та насильства за ознаками статі в Україні в умовах воєнного стану»* (Львів– Торунь, 18 березня 2025 року); III Всеукраїнської науково-практичної конференції *«Забезпечення правопорядку в умовах воєнного стану та мировідбудови»* (м.

Житомир, 1 травня 2025 року); міжвідомчої науково-практичної конференції «Актуальні питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану» (м. Київ, 28 листопада 2025 року), а також під час проходження дистанційного курсу «Доступна допомога» на освітній платформі «Соціальна перспектива» з отриманням сертифіката № SPVNUA-7-3176 від 7 грудня 2023 року.

Публікації. Результати дослідження оприлюднено в 22 публікаціях, серед яких 7 статей у наукових фахових виданнях України, 15 тез доповідей на наукових конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації (українською та англійською мовами), переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (188 найменувань на 20 сторінках) і трьох додатків на 29 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 288 сторінок, із них основний текст – на 220 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА, ВЧИНЕНОГО ЩОДО ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ

1.1. Стан наукового розроблення проблеми розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку

Проблема домашнього насильства надзвичайно важлива передусім тому, що сім'я є основою суспільства й має перебувати під особливим захистом держави. Насильство і жорстокість в сім'ї не лише руйнують гармонію та злагоду в ній, а й є однією з передумов кримінальної протиправності в суспільстві загалом. Здебільшого страждають від насильства жінки, діти й люди похилого віку [81, с. 71]. Перші спроби врегулювати сімейні відносини на законодавчому рівні, згідно з історичними пам'ятками, було здійснено ще у XVIII ст. до н.е., у період правління Хаммурапі, царя Вавилону. У законах царя Хаммурапі було зосереджено увагу на сімейних відносинах – як майнового, так і немайнового характеру, а також захисту деяких прав дітей. Аналіз деяких положень цих законів дає змогу стверджувати, що вони захищали інтереси сім'ї та встановлювали рівні права подружжя щодо майна й гідних умов сімейного життя, а також передбачали чітко визначені підстави для розлучення з боку як чоловіка, так і жінки. Водночас у законах царя Хаммурапі передбачено й можливість віддати жінку або дитину в боргову кабалу на певний термін у разі неможливості повернути борг [23, с. 54].

Поширення домашнього насильства дослідники Е. Салісбурі, Г. Донавін і М. Л. Прайс пов'язують з епохою Середньовіччя. На думку цих науковців, воно виникло з архаїчної традиції, яка давала чоловікам право фізично карати своїх дружин, слуг й учнів за певні провини. Єдиними, хто були проти такого становища в ті часи, були церкви та соціальні громади [172, с. 101].

Державне регулювання сімейних відносин у європейських країнах у період їх становлення здійснювали за допомогою канонічного права, що було зумовлено особливим становищем католицької церкви та значним її впливом на всі сфери суспільного життя й управління державою. Проте з XV–XVII ст. у Великій Британії, Франції та Німеччині королівська влада відійшла від церковних догматів щодо регулювання шлюбу, його стали розглядати не лише як релігійний обряд, а й як акт громадянського стану. Одночасно відносини подружжя (повна влада чоловіка, безумовне підкорення йому дружини тощо), які були регламентовані канонічним правом, не мали принципових відмінностей від зазначених вище особливостей прав кожного з подружжя – нерівності особистих і майнових прав, залежного становища жінки тощо. Тож є підстави стверджувати про наявність спільних чинників – нерівності в правах чоловіка, жінки й дітей, обумовлені особливостями традицій, культури та релігії, патріархального ладу суспільного життя [4, с. 88].

Наприклад, якщо аналізувати іноземний досвід, у США жінка страждає від фізичного насильства кожні 18 хвилин. Згідно зі статистичними даними, 62 % убивств жінок вчинили їхні чоловіки. У Перу 70 % усіх зареєстрованих злочинів становить фізичне насильство в сім'ї. Значного поширення набуло сексуальне насильство: у Канаді, Новій Зеландії, США та Великій Британії кожна шоста жінка була зґвалтована [55, с. 205]. В Україні протягом тривалого часу чоловіка, який побив дружину, карали, який убив – засуджували, а дружину, яка вбила чоловіка, живцем закопували в землю. Лише в 70-ті роки XX ст. проблема насильства в сім'ї стала суспільно значущою, а подружнє насильство визнали неприпустимим на Заході.

Учена Н. Л. Камінська, дослідивши проблему домашнього насильства в Радянському Союзі, зазначає, що його офіційно «не існувало». Вивчення цього феномену зводилося лише до розгляду фізичного насильства відповідно до статей Кримінального кодексу. Заяви осіб, які все-таки наважилися звернутися в правоохоронні органи, відмовлялися приймати [45, с. 25].

Останніми роками в Україні увагу спрямовують на проблеми запобігання та протидії домашньому насильству. Воно може призводити до втрати найдорожчого для людини – життя та здоров'я, а також завдає значної соціальної та моральної шкоди суспільству.

Триває вдосконалення політики та практики протидії домашньому насильству як в економічно розвинених країнах, так і в тих, що розвиваються. Зазначене прослідковується в тому, що уряди низки країн приймають закони, розробляють державні програми, уживають спеціальних заходів, спрямованих на протидію тим формам насильства, які донедавна вважали приватною справою сім'ї або окремої людини [49, с. 75].

Поняття «сім'я» в українському сімейному праві є предметом тривалих наукових дискусій. Попри численні спроби науковців сформулювати чітке й вичерпне визначення цього поняття, єдиного підходу досі не досягнуто. Хоча історично сім'я асоціювалася з кровною спорідненістю та спільним господарством, сучасне право розширює це поняття, додаючи різноманітні форми сімейних зв'язків. Українські вчені пропонують власні визначення сім'ї, акцентуючи переважно на таких аспектах, як шлюб, кровна спорідненість, усиновлення, спільне проживання та взаємні права й обов'язки. Хоча ці визначення різняться деталями, вони окреслюють соціальну та правову природу сім'ї.

Слід зазначити, що поняття «сім'я» може мати різні інтерпретації в сучасній українській правовій науці.

Попри різні трактування, усі визначення сім'ї, на нашу думку, сходяться на тому, що це союз людей, які пов'язані між собою певними юридичними правами й обов'язками.

Історія дослідження домашнього насильства як негативного явища порівняно нетривала. Зокрема, 15 листопада 2001 року Верховна Рада України ухвалила перший на теренах Співдружності Незалежних Держав Закон «Про попередження насильства в сім'ї», чим визнала як існування цього явища в суспільстві, так і готовність протистояти йому. У ст. 17 Закону України «Про

виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» законодавчо було закріплено норму, згідно з якою суди застосовують під час розгляду справ Європейську конвенцію з прав людини та практику Європейського суду як джерело права [102].

Згодом 6 грудня 2017 року Верховна Рада України прийняла Закон «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», на підставі чого КК України був доповнений новою ст. 126¹ «Домашнє насильство», яка набула чинності 11 січня 2019 року [103]. Саме з цього часу увагу науковців з різних галузей знань було зосереджено на проблемі насильства в сім'ї.

На етапі розвитку наукових уявлень про проблеми досудового розслідування домашнього насильства слід також зазначити про монографічне дослідження Т. В. Іщенко (2021), результати якого стали основою криміналістичної методики розслідування домашнього насильства. Оскільки проблематика насильства в сім'ї є надзвичайно складною, дослідники використовують знання з різних галузей науки, зокрема соціології, психології та права, щоб отримати максимально повну картину цієї проблеми та знайти ефективні способи її вирішення [42, с. 173]. Науковці у своїх працях не оминули увагою і питання використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. Наприклад, О. В. Александренко (2020) акцентує на предметі дослідження й складнощах виявлення і фіксації слідів економічного та психологічного насильства [1, с. 90].

Надзвичайно важливу тему теоретичних основ і практики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, досліджує Ю. Б. Комаринська (2021) [57, с. 143]. Особливості тактики проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування вбивств, учинених у зв'язку із застосуванням домашнього насильства, аналізувала К. А. Шаповал

(2021). Учена дійшла висновку, що вбивства, учинені із застосуванням домашнього насильства, мають ситуативний характер на основі насильства, що вчиняють систематично [135, с. 115]. Прикладне значення має і дисертаційне дослідження Р. В. Кифлюка (2020) «Особливості розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних з насильством в сім'ї» [47, с. 68].

Серед знакових праць слід згадати фундаментальне дослідження О. О. Дудорова та М. І. Хавронюка (2019) «Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі» [35, с. 51], а також наукову статтю У. М. Митника (2019) «Кримінально-правова протидія домашньому насильству в окремих країнах Європейського Союзу» [83, с. 145].

Деякі науковці акцентували на проведенні емпіричних досліджень, зокрема практиці застосування обмежувальних заходів у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних із домашнім насильством (І. В. Гловюк, 2020) [27, с. 101].

Вагоме місце посідають праці, спрямовані на надання науково-методичних рекомендацій органам досудового розслідування та суду. Зокрема, ідеться про роботи щодо порядку обрання запобіжного заходу під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством (М. С. Цуцкірідзе та ін., 2021) [129, с. 24], стандартів і методики оцінювання ризиків у поведінці підозрюваного під час прийняття судом рішення про обрання запобіжного заходу (Ф. Манн, О. М. Бугаєць, 2020) [82, с. 61].

Вагомим внеском у розвиток криміналістичних підходів до розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, є праці Ю. М. Черноус (2020) [132, с. 33]. У своїх наукових дослідженнях учена розглядає криміналістичну характеристику злочинів як системоутворювальний елемент методики розслідування, спрямовуючи увагу на взаємозв'язок способу вчинення кримінального правопорушення, особи злочинця та потерпілого, слідової картини й типових слідчих ситуацій.

Запропоновані нею підходи мають принципове значення для формування ефективної методики розслідування домашнього насильства, оскільки дають змогу адаптувати алгоритми дій слідчого до специфіки повторюваної, латентної та психологічно обумовленої насильницької поведінки.

Криміналістичні аспекти розслідування злочинів, пов'язаних із насильством, також ґрунтовно досліджував С. С. Чернявський (2018), який акцентував на проблемах доказування в кримінальних провадженнях, де насильство має системний характер і відбувається в умовах обмеженого кола свідків. Науковець засвідчує складність фіксації нематеріальних слідів злочину, зокрема психологічного й економічного насильства, що є надзвичайно актуальним саме для розслідування домашнього насильства щодо осіб похилого віку, які часто перебувають у стані залежності від підозрюваного та не здатні самостійно забезпечити захист своїх прав [131, с. 175].

Наукові напрацювання В. О. Плетинця (2019) присвячено тактичним і методичним засадам розслідування кримінальних правопорушень, учинених у побутовій сфері. Автор обґрунтовує необхідність урахування соціально-психологічних характеристик учасників кримінального провадження, особливостей сімейних конфліктів, а також ролі попередніх адміністративних правопорушень під час встановлення систематичності насильницької поведінки. Ці положення є важливими для розслідування домашнього насильства щодо осіб похилого віку, оскільки дають змогу комплексно оцінювати поведінку підозрюваного в динаміці й доводити стійкість протиправної діяльності [97, с. 108].

Криміналістичні та процесуальні аспекти доказування у справах про насильницькі злочини розглядає Б. М. Щур (2020), який привертає увагу до значення оцінки показань потерпілих з огляду на їх вікові та психологічні особливості. Науковець зауважує, що похилий вік потерпілих може впливати на повноту, послідовність й емоційне забарвлення показань, що актуалізує необхідність застосування слідчим спеціальних тактичних прийомів під час

допиту, а також активного використання спеціальних знань психологів і медиків [147, с. 249].

Проблематика розслідування злочинів у сфері сімейно-побутових відносин також відображена в працях науковців. Зокрема, О. О. Журавель (2021) аналізує особливості доказування в кримінальних провадженнях, де злочин вчиняють в умовах тривалих міжособистісних зв'язків. Автор стверджує, що в таких справах ключове значення має встановлення причиново-наслідкових зв'язків між поведінкою підозрюваного й негативними змінами у фізичному чи психологічному стані потерпілого, що є відмітним саме для систематичного домашнього насильства [37, с. 115].

Отже, аналіз наукових джерел засвідчує, що проблему домашнього насильства активно досліджують у правовій, соціологічній та психологічній площинах, а також її ґрунтовно відображено в криміналістичних працях, присвячених загальним питанням розслідування цього виду кримінальних правопорушень. Водночас спеціалізовані дослідження, спрямовані безпосередньо на розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку, залишаються фрагментарними та несистематизованими.

Це зумовлює необхідність подальшого наукового осмислення криміналістичних особливостей розслідування домашнього насильства щодо осіб похилого віку, з огляду на їх фізіологічні, психологічні та соціальні характеристики, а також специфіку слідової картини й доказування систематичності насильницьких дій, що зумовлює актуальність обраної теми дисертаційного дослідження.

Поглиблене вивчення обстановки вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку та сформованої слідової картини неможливе без аналізу наукових підходів, які висвітлюють соціальну, психологічну та криміналістичну сутність цього явища. Слушно зазначають у науковій літературі, що домашнє насильство має складний, багатоаспектний характер і не обмежується окремими насильницькими актами, а виявляється як тривалий

процес впливу на потерпілу особу в умовах сімейних або близьких відносин [5, с. 34–36].

Українські науковці зауважують, що для домашнього насильства характерною є його латентність, обумовлена закритістю сімейного простору, обмеженим колом очевидців, а також психологічною та матеріальною залежністю потерпілих від підозрюваного [74, с. 112]. Особливої актуальності ці ознаки набувають у випадках учинення насильства щодо осіб похилого віку, які нерідко мають обмежені фізичні можливості, хронічні захворювання, потребують стороннього догляду та перебувають у повній або частковій залежності від членів сім'ї. У зв'язку з цим обстановка вчинення такого насильства формується не лише як просторово-часова характеристика події, а як система умов, що сприяють тривалому й повторюваному протиправному впливу.

Криміналістичні дослідження засвідчують, що домашнє насильство щодо осіб похилого віку найчастіше вчиняють за місцем їх постійного проживання, у знайомому для них середовищі, що, з одного боку, полегшує підозрюваному приховування своїх дій, а з іншого – ускладнює своєчасне виявлення злочину правоохоронними органами [144, с. 89]. Саме тому виявлення та фіксація змін в обстановці житла, пошкодження предметів побуту, одягу, наявність слідів боротьби або опору набувають особливого значення під час огляду місця події. Здійснений аналіз матеріалів кримінальних проваджень підтверджує, що в більшості випадків саме матеріальні сліди є першочерговим джерелом інформації про факт учинення фізичного насильства, натомість психологічне насильство залишає переважно ідеальні сліди, відображені в пам'яті потерпілих і свідків.

У наукових працях Ю. М. Черноус (2019) обґрунтовано позицію, відповідно до якої криміналістична характеристика злочинів домашнього насильства має охоплювати не лише спосіб дії та слідову картину, а й умови, що сприяли його вчиненню, зокрема соціальну ізоляцію потерпілих та їхню залежність від підозрюваної особи [133, с. 57–59].

Це положення корелює з результатами вивчення практики та проведеного анкетування практичних працівників, які стверджують, що у значній кількості випадків особи похилого віку не звертаються по допомогу через страх втратити житло, матеріальне забезпечення або догляд.

Європейські дослідники розглядають домашнє насильство не лише як кримінально каране протиправне діяння, а як порушення фундаментальних прав людини, що потребує комплексного реагування з боку держави [155, с. 18–20]. У цьому контексті важливо, що обстановка вчинення насильства формується в умовах тривалого дисбалансу влади та контролю, коли підозрювана особа систематично обмежує свободу дій потерпілої особи. Зазначений підхід дає змогу глибше зрозуміти специфіку психологічного й економічного насильства, які часто не супроводжуються очевидними тілесними ушкодженнями, проте мають руйнівні наслідки.

Увагу привертає концепція примусового контролю (*coercive control*), розроблена Е. Старком (2007), відповідно до якої домашнє насильство є не сукупністю окремих епізодів, а системою поведінки, спрямованої на підпорядкування та ізоляцію потерпілої особи [175, с. 5–7]. Застосування цього підходу в криміналістичному аналізі дає змогу пояснити, чому в значній частині кримінальних проваджень щодо осіб похилого віку немає явних матеріальних слідів насильства, водночас наявні численні ознаки психологічного тиску, маніпуляцій та контролю.

Американські дослідники також акцентують на циклічності домашнього насильства. Згідно з концепцією Л. Вокера (2009), насильницька поведінка розвивається за певним сценарієм, що охоплює стадії наростання напруження, гострого конфлікту й тимчасового «примирення» [181, с. 96–99].

У випадках насильства щодо осіб похилого віку ця циклічність часто залишається непоміченою, оскільки потерпілі схильні виправдовувати дії підозрюваного або сприймати їх як «побутові конфлікти», що ускладнює своєчасне втручання правоохоронних органів.

Питання протидії злочинам щодо осіб похилого віку досліджували О. В. Барсукова, О. М. Гришко, М. П. Джеймс, О. С. Павлюк, К. Л. Попов та ін. Однак на дисертаційному рівні проблематику домашнього насильства щодо осіб похилого віку не досліджували.

Проаналізувавши нормативні та законодавчі акти України з питань запобігання і попередження домашнього насильства, можна стверджувати, що державна політика в цих питаннях активно та планомірно розвивається. Однак, з огляду на ту обставину, що домашнє насильство загалом і кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, зокрема є порівняно новим видом злочинної діяльності, а отже, недостатньо дослідженим, тому потребує детального та ґрунтовного вивчення [103].

Хоча низку наукових комплексних робіт присвячено специфічним питанням забезпечення досудового розслідування домашнього насильства, проте роботи, присвячені розслідуванню домашнього насильства, не охоплюють усіх можливих ситуацій та механізмів його вчинення, що пов'язано з обсягом і предметом дисертаційних робіт, тож майже не дослідженим залишається специфіка розслідування домашнього насильства щодо осіб похилого віку.

Ця категорія населення є вкрай вразливою до різних форм насильства, зокрема фізичного, психологічного й економічного. Особливість таких випадків полягає в тому, що потерпілі часто соромляться звертатися по допомогу, бояться тиску з боку підозрюваного або не розуміють, що їхні права порушують. Крім того, слідчі постають перед складнощами під час збору доказів, оскільки фізичні сліди насильства можуть бути не такими вираженими, а літні особи можуть бути не спроможними дати повні й точні показання. Для ефективного розслідування необхідно розробити спеціальні методики, які враховуватимуть психологічні особливості потерпілих і специфіку відносин у сім'ях, де проживають особи похилого віку.

1.2. Криміналістична характеристика домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку

Кримінально-правова характеристика правопорушення має на меті описати його основні ознаки для визначення складу кримінального правопорушення та правильної кваліфікації. Натомість криміналістична характеристика кримінального правопорушення, яка враховує зміст кримінально-правових ознак кримінального правопорушення, спрямована на розроблення методичних рекомендацій для розслідування кримінальних правопорушень.

Формулювання чіткого визначення поняття криміналістичної характеристики сприяє створенню цілісної системи криміналістичних знань. Це надає можливість встановити логічні зв'язки між різними елементами кримінального правопорушення та розробити ефективні методики розслідування.

Термін «криміналістична характеристика кримінального правопорушення» з'явився порівняно нещодавно. Ще до його офіційного визнання різні криміналістичні методики описували окремі елементи цієї характеристики, акцентуючи на їх важливості для вибору напряму й організації розслідування.

Тобто дослідники і практики давно визнавали, що вивчення типових рис кримінальної протиправності може допомогти в розкритті та розслідуванні. Ця ідея стала основою концепції криміналістичної характеристики як важливого інструменту для правоохоронних органів.

Хоча поняття «криміналістична характеристика злочину» не є новим, його дефініцію було закріплено лише 1967 року. До цього часу різні дослідники описували аспекти цієї характеристики, не об'єднуючи їх одним терміном.

Першим використав термін «криміналістична характеристика злочину» О. М. Колесніченко в докторській дисертації «Наукові та правові основи розслідування окремих видів злочинів» (Харків, 1967). Учений зазначав, що

найважливішим положенням, спільним для всіх приватних методик, є «загальна криміналістична характеристика цього виду злочину».

Привертає увагу також його визначення, згідно з яким криміналістична характеристика – це система відомостей про криміналістично значущі ознаки злочинів цього виду, що відображає закономірні зв'язки між ними й слугує побудові й перевірці слідчих версій для виконання основних завдань розслідування [52, с. 20].

Детально зміст цього поняття було висвітлено в роботах інших дослідників, таких як М. В. Салтевський, В. Г. Гончаренко, Г. М. Міньковський та ін.

Тож можна стверджувати, що 1967 рік став знаменним для криміналістики, адже саме тоді з'явилося чітке формулювання поняття «криміналістична характеристика злочину», яке згодом стало важливим інструментом для розслідування та розкриття злочинів.

Також зауважимо про дефініцію В. Ю. Шепітька, який розглядає криміналістичну характеристику як систему взаємопов'язаних відомостей про типові ознаки певного виду злочинів, що відображають закономірності механізму їх вчинення, а також особливості формування джерел доказової інформації, які сприяють ефективному розкриттю та розслідуванню кримінальних правопорушень [141, с. 301].

Водночас В. Г. Лукашевич пропонує визначення криміналістичної характеристики як системи узагальнених даних про найтипівіші ознаки певного виду злочинів, що використовують для побудови ефективних методик їх розслідування та оптимізації діяльності органів досудового розслідування [78, с. 204].

На думку В. В. Пясковського, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко та О. О. Алексеєва, криміналістична характеристика – це система узагальнених даних про найтипівіші ознаки певного виду (групи) злочинів, що виявляються в способі й механізмі діяння, обстановці його вчинення, особі суб'єкта

злочину, інших обставинах, закономірному взаємозв'язку, який слугує основою наукової та практичної реалізації завдань розслідування [67, с. 174].

Слушно зазначає О. М. Ларченко, що основним об'єктом будь-якого насильницького злочину є суспільні відносини, пов'язані із фізичною безпекою людини. Тобто насильство – це завжди посягання на життя, здоров'я або тілесну недоторканність особи. Дії, спрямовані на приниження гідності чи обмеження свободи, але які не супроводжуються фізичним впливом або загрозою такого впливу, не можна вважати насильством [75, с. 101].

У міжнародному науковому середовищі також не минули увагою питання формалізації криміналістичних знань у вигляді структурованих моделей. Зокрема, Р. Stein (2018) у своїй праці з теорії доказування уточнює, що ефективна криміналістична характеристика злочину має охоплювати не лише опис механізму та наслідків діяння, а й узагальнені закономірності виникнення, розвитку і повторюваності певних типів правопорушень, що зумовлює прогнозування їх повторення та оптимізацію слідчих розшукових дій у майбутньому [176, с. 44].

Схожу думку обстоює J. M. Brown (2019), який у своїй роботі, присвяченій стандартизації процесу розслідування складних злочинів, зазначає, що структурована криміналістична характеристика є одним з основних елементів побудови автоматизованих систем підтримки прийняття рішень слідчими й аналітиками. Вона має поєднувати кількісні та якісні ознаки, типові поведінкові моделі й сценарії розвитку кримінальної події, що значно підвищує якість прогнозування слідчих версій і дає змогу скоротити час на обґрунтування версій на ранніх етапах досудового розслідування [153, с. 203].

Сучасні британські науковці, такі як М. Макміллан і Дж. Бріггс пропонують різні, але взаємодоповнювані погляди на криміналістичну характеристику домашнього насильства.

М. Макміллан увагу спрямовує на фізичні сліди насильства. Вона розглядає криміналістичну характеристику як процес виявлення, фіксації та

інтерпретації різних видів слідів, таких як: сліди на тілі потерпілого, сліди на місці події та сліди на предметах [166, с. 88].

За допомогою сучасних методів криміналістичної експертизи дослідниця розробляє нові способи виявлення та фіксації цих слідів, що надає можливість отримати об'єктивну картину події та ідентифікувати підозрювану особу.

Попри те, що поняття «криміналістична характеристика злочину» порівняно нещодавно ввійшло в науковий обіг криміналістики, питання щодо його змісту та структури досі залишається дискусійним.

Деякі вчені вважають, що криміналістична характеристика кримінального правопорушення – це сукупність відомостей, даних або інформації про типовий злочин цього виду. Такі відомості можуть охоплювати:

- спосіб учинення кримінального правопорушення;
- об'єкти злочинного посягання;
- особу правопорушника;
- типові сліди кримінального правопорушення;
- обставини вчинення кримінального правопорушення.

Інші вчені стверджують, що криміналістична характеристика кримінального правопорушення – це не просто сукупність відомостей, а система рис, які описують типовий злочин. Ці риси можуть бути:

- загальними (притаманними всім кримінальним правопорушенням цього виду);
- специфічними (характерними лише для деяких злочинів цього виду);
- факультативними (які можуть бути наявними, але це не обов'язково).

Отже, у науковій літературі можна простежити два основні підходи до розуміння криміналістичної характеристики кримінального правопорушення. Перший (умовно його можна означити як інформаційний) розглядає криміналістичну характеристику як сукупність узагальнених відомостей про найтипівші ознаки кримінальних правопорушень певного виду. Другий

(системний підхід) трактує криміналістичну характеристику як цілісну систему взаємопов'язаних елементів, що відображають особливості механізму вчинення таких правопорушень, їхні типові риси й закономірності.

Важливо зазначити, що обидва підходи мають переваги й недоліки. Інформаційний підхід дає ширше уявлення про типові кримінальні правопорушення, але він може бути громіздким і складним для використання. Системний підхід лаконічніший і зручний для використання, але він може не формувати повного уявлення про типові кримінальні правопорушення.

На практиці слідчі використовують переважно комбінацію цих двох підходів.

Попри те, що дискусія про зміст і структуру криміналістичної характеристики кримінального правопорушення досі триває, це поняття є важливим інструментом для розслідування та розкриття злочинів.

У структурі криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень дискусійною є необхідність детального переліку кожного елемента. Деякі автори вважають, що надмірна деталізація може ускладнити розуміння цієї характеристики, інші, навпаки, акцентують на важливості повноцінного розкриття кожного елемента для ефективного застосування її на практиці.

На думку М. В. Салтевського, до складу криміналістичної характеристики належать чотири основні елементи: предмет посягання, спосіб вчинення кримінального правопорушення, особа правопорушника та слідова картина в її широкій інтерпретації [113, с. 345].

Серед елементів криміналістичної характеристики В. Ю. Шепітько виокремлює такі: спосіб вчинення кримінального правопорушення; місце й обстановка; час учинення кримінального правопорушення; знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення; предмет посягання; особа потерпілого; особа правопорушника; типові сліди вчинення кримінального правопорушення [137, с. 318].

Ми поділяємо наукові підходи до визначення досліджуваного поняття, але вважаємо, що криміналістична характеристика не обмежується лише описом типових рис кримінального правопорушення. Це інформаційна модель кримінального правопорушення, яка поєднує криміналістично значущі ознаки: спосіб і механізм вчинення, сліди, особу правопорушника, обстановку й інші супутні фактори. Вона ґрунтується на узагальнених даних про ознаки, що мають практичне значення для розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, а також є цінним інструментом для правоохоронних органів, допомагаючи швидше й ефективніше розкривати кримінальні правопорушення.

На нашу думку, до складу криміналістичної характеристики належать такі елементи, як предмет протиправного посягання, спосіб вчинення, обстановка вчинення та слідова картина, особи правопорушника та потерпілого, а також інші елементи.

Тож можна зазначити, що криміналістична характеристика є важливою саме на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень, коли є дефіцит вихідної інформації. Адже за допомогою стійких кореляційних зв'язків між її окремими елементами слідчий має змогу краще аналізувати наявні дані, висувати обґрунтовані версії, будувати ситуації та моделі щодо події вчинення кримінального правопорушення, імовірних підозрюваних, причетних осіб та інших не встановлених на початку розслідування обставин.

Сучасний стан дослідження криміналістичної характеристики кримінального правопорушення вирізняється активізацією дослідної діяльності в цій сфері. Розробляють нові підходи до визначення та опису цієї важливої категорії, що слугує фундаментом для подальшого розвитку методик розслідування різних видів кримінальних правопорушень.

Проаналізовані визначення криміналістичної характеристики стали відправною точкою для вдосконалення наявних методик розслідування, розроблення нових, ефективніших методів боротьби зі злочинністю, а також

формування чіткого та всебічного розуміння поняття «криміналістична характеристика кримінального правопорушення».

Для домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку, найінформативнішими елементами криміналістичної характеристики, що дають змогу визначити наявність кримінального правопорушення на ранніх етапах розслідування, є низка ключових складників. По-перше, це фізичні та психологічні ушкодження потерпілого, які документують й оцінюють з метою встановлення тяжкості заподіяної шкоди та відповідності діям підозрюваного ознакам складу злочину. По-друге, значення має повторюваність протиправних дій, що свідчить про систематичний характер насильства й дає змогу кваліфікувати його як злочин, а не одиначне порушення.

Важливим є також зв'язок протиправних дій з родинними або побутовими відносинами, що є відмітною ознакою домашнього насильства. Необхідним елементом є свідчення потерпілого й очевидців, які забезпечують відтворення обставин правопорушення, оцінку поведінки підозрюваного та встановлення систематичності його дій. Крім того, значну інформаційну цінність мають мотиви й обставини вчинення насильства, що надають можливість підтвердити протиправність дій та намірів.

Комплексний аналіз цих елементів з перших етапів розслідування дає змогу правоохоронним органам обґрунтовано визначити наявність вчинення злочину та спланувати подальші слідчі (розшукові) дії, зокрема документування ушкоджень, фіксацію слідів, допит потерпілого та свідків, а також збір інших доказів, необхідних для підтвердження вчинення домашнього насильства.

Слід зауважити, що дослідження криміналістичної характеристики постійно розвивається. На її формування впливає законодавство, а саме зміни в нормативно-правових актах, що відображають соціально-економічну та політичну ситуацію в країні. Наприклад, певні дії, які раніше кваліфікували як адміністративні порушення, тепер є кримінальними, з'явилися нові категорії кримінальних правопорушень, зокрема пов'язані з воєнними діями. Отже,

розвиток криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень безпосередньо відображає зміни в законі та практиці його застосування.

Безсумнівно, криміналістична характеристика відіграє особливо важливу роль у розслідуванні такого складного злочину, як домашнє насильство, учинене щодо осіб похилого віку. Цю систему знань використовують для розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, вона допомагає слідчим зрозуміти, як було вчинено кримінальне правопорушення, встановити коло підозрюваних, зібрати необхідні докази.

З-поміж переваг криміналістичної характеристики слід виокремити такі:

- системний підхід – організовує дані про кримінальне правопорушення в логічну систему;
- універсальність – може бути розроблена для виду, групи або конкретного кримінального правопорушення;
- практична цінність – допомагає швидше й ефективніше розкривати та розслідувати кримінальне правопорушення.

Завдяки системності, універсальності та практичній цінності криміналістична характеристика є цінним інструментом для правоохоронних органів, що сприяє кращому розумінню злочинних діянь, економії часу та ресурсів під час розслідування, а також підвищенню його ефективності.

Криміналістична характеристика має два аспекти – теоретичний і практичний. З одного боку, вона слугує науковою категорією криміналістики, описуючи закономірності вчинення злочинів. З іншого боку, її використовують як робочий інструмент слідчого, що допомагає йому краще зрозуміти типовий злочин, розробити план розслідування та зібрати необхідні докази.

Цінність криміналістичної характеристики полягає також в її здатності сприяти швидкому й ефективному розкриттю кримінальних правопорушень; допомагати запобігти вчиненню злочинів; підвищувати якість розслідування, а також забезпечувати обґрунтоване висування слідчих версій, оптимізацію

планування досудового розслідування та підвищення результативності проведення слідчих (розшукових) дій.

Однак слід зазначити, що криміналістична характеристика є динамічною категорією, яка потребує постійного оновлення та доповнення, з огляду на нові форми та способи вчинення домашнього насильства.

Перспективними напрямками подальших досліджень є:

- 1) систематизація слідів насильства, з огляду на особливості фізіологічних і психологічних характеристик осіб похилого віку;
- 2) вивчення соціально-психологічних особливостей підозрюваних і потерпілих від домашнього насильства;
- 3) розроблення алгоритмів проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях щодо домашнього насильства.

Застосування результатів досліджень криміналістичної характеристики дає змогу підвищити ефективність розкриття та розслідування домашнього насильства, зокрема щодо осіб похилого віку, забезпечити надійний захист їхніх прав і свобод. Загальноприйнята структура криміналістичної характеристики охоплює такі основні елементи: спосіб вчинення кримінального правопорушення, об'єкти злочинного посягання, особу правопорушника, типові сліди кримінального правопорушення та обставини його вчинення. Для домашнього насильства найінформативнішими є ті елементи, що дають змогу визначити наявність криміналу вже на ранніх етапах розслідування: фізичні або психічні ушкодження потерпілого, повторюваність дій підозрюваного, їхній зв'язок із родинними або побутовими відносинами, свідчення потерпілого й очевидців, а також мотиви та обставини, що підтверджують протиправний характер дій. Аналіз цих елементів з перших кроків розслідування дає змогу встановити наявність злочину й ефективно спланувати подальші слідчі (розшукові) дії для збору доказів, необхідних для доведення кримінальної відповідальності.

Також можна дійти таких висновків:

1) спосіб вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку переважно відбувається без попередньої підготовки (64 %), хоча в значній кількості проваджень наявна попередня підготовка (36 %) (додаток А);

2) найчастіше домашнє насильство щодо осіб похилого віку відбувається в спільному місці проживання (69 %) (додаток А);

3) випадки вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку частіше відбуваються в нічний час (з 18:00 до 00:00 – 43 %), а також вихідні дні виявилися сприятливішими для таких подій (63 %). Але день тижня та час не істотно впливають на частоту вчинення (додаток А);

4) потерпілі особи часто характеризуються фізичною (54 %), психологічною (68 %) і соціальною (35 %) вразливістю, що робить їх вразливішими до насильства (додаток Б);

5) правопорушниками переважно є чоловіки (67 %) віком від 25-ти до 40 років (43 %), що мають попередній протиправний досвід (57 %) (додаток Б);

6) слідова картина є цілісною системою, оскільки всі сліди взаємопов'язані між собою та утворюють єдине ціле. Найчастіше сліди, що утворилися внаслідок учинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку, охоплюють подряпини, рани та сліди крові на тілі підозрюваного й постраждалої особи, розриви та забруднення одягу, а також сліди крові на знаряддях вчинення насильства (додаток Б).

1.2.1. Предмет посягання та способи вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку

Предмет посягання завжди є першим елементом криміналістичної характеристики кримінального правопорушення, за винятком випадків, коли його чітко визначено в статті Кримінального кодексу.

Він є одним з елементів криміналістичної характеристики, і з огляду на форми домашнього насильства, може бути спрямований як на фізичне, так і на психологічне здоров'я, або поєднання обох.

У деяких випадках учинення домашнього насильства, предмет посягання може мати подвійний характер:

1) фізичне здоров'я: насильницькі дії завдають тілесних ушкоджень, шкоди здоров'ю, обмежують свободу пересування, позбавляють їжі, ліків тощо;

2) психологічне здоров'я: погрози, образи, приниження, знущання, ізоляція від спілкування, залякування руйнують психіку, спричиняють емоційні страждання, почуття страху, невпевненості, тривоги, депресії.

Важливо розуміти, що насильство зачіпає не лише фізичну оболонку, а й особистість людини, її гідність, самоповагу, відчуття безпеки.

Для встановлення предмета посягання під час розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку, необхідним є:

1) визначення характеру насильницьких дій з огляду як фізичного, так і психологічного впливу на потерпілу особу;

2) оцінка тяжкості заподіяної шкоди, зокрема тілесних ушкоджень, порушень психічного та емоційного стану, інших негативних наслідків для здоров'я та гідності потерпілої особи;

3) встановлення фактичних даних, що підтверджують посягання, шляхом залучення медичної документації, результатів психологічних обстежень, показань потерпілої особи та свідків, а також інших доказів, які дають змогу об'єктивно відтворити зміст посягання.

Розглядаючи предмет посягання, необхідно зазначити, що характер предмета кримінального правопорушення має вирішальне значення для відмежування злочину від інших видів правопорушень, таких як кримінальний проступок, адміністративне правопорушення, дисциплінарний проступок або цивільний делікт. Саме предмет визначає, яке саме правове відношення було порушено і яка міра відповідальності повинна бути застосована до винного [188, с. 17].

До КК України 2017 року введено ст. 126¹ [69], яка чітко визначає, що *домашнє насильство* – це умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких стосунках, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи.

У кримінально-правовому значенні предмет кримінального правопорушення відображає нематеріальні блага й інтереси, на які спрямовують посягання, тобто те благо, яке охороняє норма закону й зазнає порушення внаслідок злочину. Наприклад, у складі домашнього насильства предметом кримінального правопорушення є фізичне та психічне здоров'я, свобода й недоторканність особи, її можливість вільно реалізовувати свої життєві потреби без протиправного примусу і тиску.

Натомість у криміналістиці йдеться про іншу площину аналізу. Предметом посягання розуміють конкретні матеріальні й нематеріальні вияви заподіяної шкоди, які можуть бути встановлені, зафіксовані, досліджені та використані як доказова інформація в процесі розслідування. Якщо закон говорить про «фізичні страждання» як результат злочину, то з криміналістичної позиції це конкретизується у вигляді тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, саден, гематом, переломів, наслідків обмеження рухів шляхом зв'язування або утримання, заподіяння болю без залишення яскраво виражених слідів тощо. До цієї групи можуть належати ситуації

навмисного ненадання медичної допомоги або навмисного застосування лікарських засобів, що погіршують стан здоров'я потерпілої особи.

Якщо йдеться про психологічне насильство, то в кримінально-правовому розумінні це порушення психічного благополуччя особи, емоційні страждання, стан страху, залежності та пригнічення. У криміналістичному ж аспекті предмет посягання виявляється у формі конкретних фактів приниження, погроз, тривалої ізоляції, систематичного контролю, переслідування, шантажу, нав'язування психологічної залежності, що підтверджують показаннями потерпілої особи, свідків, аудіо- чи відеозаписами, висновками психологічних експертиз.

Аналогічно у випадку економічного насильства, якщо кримінальне право оперує категоріями обмеження права користуватися майном, коштами, житлом і створення економічної залежності, то криміналістика конкретизує це у вигляді позбавлення доступу до життєво необхідних ресурсів, примусового контролю фінансів, блокування можливості працевлаштування, примусу до передачі майна або коштів, документально підтверджених фактів позбавлення засобів існування.

Отже, предмет кримінального правопорушення відображає узагальнений об'єкт посягання, що визначений законом, натомість предмет посягання в криміналістичному значенні матеріалізує цей вплив у конкретних фактах, станах, ушкодженнях й інших доказових виявах, які підлягають встановленню та доказуванню в процесі досудового розслідування.

Домашнє насильство може проявлятися як у формі активної протиправної поведінки (нанесення тілесних ушкоджень, пошкодження майна, погрози), так і у формі бездіяльності, коли особа свідомо не виконує обов'язків, які повинна і могла виконати для недопущення шкоди потерпілому. Прикладом такої поведінки є залишення члена сім'ї без необхідної допомоги у ситуації, що становить загрозу його життю чи здоров'ю [88, с. 141].

Вияви домашнього насильства передбачають маніпулювання, контроль за життям потерпілого; звинувачення, засудження, словесні образи; обзивання нецензурними словами, приниження; зняття людиною із себе відповідальності за негативний вплив на психічний стан потерпілого; ігнорування як способу «покарання» щодо дітей і дорослих (відмова спілкуватися, щоб змусити потерпілу особу почуватися винною, принизити її); покарання та погрози покарання, погрози життю і здоров'ю, заборона висловлювати свою думку, вільно пересуватися поза домом та спілкуватися з близькими; обмеження в контактах із близькими та друзями, у виборі кола спілкування; ізолювання потерпілого від спілкування з друзями чи родиною; контроль за спілкуванням через прочитання особистої пошти й повідомлень у соцмережах; знецінення людини, цілковитий контроль за всіма сферами її життя; нехтування емоційними потребами особи; приниження її честі та гідності; зневажливе ставлення до релігійних переконань, національної чи расової належності, походження або соціального становища. Таке насильство може виражатися у систематичному переслідуванні, залякуванні, погрозах заповідання смерті чи тілесних ушкоджень, у тому числі щодо дітей, а також у схиланні до самогубства або примушуванні до протиправної поведінки. Крім того, можуть бути погрози позбавлення батьківських прав чи відібрання дітей, постійне приниження, образи, висміювання, необґрунтовані звинувачення та нав'язування почуття провини.

Домашнє насильство призводить до значних психологічних і поведінкових наслідків у потерпілих. Серед них – постійний страх, підвищена тривожність, відчуття загрози та стан постійної настороженості, а також нерішучість, пасивність і відчуття власної безпорадності. Часто спостерігаються труднощі з концентрацією уваги, прояви психосоматичних розладів і депресивні стани. Можливими є нав'язливі думки та повторювані дії (монотонні рухи, розгойдування, механічні маніпуляції з предметами), а також порушення психомоторної активності (надмірне збудження та безсоння, загальмованість і сонливість), що в свою чергу іноді помилково сприймаються

як лінь або небажання виконувати обов'язки, що додатково посилює почуття провини. Також характерними є соціальна ізоляція, звуження кола спілкування, уникання зорового контакту, прагнення до самотності. У потерпілих можуть виникати суїцидальні думки, а також почуття сорому і провини щодо пережитого насильства.

Крім того, відзначається зниження критичного мислення та здатності об'єктивно оцінювати ситуацію, власні дії та дії оточення, поєднання надмірної підозріливості з довірливістю. Часто потерпілі відкладають звернення по допомогу або повністю відмовляються від нього, втрачають віру в можливість змін, ініціативу та інтерес до життя, що супроводжується відчуттям безнадійності та страхом перед майбутнім.

У розумінні ст. 126¹ КК України [69] насильство може бути трьох типів – фізичне, психологічне та економічне.

У межах фізичного насильства протиправні дії спрямовані на:

- заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості;
- обмеження свободи пересування та ізоляцію особи;
- створення реальної загрози життю та здоров'ю;
- примус до вживання речовин, що шкодять здоров'ю;
- ненадання необхідної допомоги в небезпечних для життя ситуаціях.

Психологічне насильство реалізують шляхом дій, спрямованих на:

- приниження, залякування та контроль волевиявлення особи;
- формування страху за власну безпеку або безпеку третіх осіб;
- підрив самооцінки й емоційної стабільності;
- обмеження можливостей самостійного прийняття рішень, зокрема

контроль у репродуктивній сфері.

Економічне насильство своєю чергою виявляється через дії, спрямовані на:

- позбавлення доступу до майна, коштів, житла й інших матеріальних ресурсів;

- створення економічної залежності й обмеження життєво необхідних потреб;
- примус до передачі коштів або майна.

Р. В. Кифлюк зазначає, що психологічне насильство – це дії, які самі собою не завдали фізичного болю, проте стали причиною душевних страждань потерпілого. Психологічне насильство сприймає потерпілий навіть болісніше, ніж фізичне. Воно здебільшого триваліше за фізичну шкоду. Психологічний стрес може спричиняти відчутніші несприятливі наслідки, ніж фізичні, систематичні побої або інші насильницькі дії. Психологічна травма подеколи відчутніше сприймають, ніж побої. Не лише фізичне, а й психологічне насильство можуть бути жорстоким, нелюдським і таким, що принижують гідність людини, поведженням [47, с. 123],

Деякі автори зауважують, що предмет посягання кримінального правопорушення та об'єкти, що з ним взаємодіють, утворюють багатокомплексну систему. Якщо змінити властивості одного елемента системи, то в ній порушиться весь характер відносин.

Проблема здебільшого полягає в різному тлумаченні поняття «насильство». У кримінальному праві насильством вважають примушування будь-якого характеру – як фізичне, так і психічне. Таке тлумачення зумовлене складом кримінально караних діянь, у яких насильство є кваліфікуючою ознакою та передбачає заподіяння як фізичної шкоди, так і психічного насильства.

Крім того, з огляду на тісний зв'язок між організмом і психікою людини, фізичне насильство майже завжди супроводжується травмами психічного характеру. Винятки можливі лише у випадках, коли фізичну шкоду завдають людині, яка перебуває в непритомному стані (наприклад, під наркозом).

Отже, твердження про те, що фізичне насильство є джерелом інформації, що травмує психіку, є цілком обґрунтованим.

З огляду на це, також важливо зауважити:

- 1) взаємопов'язаність фізичного та психічного аспектів насильства;

2) неможливість завдати фізичної шкоди без одночасного впливу на психіку;

3) травмувальний характер інформації, яку несе фізичне насильство.

Визнання психологічного здоров'я як предмета посягання під час домашнього насильства дає змогу:

- повноцінно оцінити тяжкість злочину;
- зібрати необхідні докази для доведення вини підозрюваної особи;
- забезпечити потерпілій особі необхідну психологічну допомогу.

Це своєю чергою сприяє ефективному розслідуванню домашнього насильства, справедливому покаранню винних і захисту прав потерпілих.

На думку О. А. Антонюка, предмет посягання також може залежати від особи потерпілого.

Ми вважаємо, що предмет посягання і справді може залежати як від особи потерпілого, так і від особи підозрюваного. На підставі аналізу судово-слідчої практики було з'ясовано окремі кореляційні зв'язки: між предметом посягання та правопорушником, між предметом посягання та потерпілим, між предметом і слідовою картиною кримінального правопорушення, а також між предметом посягання – способом та місцем вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку (додаток А).

Деталізуємо кореляційні зв'язки:

1. Між предметом посягання та правопорушником:

1) мотиви: слід визначити, як мотиви правопорушника впливають на вибір предмета посягання (наприклад, матеріальна користь, помста, задоволення агресії);

2) особистісні характеристики: як вік, стать, соціальний статус, психічні особливості правопорушника можуть впливати на вибір предмета посягання;

3) досвід: як попередній досвід правопорушника впливає на вибір методів вчинення кримінального правопорушення, а отже, на предмет посягання.

2. Між предметом посягання та потерпілим:

1) вразливість: як фізичні та психічні особливості потерпілого (осіб похилого віку) визначають, на які саме аспекти їхнього життя спрямоване насильство;

2) залежність: як залежність потерпілого від правопорушника (фінансова, психологічна) впливає на вибір предмета посягання;

3) соціальні ролі: як соціальні ролі потерпілого (батьки, бабусі/дідусі та інші) впливають на сприйняття насильства та вибір предмета посягання.

3. Між предметом посягання та слідовою картиною:

1) специфічні сліди: як різні предмети посягання залишають специфічні сліди (наприклад, сліди від ударів тупими предметами, сліди від задущення, сліди від вогню);

2) розміщення слідів: як розміщення слідів на місці події може вказати на характер і послідовність дій правопорушника.

4. Між предметом посягання, способом і місцем вчинення кримінального правопорушення:

1) взаємозалежність: як вибір місця вчинення кримінального правопорушення може обмежувати або розширювати можливості вибору предметів посягання;

2) пристосування: як правопорушники можуть пристосовувати предмети, які є в їхньому розпорядженні, для вчинення насильства.

Підсумовуючи, слід зазначити, що комплексний підхід до розгляду предмета посягання у випадках домашнього насильства щодо осіб похилого віку передбачає не лише аналіз фізичних виявів насильства (тілесних ушкоджень, обмежень свободи та інших слідів фізичного впливу), а й психологічних та економічних аспектів, таких як психічні травми, емоційне страждання, позбавлення матеріальних ресурсів. Такий підхід дає змогу своєчасно виявляти та фіксувати як фізичні, так і нематеріальні вияви насильства, що є необхідною умовою для об'єктивного встановлення

наявності кримінального правопорушення та забезпечення ефективного розслідування.

Оцінка тяжкості наслідків для здоров'я та емоційного стану потерпілої особи є невіддільною складовою комплексного аналізу предмета посягання. Такий підхід забезпечує не лише ретельне виявлення та належну фіксацію очевидних тілесних ушкоджень, а й дає змогу встановити приховані наслідки травматизації, які можуть виявлятися уповільнено або маскуватися під загальні соматичні розлади. Одночасно він сприяє визначенню впливу протиправних дій на психічний стан потерпілої особи, зокрема рівень емоційної дестабілізації, відчуття страху, залежності, втрати контролю за власним життям чи зниження активності соціального функціонування. У сукупності це дає змогу сформуванню цілісного уявлення про характер заподіяної шкоди, обґрунтовано оцінити ступінь суспільної небезпечності діяння, забезпечити належну правову кваліфікацію домашнього насильства.

Крім того, збір доказів, таких як медичні висновки, свідчення потерпілих і свідків, є суттєвим для дотримання вимог ст. 91 КПК України [71], зокрема щодо належного, допустимого й достатнього підтвердження фактів, необхідних для: встановлення фізичних ушкоджень та інших наслідків для здоров'я потерпілої особи; підтвердження психологічних наслідків й емоційної травматизації; визначення обставин, що свідчать про умисний та систематичний характер дій. Формування такої доказової бази є необхідною умовою для об'єктивного встановлення наявності кримінального правопорушення та правомірної кваліфікації дій. Важливо зазначити, що предмет посягання відіграє ключову роль у визначенні правової природи діяння, оскільки саме його аналіз надає можливість відмежувати домашнє насильство від інших суміжних протиправних посягань. Зокрема, у випадку заподіяння тілесних ушкоджень предметом посягання є фізична недоторканність і здоров'я особи, що може засвідчувати наявність складу злочинів, передбачених ст. 125, 122 чи 121 КК України [69], залежно від ступеня тяжкості ушкоджень. Водночас, якщо протиправні дії пов'язані з

незаконним обмеженням свободи пересування, утримуванням у приміщенні, перешкоджанням користуванню житлом або особистими речами, предмет посягання охоплює не лише фізичну недоторканність, а й особисту свободу та недоторканність життєвого простору, що може зближувати таке діяння з незаконним позбавленням волі чи іншими насильницькими злочинами.

Особливе значення має відмежування кримінально караного домашнього насильства від адміністративно караних правопорушень. До запровадження кримінальної відповідальності за домашнє насильство відповідні вияви переважно кваліфікували за ст. 173² КУпАП [51] як адміністративні правопорушення. Нині ж визначальним критерієм є не лише факт протиправної поведінки, а передусім систематичність, інтенсивність і характер наслідків для потерпілої особи. Якщо дії є поодинокими, короткочасними та не спричиняють істотної шкоди фізичному чи психологічному стану, їх можуть розцінювати як адміністративні правопорушення. Натомість повторюваність протиправної поведінки, стійкий психотравмувальний вплив, наявність об'єктивно зафіксованих змін у стані здоров'я, соціальної або емоційної дезадаптації потерпілої особи засвідчують наявність кримінально караного домашнього насильства за ст. 126¹ КК України [69].

Отже, ретельне дослідження предмета посягання дає змогу: встановити реальний обсяг заподіяної шкоди; визначити її фізичний, психологічний та соціальний вимір; аргументовано відмежувати кримінальне правопорушення від адміністративного делікту й інших насильницьких злочинів; забезпечити правильну кваліфікацію діяння та обґрунтоване притягнення особи до відповідальності.

Предмет посягання під час домашнього насильства за результатами аналізу слідчо-судової практики в 67 % випадків має подвійний характер і залежить від форми домашнього насильства. Для фізичного насильства предметом посягання є фізичне здоров'я потерпілого та його психіка, оскільки

насильницькі дії зачіпають психічний стан особи, її емоційне благополуччя та відчуття безпеки.

За економічного насильства предмет посягання може мати два взаємопов'язані рівні: посягання на матеріальні блага й можливості потерпілого (право власності, право на утримання) і вплив на його психологічний стан, що виявляється у формуванні залежності, беспорядності або емоційного пригнічення. Позбавлення матеріальних благ часто тягне за собою негативні наслідки для фізичного та психічного здоров'я потерпілого.

У випадках психологічного насильства предметом посягання є психічне й емоційне здоров'я особи, оскільки протиправні дії безпосередньо спрямовані на обмеження волевиявлення, приниження, залякування та контроль за особистим і соціальним функціонуванням потерпілого.

Спосіб вчинення кримінального правопорушення – це ключовий елемент криміналістичної характеристики. Він відображає закономірні зв'язки між слідами кримінального правопорушення та ознаками його складу.

Хоча спосіб вчинення не формує повного уявлення про кримінальне правопорушення, він відображає:

- форму зовнішнього вияву діяння;
- індивідуальні особливості, притаманні лише цьому кримінальному правопорушенню.

Аналіз способу вчинення кримінального правопорушення може свідчити про:

- фізичний та розумовий стан правопорушника;
- його можливий вік.

Знання способу вчинення злочину дає слідчому низку можливостей:

- сформуванню психологічний портрет правопорушника;
- висунути слідчі версії розслідування.

Доходимо висновку, що спосіб вчинення кримінального правопорушення є важливим інструментом для розслідування та розкриття злочинів [111, с. 29].

Спосіб вчинення кримінального правопорушення – це не лише елемент криміналістичної характеристики, а й багатогранне поняття, яке охоплює кримінально-правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти. Він відображає закономірні зв'язки між слідами кримінального правопорушення та ознаками його складу, даючи змогу:

- отримати інформацію про форму зовнішнього вияву діяння та індивідуальні особливості кримінального правопорушення;
- сформулювати психологічний портрет правопорушника, визначити його можливий вік;
- розробити слідчі й оперативно-розшукові версії розслідування;
- виявити, зібрати та дослідити докази в кримінальному провадженні;
- встановити об'єктивні фактори, що вплинули на вчинення кримінального правопорушення;
- дійти обґрунтованих висновків щодо обставин учинення кримінального правопорушення.

Дослідження способу вчинення кримінального правопорушення ґрунтується на пізнанні закономірностей його формування, причин і форм повторюваності. Це складний процес, який потребує ретельного та комплексного підходу, з огляду на динамічний характер кримінально протиправної поведінки.

Важливо розуміти, що спосіб вчинення кримінального правопорушення є лише одним з елементів, які слід ураховувати під час розслідування. Для отримання повної картини події необхідно також дослідити інші елементи криміналістичної характеристики, такі як об'єкт злочину, предмет злочину, суб'єкт злочину, мотив злочину й мету злочину [122, с. 79].

Спосіб приховування може бути невіддільним складником способу вчинення кримінального правопорушення. У таких випадках спосіб вчинення є повноструктурним, а його теоретичне обґрунтування орієнтує практику на комплексне вивчення інформації для розшуку правопорушника. Або ж його можуть не включати в спосіб вчинення злочину, адже він має визначену

самостійність. У такому разі спосіб вчинення виявляється неповноструктурним, не охоплює дії з приховування. Такий спосіб притаманний всім необережним злочинам, а також учиненим імпульсивно (наприклад, домашнє насильство, що вчинене в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння).

Важливим є розроблення дієвих механізмів не лише реагування, а й забезпечення кваліфікованого розслідування фактів домашнього насильства. Саме тому в структурі криміналістичної методики, а саме в системі криміналістичної характеристики важливе місце посідає спосіб вчинення кримінального правопорушення як елемент, що містить закономірні зв'язки слідів з ознаками складу кримінального правопорушення. Спосіб вчинення кримінального правопорушення хоча й не цілком, але найбільше відображає форму зовнішнього вияву діяння та індивідуальні особливості, що притаманні лише йому.

Спосіб вчинення кримінального правопорушення може свідчити про фізичний або розумовий стан правопорушника. Ці знання часто дають змогу слідчому сформулювати психологічний портрет правопорушника, визначити його можливий вік, що надалі слугуватиме основою для висунення слідчих та оперативно-розшукових версій розслідування [111, с. 27].

Влучно зазначив М. В. Салтевський, що спосіб вчинення кримінального правопорушення – явище об'єктивної дійсності, його правове й наукове поняття є предметом досліджень низки правових наук [114, с. 379].

І. Гора стверджує, що спосіб вчинення кримінального правопорушення – це ключовий фактор у генезі протиправної поведінки. Він є основною характеристикою діяльності, тісно пов'язаною з іншими елементами кримінального правопорушення.

Аналізуючи характер дій правопорушника, слідчий може:

- встановити мотив і мету вчинення кримінального правопорушення;
- визначити шлях для встановлення психологічного контакту з обвинуваченим;

- обґрунтувати тактику проведення окремих слідчих розшукових дій;
- виконати низку інших криміналістичних завдань.

Спосіб вчинення кримінального правопорушення – це не просто сукупність дій, а цілісна система поведінки.

Для вчинення протиправних дій (домашнього насильства) правопорушник обирає способи їх вчинення, що є доволі різними та змінюються щодня.

Домашнє насильство, зазначає Ю. Б. Комаринська, має агрегатний характер, що виявляється в поєднанні різних форм насильства – фізичного, психологічного, економічного та сексуального. Причому з плином часу інтенсивність насильства переважно посилюється, а його форми ускладнюються, також може переходити з однієї форми в іншу [60, с. 314]. Тобто насильство має тенденцію до посилення з плином часу. Це означає, що відносно незначні вияви на початку відносин можуть перерости в серйозніші й руйнівні форми.

Насильство часто проходить через цикли наростання напруження та спаду. Розуміння цих циклів допомагає потерпілим і фахівцям передбачити можливі загострення ситуації.

Попри важливість окремого аналізу способів підготовки, вчинення та приховування кримінальних правопорушень, не можна ігнорувати їх тісну взаємозумовленість. Спосіб вчинення кримінального правопорушення детермінується характером попередньої підготовки й обраною особою моделлю подальшого приховування, а спосіб приховування своєю чергою формується відповідно до специфіки підготовчих дій та безпосереднього механізму вчинення кримінального правопорушення. Згідно з КК України, домашнє насильство набуває кримінально караного статусу за умови його систематичності, тобто повторюваного характеру протиправної поведінки. На початкових етапах насильницькі дії можуть мати імпульсивний характер і не супроводжуватися чітко сформованою підготовкою. Однак із розвитком ситуації, трансформацією насильства в стійку злочинну модель поведінки дії

набувають відпрацьованості: формується система підготовчих заходів (добір місця, часу, знарядь впливу, способів психологічного тиску), а також вибудовується механізм приховування вчиненого (маскування слідів, вплив на потерпілого, дискредитація, примус до мовчання тощо). Тому саме систематичність домашнього насильства об'єктивно зумовлює наявність взаємозв'язку між підготовкою, вчиненням і приховуванням, утворюючи із цих елементів єдину криміналістичну структуру [93, с. 469].

Між ознаками кримінального правопорушення, способом його вчинення та приховування є обумовлений зв'язок: за ознаками доходять висновку про спосіб, а знання способу дає змогу максимально повно знайти ознаки його застосування, а через спосіб й ознаки в сукупності – подію загалом. Це надає можливість здійснювати «впізнання» способу вчинення кримінального правопорушення за його ознаками.

В. П. Бахін стверджує, що у зв'язку зі зміною характеру кримінальної протиправності та умов її вчинення, значення, місце та функції способу кримінального правопорушення потребують переосмислення та розвитку. Це стосується насамперед уточнення поняття та змісту способу вчинення кримінальних правопорушень. У криміналістиці, крім терміна «спосіб вчинення кримінального правопорушення», використовують й інші, такі як:

- спосіб вчинення та приховування кримінального правопорушення;
- спосіб підготовки і приховування кримінального правопорушення.

На цій підставі способи вчинення злочинів поділяють на:

- «повноструктурні» (охоплюють дії з підготовки та приховування);
- «неповноструктурні» (ті, що не охоплюють такі дії).

З криміналістичної позиції дії з підготовки вчинення кримінального правопорушення належать до його способу:

- 1) якщо вони наявні;
- 2) якщо вони залишають конкретні сліди, що характеризують дії правопорушника й дають змогу розмежовувати різні способи [122, с. 60].

Спосіб вчинення кримінального правопорушення – це не лише елемент криміналістичної характеристики, а й багатогранне поняття, яке охоплює кримінально-правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти. Він відображає закономірні зв'язки між слідами кримінального правопорушення та ознаками його складу, даючи змогу:

- 1) отримати інформацію про форму зовнішнього вияву діяння та індивідуальні особливості кримінального правопорушення;
- 2) сформулювати психологічний портрет правопорушника, визначити його можливий вік;
- 3) розробити слідчі й оперативно-розшукові версії розслідування;
- 4) виявити, зібрати та дослідити докази в кримінальному провадженні;
- 5) встановити об'єктивні фактори, що вплинули на вчинення кримінального правопорушення;
- 6) дійти обґрунтованих висновків щодо обставин кримінального провадження.

Дослідження способу вчинення кримінального правопорушення ґрунтується на пізнанні закономірностей його формування, причин і форм повторюваності. Це складний процес, який потребує ретельного та комплексного підходу, з огляду на динамічний характер кримінально протиправної поведінки.

Важливо розуміти, що спосіб вчинення кримінального правопорушення є лише одним з елементів, які слід ураховувати під час розслідування. Для отримання повної картини події необхідно також дослідити інші елементи криміналістичної характеристики, такі як об'єкт, предмет, суб'єкт, мотив і мету кримінального правопорушення [59, с. 35].

Ю. М. Слухаєнко за результатами здійсненого дослідження виокремлює дві групи способів вчинення домашнього насильства, враховуючи спосіб підготовки:

– з попередньою підготовкою – незначний відсоток кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством (14 %). Це вбивство або

умисне спричинення тяжкої шкоди здоров'ю підозрюваного з боку потерпілого, який не бачить іншої можливості позбавитися підозрюваного. Підозрюваний не погоджується на розлучення з потерпілим, оскільки це може тягнути за собою зміну матеріального становища (наприклад, розподіл квартири). У тому випадку, якщо в жінки є можливість проживати окремо від підозрюваної особи, то підозрюваний продовжує її переслідувати;

– без попередньої підготовки – основну кількість кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, вчиняють спонтанно, без попереднього планування (86 %). Відсутність умислу спостерігається як у підозрюваного, так і в потерпілого у випадку вчинення ним злочинних дій у відповідь. Приводом для насильства з боку правопорушника можуть бути будь-які обставини, що, на його погляд, свідчать про неповажне ставлення до нього з боку членів сім'ї, як-от: несмачна їжа, невипрасуваний одяг, небажання потерпілого виконувати свої «подружні обов'язки» тощо [119, с. 155]. Класифікація способів вчинення залежить також від виду насильства, відповідно до цього можна виокремити конкретні дії, що відображають психологічне, економічне та фізичне насильство.

Згідно з аналізом судової практики, психологічне домашнє насильство найчастіше виявляється в таких формах:

- словесні образи – найпоширеніший вид насильства, що трапляється майже в усіх випадках;
- погрози – підозрюваний може погрожувати фізичною розправою, позбавленням волі, убивством або завданням шкоди близьким потерпілої особи;
- приниження – дії підозрюваного можуть передбачати ображення зовнішності, здібностей, інтелекту або гідності потерпілої особи;
- залякування – створення атмосфери страху й небезпеки з метою контролю за поведінкою потерпілого;
- вигнання з помешкання – позбавлення житла або примус до залишення будинку чи квартири.

Отримані результати збігаються з висновками Т. В. Іщенко, яка зазначає, що психологічне насильство в сім'ї здебільшого виявляється через словесне приниження, погрози й маніпулювання поведінкою потерпілого [43, с. 236].

Отже, судова практика підтверджує, що зазначені форми психологічного насильства є найтипівішими та значущими для криміналістичного аналізу цього виду домашнього насильства.

Наступною та найменш поширеною формою домашнього насильства є економічне насильство. Воно вирізняється складністю виявлення та фіксації, оскільки потерпілі, соціальні служби та навіть правоохоронні органи часто не сприймають такі дії як протиправні. Унаслідок цього економічне насильство є найлатентнішою формою домашнього насильства.

До способів його вчинення належать: умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів або документів, а також обмеження можливості користуватися ними; залишення без догляду чи піклування; перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування, освіти або реабілітації; інші дії, що обмежують матеріальні права та ресурси потерпілого, можуть спричинити погіршення його фізичного чи психічного стану.

Під час розслідування домашнього насильства увагу слід спрямовувати на виявлення таких ознак економічного посягання, оскільки саме їх документування дає змогу правильно кваліфікувати діяння та довести наявність цієї форми домашнього насильства [50, с. 275].

Також слід зазначити, що економічне насильство є однією з поширених форм домашнього насильства щодо осіб похилого віку. Воно спрямоване на обмеження фінансової самостійності потерпілого та встановлення повного контролю за ним.

Найчастіші форми вияву економічного домашнього насильства:

– контроль за банківськими рахунками: підозрюваний може вимагати доступу до банківських карток, паролів або повністю контролювати фінансові операції потерпілого;

- заборона працювати: особу похилого віку можуть змусити відмовитися від роботи або заробляння додаткових коштів;
- приховування доходів: підозрюваний може приховувати свої доходи або частину спільних доходів від потерпілого;
- нераціональне витрачання: кошти можуть витратити на особисті потреби підозрюваного або на шкідливі звички;
- відмова фінансувати необхідні потреби: підозрюваний може відмовлятися оплачувати рахунки за житло, комунальні послуги, ліки або інші необхідні речі;
- продаж майна без згоди: підозрюваний може продати спільне майно або майно потерпілого без його згоди;
- переоформлення майна: може відбуватися переоформлення майна на інших осіб або на підозрюваного;
- перешкоджання успадкуванню: можуть бути здійснені дії, спрямовані на позбавлення потерпілого права на спадщину;
- відмова оплачувати медичні послуги: підозрюваний може відмовлятися оплачувати лікування або реабілітацію потерпілого;
- заборона звертатися до лікаря: особу похилого віку можуть ізолювати від медичних закладів або залякувати, щоб вона не зверталася за допомогою.

Крім психологічного, поширеним видом домашнього насильства також є фізичне. Найчастіше воно виявляється в таких діях:

- штовхання: підозрюваний може штовхати потерпілу особу, кидати в неї предмети;
- удари руками й ногами: це може бути одноразовий удар або серія ударів, що завдають тілесних ушкоджень;
- заподіяння тілесних ушкоджень: сюди можуть належати порізи, опіки, травми, завдані зброєю або іншими предметами;
- удари предметами: підозрюваний може бити потерпілого різними предметами, наприклад, палицею, ременем, меблями;

– душіння за шию: це дуже небезпечний спосіб насильства, який може призвести до летального результату.

За матеріалами судової практики встановлено, що фізичне насильство вчиняють як без застосування знарядь, так і з їх застосуванням, а тому способи вчинення фізичного насильства можна поділити на дві групи:

1) без застосування знарядь (з використання мускульної сили) – завдання ударів руками, ногами;

2) із застосуванням знарядь: зброї, предметів господарсько-побутового призначення (кухонних ножів, вил, молотків, викруток, сокир, швабр, металевих совків, металевих кочерг, металевих ланцюгів, клейкої стрічки), меблів, посуду, предметів інтер'єру (кришталевих ваз), одягу й аксесуарів (ременів, штанів), випадкових предметів (уламків розбитого скла, дерев'яних палиць, дерев'яних колод, каміння). Зазвичай такі знаряддя не були спеціально призначені та заздалегідь підготовлені для вчинення домашнього насильства й опинилися в злочинця випадково [43, с. 135].

За способом приховування домашнє насильство можна поділити на два типи:

1. Без приховування:

– трапляється зрідка, переважно коли потерпілому потрібна термінова медична допомога;

– підозрюваний не приховує злочин через розгубленість або сам звертається до правоохоронних органів.

2. Із приховуванням (більшість випадків домашнього насильства приховують). Прийоми приховування поділяють на три групи:

1) до вчинення: погрози потерпілому, планування злочину;

2) під час вчинення: заподіяння шкоди, знищення доказів;

3) після вчинення: погрози потерпілому, тиск на свідків, створення алібі.

Дії, спрямовані на приховування факту домашнього насильства, як правило, здійснюються вже після вчинення кримінального правопорушення. При цьому вони можуть бути ініційовані як злочинцем, так і самою

потерпілою особою. З боку потерпілих приховування інциденту найчастіше проявляється у несвоєчасному повідомленні уповноважених органів про факт насильства або свідомого уникнення будь-якої комунікації з правоохоронними чи соціальними службами. Така поведінка детермінується комплексом соціально-психологічних чинників, зокрема відчуттям сорому, прагненням зберегти приватність сімейного життя та небажанням розголошення конфліктної ситуації за межами сім'ї [10, с. 150]. Додатковим чинником виступає психологічний тиск і погрози з боку правопорушника щодо настання негативних наслідків у разі повідомлення про подію. Унаслідок цього потерпілі нерідко вдаються до приховування тілесних ушкоджень, їх маскування або ж впливу на інших членів сім'ї з метою недопущення розголошення факту насильства.

Такий висновок ґрунтується на результатах анкетування та аналізу судової практики, що дає змогу відтворити типові механізми приховування домашнього насильства та врахувати їх під час планування слідчих (розшукових) дій.

Саме цією обставиною обумовлений високий рівень латентності щодо зазначеної категорії проваджень [87, с. 50].

Під час домашнього насильства обстановка в сім'ї характеризується агресивністю та неповагою. Вона охоплює комплекс життєвих негараздів і складнощів, що протягом тривалого часу накопичуються в умовах взаємного спілкування людей в сім'ї, у спільній квартирі або місцях спільного проживання (будинку, подвір'ї тощо). Проведене анкетування практичних працівників засвідчило, що такі кримінальні правопорушення вчиняють здебільшого в місцях реєстрації підозрюваного або потерпілого, а також спільного їх помешкання. Така обставина не лише дає змогу вчиняти злочин без свідків, а й ретельно приховувати протиправні дії та наслідки таких дій [93, с. 470].

Вивчивши способи вчинення домашнього насильства, ми можемо стверджувати, що такі знання надають можливість практичним працівникам

активно розкривати, розслідувати та попереджати ці кримінальні правопорушення, передусім на початковому етапі розслідування.

Отже, спосіб вчинення кримінального правопорушення є невіддільним елементом криміналістичної характеристики. Спосіб підготовки, вчинення та приховування – взаємопов'язані елементи. За способом підготовки домашнє насильство, вчинене щодо осіб похилого віку, може бути як з попередньою, так і без попередньої підготовки, тобто без попереднього планування. Класифікація способів вчинення цієї категорії злочинів також залежить від виду насильства, а саме від форми його вияву (психологічне, економічне або фізичне).

На підставі аналізу результатів опитування та судової практики встановлено, що найпоширенішою формою домашнього насильства щодо осіб похилого віку є психологічне насильство, яке становить 32,4 % випадків. Значною є частка поєднання двох і більше форм насильства – 41,3 %, що засвідчує комплексний, системний характер протиправної поведінки правопорушників. Водночас економічне насильство фіксують у 13,3 %, а фізичне – у 12,9 % випадків.

Встановлено, що спосіб приховування домашнього насильства здебільшого має тривалий та безперервний характер, тобто супроводжує весь цикл насильницької поведінки й може змінюватися залежно від ситуації. Приховування фактів домашнього насильства здійснює не лише підозрюваний, а й потерпіла особа похилого віку, що зумовлено почуттям сорому, страхом погіршення становища, залежністю та небажанням розголошувати сімейні конфлікти. Аналіз також засвідчив, що в 36 % випадків насильство вчиняють з попередньою підготовкою, натомість у 64 % – без неї, що свідчить про спонтанний, але системний характер низки виявів домашнього насильства. Отримані дані дають підстави стверджувати, що домашнє насильство щодо осіб похилого віку має переважно психологічно-емоційний та економічний характер, є тривалим у часі й супроводжується

спробами приховування з боку учасників конфлікту, що значно ускладнює його виявлення та належне документування.

Отже, предмет посягання та спосіб вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку є комплексними та взаємопов'язаними, це відображає багаторівневість форм насильства й повноструктурність механізму кримінального правопорушення. Предмет посягання охоплює фізичне здоров'я, психоемоційний стан, гідність, майнові права та соціальну автономію осіб похилого віку. Також він може бути подвійним, поєднуючи фізичні та психологічні наслідки, що відображає взаємозв'язок форм домашнього насильства. Типові способи вчинення злочину (приниження, образи, завдання тілесних ушкоджень, обмеження в доступі до соціальних послуг і лікування, спілкування) охоплюють взаємообумовлені етапи підготовки (формування залежності, ізоляція, психологічний тиск), безпосереднього вчинення та приховування. З'ясовано, що в 67 % випадків предмет посягання має подвійний характер і поєднує фізичні та психологічні наслідки, що забезпечує точне розмежування кримінально караного домашнього насильства та суміжних правопорушень. Встановлено, що спосіб вчинення насильства передбачає взаємопов'язані елементи підготовки, вчинення та приховування, а його типовими виявами є психологічне насильство (32,4 %) та поєднання двох і більше форм насильства (41,3 %). Спосіб приховування вирізняється тривалістю та поступовою трансформацією від замовчування фактів насильства до ізоляції потерпілої особи.

1.2.2. Обстановка вчинення та слідова картина

Під час розслідування домашнього насильства на початковому етапі важливу роль відіграють: встановлення місця, часу й обстановки вчинення кримінального правопорушення. На підставі встановлення цих обставин відбуваються виявлення, фіксація та вилучення слідів (джерел доказів); встановлення, затримання (розшук) особи, підозрюваної в учиненні кримінального правопорушення; збирання доказів, достатніх для повідомлення про підозру (принаймні за одним епізодом домашнього насильства) [154].

В. А. Динту розмежовує поняття «обстановка вчинення злочину» та «обстановка злочину» як частину й ціле. Обстановка кримінального правопорушення охоплює обстановку, у якій проводили підготовчі дії до злочину, у якій його вчиняли та в якій приховували результат його реалізації.

У криміналістичній характеристиці кримінальних правопорушень обстановка – це сукупність даних, що відображає матеріальні, мікросоціальні та морально-психологічні умови підготовки, вчинення та приховування злочину. До структури обстановки злочину В. А. Динту включає матеріальне, мікросоціальне та морально-психологічне середовище [32, с. 16].

З огляду на специфіку кримінального правопорушення домашнього насильства, суттєве значення має морально-психологічне середовище, у якому перебуває потерпіла особа похилого віку. Воно охоплює сукупність психологічних і моральних станів, настроїв, рівня напруженості у взаєминах між членами сім'ї, а також ставлення підозрюваного до потерпілої особи на етапах підготовки, вчинення та приховування кримінального правопорушення.

Вивчення такого середовища є важливим елементом доказування, оскільки дає змогу встановити рівень залежності потерпілої особи, наявність систематичності насильства та його прихованих форм.

Реальна оцінка морально-психологічного середовища можлива шляхом аналізу умов проживання особи похилого віку, загальної обстановки в помешканні, а також вивчення міжособистісних стосунків у сім'ї.

Важливе значення мають відомості, отримані від працівників соціальних служб, сусідів, родичів, свідків, які можуть підтвердити наявність тривалого конфлікту, ізоляції потерпілої особи, її страх чи залежність від підозрюваного. Сукупність цих даних дає підстави слідчому повніше відтворити реальну картину події та забезпечити належну кваліфікацію домашнього насильства.

Домашнє насильство стосовно осіб похилого віку є серйозною проблемою. Ось деякі аспекти обстановки, пов'язані з цією формою насильства:

- особи похилого віку можуть страждати від фізичних і психологічних форм насильства від членів родини, опікунів або інших осіб, які перебувають в їхньому оточенні;

- чимало осіб похилого віку можуть бути економічно залежними від своїх дітей або опікунів, що робить їх вразливими до фінансового зловживання, такого як крадіжка пенсійних коштів тощо;

- особи похилого віку можуть бути відокремленими від суспільства через обмеженість рухів, віддаленість від медичних і соціальних служб, що ускладнює отримання допомоги та підтримки;

- фізична слабкість і медичні проблеми осіб похилого віку можуть призводити до підвищеної вразливості перед насильством й ускладнювати виявлення та лікування травм;

- чимало потерпілих осіб похилого віку від домашнього насильства можуть відчувати страх або сором, що ускладнює їм можливість звертатися за допомогою або розповісти про насильство (латентність);

- оскільки низка випадків насильства стосуються осіб, які живуть відокремлено або ізольовано, не завжди є свідки цього насильства, що ускладнює їх виявлення.

Уся ця обстановка вчинення домашнього насильства відображається в слідах кримінально протиправної діяльності. Вони можуть бути як очевидними, так і прихованими, що вимагає від слідчого ретельного огляду місця події, аналізу побутових умов проживання потерпілої особи, а також проведення допитів потерпілих, свідків й інших учасників кримінального провадження.

Сліди вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку часто мають специфічні особливості, пов'язані з фізичними можливостями потерпілих, їхнім станом здоров'я та особливостями побуту. Аналіз таких слідів у взаємозв'язку із загальною обстановкою місця події дає змогу відтворити реальну картину насильства, визначити механізм його вчинення та оцінити характер впливу на потерпілу особу.

Поняттям «слід» у криміналістиці позначають усі найрізноманітніші матеріальні зміни, які зобов'язані своїм походженням певним діям злочинця, пов'язаним із вчиненням злочину в усіх його стадіях.

В. Ю. Шепітько слушно зазначає, що виявлення слідів і встановлення причинових зв'язків між ними дає змогу побудувати картину події, імовірні або реальні моделі злочину, механізм його вчинення. Дослідження цих слідів або речових доказів має вказати на особу злочинця, особу потерпілого й обставини події, виявити інші негативні обставини та сліди приховування злочину [145, с. 406].

Слідова картина має важливе значення для розслідування кримінальних правопорушень. Вона дає змогу правоохоронцям отримати інформацію про правопорушення, що може бути використана для встановлення особи правопорушника, способу вчинення кримінального правопорушення та інших обставин.

М. В. Салтевський вважає, що слідова картина кримінального правопорушення охоплює як матеріальні, так й ідеальні сліди, а також деякі інші ознаки, які можуть бути використані для розслідування злочину.

На його думку, можуть утворюватися матеріальні, ідеальні, а також цифрові сліди [113, с. 354].

Обираючи за основу такий поділ слідів на три основні групи, доцільно конкретизувати місця їх можливого знаходження з огляду на специфіку кримінального правопорушення домашнього насильства щодо осіб похилого віку. Такий підхід дає змогу не лише систематизувати інформацію про характер і природу слідоутворення, а й визначити найімовірніші зони пошуку доказової інформації, що своєю чергою сприяє підвищенню ефективності розслідування:

1. Сліди, що утворилися на тілі постраждалої особи внаслідок:
  - 1) завдання ударів руками, ногами чи іншими предметами (синці, рани (рвані, різані), гематоми, подряпини, переломи, забиття з чітко вираженими контурами, наприклад, лозини, пряжки ремня тощо);
  - 2) кидання предметів у потерпілого;
  - 3) удару в обличчя;
  - 4) удавлення (набряки, припухлість, почервоніння, пухирі);
  - 5) щипання, стискання;
  - 6) зв'язування особи за допомогою мотузки, ланцюга;
  - 7) тягання особи за волосся;
  - 8) укусів, завданих підозрюваним;
  - 9) опіків гарячими предметами, цигарками, запаленими сірниками, обливання гарячою рідиною чи примусове занурення в гарячу рідину, поміщення особи на гарячу поверхню (наприклад, плиту пічного опалення) тощо (набряки, припухлість, почервоніння, пухирі).
2. Сліди, що можуть виникати на тілі підозрюваного внаслідок фізичного опору потерпілої особи (садна, подряпини, рани, сліди від укусів тощо).
3. Слідові відображення на одязі як підозрюваного, так і потерпілого (розриви тканини, забруднення, сліди контакту тощо).

4. Біологічні сліди, виявлені на тілі або одязі учасників події (зокрема сліди крові та інші біологічні виділення).

5. Біологічні сліди, що залишаються на знаряддях або предметах, використаних під час вчинення домашнього насильства (наприклад, кров, сліди біологічного походження).

6. Сліди зміни обстановки місця події, які утворюються внаслідок конфліктної взаємодії між підозрюваним та потерпілим (розкидані або пошкоджені речі, перевернуті меблі, розбитий посуд тощо) [57, с. 101]

Цей перелік є детальнішим і дає змогу врахувати всі можливі сліди, які можуть утворитися внаслідок вчинення домашнього насильства.

Також обстановка вчинення та слідова картина можуть різнитися залежно від форми насильства:

1. Фізичне насильство:

1) сліди на тілі: садна, гематоми, переломи, опіки, слід від задушення. Розміщення та характер травм можуть вказати на спосіб застосування сили, кількість нападів і використання зброї;

2) сліди на місці події: кров, волосся, волокна одягу, зброя або предмети, які використовували для завдання ударів;

3) обстановка: може свідчити про боротьбу (перевернуті меблі, розбиті предмети), усамітнення потерпілих (замкнені двері, зашторені вікна).

Отже, окреслені вище ознаки належать до матеріальних слідів домашнього насильства, які мають фізичне відображення та підлягають безпосередньому виявленню та фіксації.

Водночас під час розгляду психологічного насильства доцільно перейти до аналізу ідеальних слідів, що не мають матеріальної форми, але відображені у свідомості, пам'яті та психоемоційному стані потерпілої особи.

2. Психологічне насильство:

1) сліди можуть бути менш очевидними: потребують детального опитування потерпілого, свідків, аналізу щоденників, листів, повідомлень;

2) депресія, тривога, безсоння, знижена самооцінка, ізоляція;

3) обстановка: може характеризуватися постійною критикою, залякуванням, контролем, обмеженням свободи пересування.

3. Економічне насильство

Економічне насильство, на відміну від фізичного, не завжди залишає очевидні матеріальні сліди, однак воно може мати як речові (матеріальні), так й ідеальні та цифрові вияви, що мають суттєве доказове значення.

Матеріальні сліди можуть полягати у: 1) відсутності в потерпілої особи необхідних коштів для існування; 2) браку харчових продуктів, засобів гігієни, медикаментів; 3) наявності зношеного одягу, не придатних для проживання умов; 4) документах щодо боргових зобов'язань, кредитів, укладених примусово; 5) документах щодо позбавлення права власності або вимог щодо відчуження майна (записки з погрозами, вимоги переоформити спадщину, довіреності, договори, оформлені під тиском тощо).

Ідеальні сліди виявляються у свідомості та пам'яті потерпілої особи й інших учасників події, їх встановлюють через:

- 1) показання потерпілих;
- 2) показання свідків (родичів, сусідів, соціальних працівників);
- 3) психоемоційний стан потерпілої особи (страх, залежність, почуття безпорадності, вимушена матеріальна підконтрольність).

Окрему групу становлять цифрові сліди, що мають особливе значення в сучасних умовах:

- 1) банківські виписки, історія транзакцій, несанкціоновані зняття коштів;
- 2) використання банківських карток і рахунків потерпілих без їх згоди;
- 3) електронні перекази, оформлення онлайн-кредитів на осіб похилого віку або залежних осіб;
- 4) електронне листування, листування в месенджерах із вимогами, тиском чи погрозами щодо передачі коштів або майна.

Важливим інструментом виявлення та документування зазначених цифрових слідів є використання методів OSINT (Open Source Intelligence), що

передбачають системний пошук, збір й аналіз інформації з відкритих джерел мережі Інтернет і цифрових сервісів. Застосування таких методів дає змогу встановлювати факти використання банківських рахунків, фінансових ресурсів потерпілих осіб третіми особами, підтверджувати обставини здійснення фінансових операцій, визначати місце перебування та активність осіб, причетних до економічного насильства.

Крім того, аналіз відкритих цифрових джерел (соціальних мереж, онлайн-платформ, електронних сервісів, публічних реєстрів) сприяє виявленню додаткових відомостей щодо способу використання коштів потерпілої особи, встановленню кола контактів правопорушника, а також підтвердженню фактів психологічного чи економічного тиску, що здійснюють з використанням електронних засобів комунікації. У сучасних умовах цифровізації суспільства використання методів OSINT є складовою комплексного підходу до виявлення, фіксації та оцінки доказової інформації в кримінальних провадженнях щодо економічного насильства, зокрема стосовно осіб похилого віку.

Отже, економічне насильство може відобразитися не лише в документальних даних, а й у реальному стані життя потерпілої особи, її поведінці та електронних доказах, що потребує комплексного підходу до виявлення і фіксації слідів.

Обстановка вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку та сформована слідова картина мають вирішальне значення для його ефективного розслідування, оскільки саме вони дають змогу встановити спосіб дії, механізм події, її тривалість, інтенсивність і наслідки. Аналіз 100 кримінальних проваджень засвідчує, що найпоширенішою формою є психологічне насильство, яке в 61 % випадків виявляється в словесних образах, у 32 % – у погрозах і приниженні, у 27 % – у залякуванні (додаток А). Результати опитування практичних працівників підтверджують ці тенденції: 82,7 % зазначили про образи та приниження, 33,3 % – маніпуляції, 29,3 % – обмеження соціальних контактів і 25,3 % – створення умов психологічного

тиску. Фізичне насильство здебільшого вчиняють без застосування знрядь (62 %), натомість 38 % припадає на застосування зброї чи предметів побутового призначення; практичні працівники в 66,7 % фіксують ляпаси й удари, 52 % – штовхання, 18,7–14,2 % – шмагання та щипання (додаток Б). Економічне насильство, згідно з результатами аналізу матеріалів кримінальних проваджень, у 68 % випадків полягає в позбавленні житла, їжі, одягу чи майна, у 32 % – у залишенні без догляду та перешкоджанні отриманню медичних послуг, у 24 % – у позбавленні пенсії або інших доходів; опитування практиків демонструє майже ідентичні результати: 67,1 %, 36,4 % та 29,3 % відповідно (додаток А).

Слідова картина в кримінальних провадженнях вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку засвідчує переважання саме матеріальних слідів, оскільки в 74 % випадків фіксують зміни обстановки (перевернуті меблі, пошкоджені речі), у 67 % – пошкодження одягу потерпілих і підозрюваних осіб, у 35 % – сліди опору на тілі підозрюваного, у 22 % – біологічні сліди на тілі, одязі та знряддях. Водночас психологічне насильство вирізняється перевагою ідеальних слідів, що відображаються в пам'яті, показаннях потерпілих і свідків, натомість економічне насильство поєднує матеріальні, ідеальні та цифрові сліди (документи, фінансові операції, електронні транзакції). З огляду на високу вразливість осіб похилого віку, їх залежність від підозрюваного та нерідко обмежені можливості самотійно розповісти про подію, встановлення місця, часу, умов її вчинення та комплексний пошук слідів різної природи є ключовими передумовами повного, об'єктивного та результативного розслідування таких кримінальних правопорушень.

Тому для розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку, важливо встановити, де, коли і в яких умовах було вчинено насильство. Ці відомості дають змогу слідчим:

- 1) визначити, хто міг бути очевидцем злочину, і допитати його;
- 2) зібрати матеріальні докази;

3) оцінити обстановку місця події, яка може містити важливі сліди.

Встановлення місця, часу та обставин вчинення насильницьких дій щодо осіб похилого віку має істотне значення для повного й об'єктивного з'ясування події кримінального правопорушення, з огляду на те, що такі потерпілі нерідко не здатні самотійно або в повному обсязі відтворити хід подій. Водночас слід враховувати підвищену вразливість осіб похилого віку до насильницьких посягань. За таких умов слідчому необхідно забезпечити максимально коректний, делікатний підхід до взаємодії з потерпілими, приділяючи особливу увагу створенню безпечних умов для надання показань та отримання повної й достовірної інформації [89, с. 299].

1.2.3. Особа правопорушника та потерпілого

У давні часи поняття «злочинець» було не таким чітким, як нині. Воно охоплювало не лише людей, які вчинили злочини проти інших людей, а й тих, хто порушував закони держави або релігії.

Злочинцями вважали, наприклад, убивців, злодіїв, розбійників, зрадників, порушників законів торгівлі, віри, моралі.

Особу злочинця в давні часи визначали передусім залежно від соціального статусу. У рабовласницьких суспільствах злочинцями найчастіше були раби, які не мали таких самих прав, як вільні громадяни. У феодальних суспільствах злочинцями найчастіше були селяни, які були біднішими і безправними, на протипагу феодалам.

Також на характер злочинця впливали його особисті риси, такі як агресивність, жорстокість, прагнення до наживи.

Потерпілим від злочину в давні часи міг бути будь-хто, незалежно від соціального статусу. Однак потерпілими ставали переважно люди, які були слабшими й беззахиснішими, ніж злочинці [2, с. 23].

До них входили, наприклад, жінки, діти, літні та бідні люди. У давні часи не існувало таких систем допомоги потерпілим, як в умовах сьогодення. Тому вони часто були змушені самотійно долати наслідки злочину.

Ще в Стародавній Греції термін «особистість» спочатку означав маску (личину), яку надягав актор театру, потім уже актора та його роль. У римлян це слово використовували з вказівкою на соціальні функції або ролі: особа батька, особа обвинувача, особа судді, особа захисника. Слово «особистість» стали трактувати як «роль», яку відіграє в суспільстві людина. Нині застосування терміна «особистість» до окремого індивідуума засвідчує його роль у суспільному житті, суспільстві. Особа – це насамперед суб'єкт певних соціальних відносин і свідомої діяльності, людина, яка має соціальні, фізико-біологічні та психологічні особливості. Ми вважаємо, що вчення про неї є одним з основних складників предмета науки криміналістики. Без нього неможливо до кінця з'ясувати всі інші наукові та практичні проблеми, що стосуються розроблення рекомендацій криміналістичної тактики й методики розслідування злочинів [46, с. 48].

Серед праць античних філософів в аспекті особистості злочинця найцікавішими та значущими є роботи Платона й Арістотеля.

Платон акцентував на недосконалості людської природи, яку слід ураховувати під час складання законів. Він вважав, що законослухняну поведінку людини визначає не її спадковість, а виховання: «...чесноти вчити можна... немає нічого дивного, коли в хороших батьків бувають погані, а у поганих – хороші діти».

У своїх поглядах Арістотель виходив із того, що поведінка людини значною мірою обумовлюється прагненням уникнути покарання та отримати особисту вигоду, у зв'язку з чим індивід нерідко ставить власні інтереси вище суспільного блага. Водночас філософ наголошував, що вирішальне значення у виборі між правомірною та протиправною поведінкою має воля особи. Разом із тим він не заперечував вплив зовнішніх чинників на формування злочинної поведінки. До таких чинників він відносив соціальну нерівність,

недосконалість законів, а також сильні емоційні переживання, які можуть спонукати особу до вчинення протиправних дій. На його думку, діяння, вчинені під впливом афекту чи складних життєвих обставин, повинні оцінюватися менш суворо порівняно з умисними, заздалегідь спланованими злочинами.

У період Відродження Т. Мор обстоює ідеї про соціальну обумовленість вчинення злочинів: поки будуть існувати причини, що породжують злочини, насамперед економічні, злочини будуть відбуватися, причому нарощування жорстокості покарань не може розв'язати проблему кримінальної протиправності. Про те, що поведінка людини переважно зумовлена середовищем, у якому вона перебуває, писав Дж. Локк.

В епоху Просвітництва про особу злочинця та причини кримінальної протиправності в цей період розмірковували різні мислителі. Ш. Монтеск'є керувався уявленнями про соціальну природу кримінальної протиправності, вважаючи головною причиною злочинів «злі звичаї» і радив державі задля зниження рівня кримінальної протиправності піклуватися про «добрі звичаї».

Ж.-Ж. Руссо вважав, що соціальні порушення, зокрема злочини, пов'язані з приватновласницьким суспільством, для якого притаманні політична й економічна нерівність, урбанізація, зловживання панівних класів. Про соціальну невлаштованість як причину злочинів писали й такі мислителі, як Гельвецій, Гольбах, Вольтер, Дідро та ін.

Ч. Ломброзо (1835–1909), італійський лікар і криміналіст, вважав, що кримінальна протиправність є результатом спадкових факторів. Він розробив теорію «фізичного злочинця», яка стверджує, що злочинці мають відмітні фізичні риси, такі як низький лоб, великий череп і схильний до злочину ніс.

Е. Дюркгейм (1858–1917), французький соціолог, вважав, що кримінальна протиправність є результатом соціальних факторів. Він стверджував, що кримінальна протиправність є нормальним явищем у суспільстві і що вона наростає в періоди соціальних змін і нестабільності.

З. Фрейд (1856–1939), австрійський психолог, вважав, що кримінальна протиправність є результатом несвідомих мотивів, таких як сексуальні бажання та агресивні інстинкти. Він стверджував, що злочинці часто мають травмоване дитинство, яке призводить до їх антисоціальної поведінки.

В умовах сьогодення чимало вчених-криміналістів вважають за необхідне вивчати особу правопорушника. На це питання спрямовували увагу такі дослідники-криміналісти, як: В. П. Бахін, Г. Гросс, О. В. Капліна, Д. Кантері, О. Ю. Салтевський, М. Я. Сірий, Е. Соломон, П. В. Тимбал, В. В. Тищенко, К. Ферр, В. Я. Шепітко, та ін. Деякі з них засвідчували об'єктивну необхідність застосовування відомостей про цю категорію не тільки в криміналістичній тактиці, а й у методиці розслідування кримінальних правопорушень. Інші розглядають доцільність вивчення особи правопорушника лише для виконання завдань, що виникають перед криміналістичною тактикою. У будь-якому разі вивчення зазначеного питання як криміналістичної категорії є важливим аспектом для розслідування кожного кримінального правопорушення. Тому особа правопорушника потребує поглибленого дослідження, адже слушно зауважує А. Ф. Зелінський, що це наріжний камінь кримінальної психології, адже людина, яка порушила кримінальний закон, є автором злочину, а її «справа» перетворює громадянина на злочинця [130, с. 170].

А. П. Закалюк визначає особу правопорушника як «сукупність соціально типових ознак, які сформувалися в процесі неблагополучного соціального розвитку особи, вирізняються крайньою формою суспільної небезпечності, обумовленою криміногенною мотивацією та кримінальною активністю особи, безпосередньо спричиняють вчинення кримінального правопорушення» [39, с. 12].

Щодо особи правопорушника Л. В. Самарай зазначає, що така риса є не вродженою, а формується під впливом певних факторів [115, с. 195].

Крім загального поняття «правопорушник», Д. М. Тичина акцентує на необхідності враховувати соціальні та психологічні детермінанти, які

формують модель поведінки правопорушника, що сприяє повторності, ескалації та систематичності виявів домашнього насильства, а також важливість заходів впливу й корекції такої поведінки [123, с. 510].

Одним із таких факторів є генетика. Люди з певними генетичними вадами мають схильність до агресивної поведінки, яка може призвести до насильства.

Іншим важливим фактором є середовище. Несприятливі умови життя, такі як бідність, насильство в сім'ї, брак соціальної підтримки, можуть сприяти розвитку агресії та насильства [115, с. 195].

О. М. Джужа вважає, що якісну відмінність між особистістю правопорушника та неправопорушника визначають не окремі ознаки, а їхня сукупність [31, с. 19].

Більшість науковців доводять, що для розуміння особи правопорушника необхідно вивчити її біологічні, соціальні та психологічні особливості, які можна класифікувати за трьома групами:

1. Біологічні властивості – це риси, зумовлені генетикою та фізіологією людини. До них належать, наприклад, темперамент, характер, інтелект, фізичні особливості тощо.

2. Соціальні властивості – це риси, які формуються під впливом суспільства. До них належать соціальний статус, освіта, культура, цінності тощо.

3. Психологічні властивості – це риси, які пов'язані із психікою людини. Це, наприклад, мотиви, емоції, мислення, воля тощо.

М. В. Салтевський також вважав, що криміналістична характеристика особи правопорушника має представляти людину як соціально-біологічну систему. Це означає, що особа правопорушника є продуктом взаємодії біологічних і соціальних факторів [113, с. 90].

Ми також поділяємо думку науковців, що для розуміння особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, необхідно вивчити її біологічні,

психічні та соціальні особливості. Ці особливості можна класифікувати за трьома рівнями:

1) властивості особи – це її постійні риси, які виявляються в її поведінці. До них належать, наприклад, темперамент, характер, інтелект, соціальна зрілість тощо;

2) стани особи – це тимчасові зміни її психічного та фізичного стану. До них належать, наприклад, стрес, емоційне збудження, алкогольне сп'яніння тощо;

3) ознаки властивостей та станів особи – це зовнішні вияви цих властивостей і станів. До них належать, наприклад, зовнішній вигляд, манера поведінки, мовлення тощо [94, с. 129].

Загалом криміналістична модель особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, – це система, яка охоплює всі ці особливості. Вона допомагає правоохоронцям зрозуміти мотиви та поведінку правопорушника, а також установити його особу.

В. Ю. Шепітько зазначає, що виникнення кримінальної психології як наукового напрямку зумовлене соціальними факторами. Адже задля того, щоб перейти межу дозволеного в соціальному середовищі, мають бути психічні вияви індивідуума, його перекручене сприйняття соціального досвіду, спрямованість особистості, наявність антигромадських настанов, дефектів психіки. Ці психологічні фактори діють не ізольовано, а в комплексі із соціальними факторами [141, с. 96].

Тому деякі вчені вважають, що зрозуміти будь-яку поведінку, зокрема кримінально протиправну, неможливо без знання психології (іноді – патопсихології) особистості, психологічних механізмів і мотивів, соціально-психологічних явищ, процесів, а нерідко – і психіатричних чинників.

Ми вважаємо, що для розуміння особи правопорушника важливо вивчити, як формуються поведінкові ознаки під впливом генетики, середовища та конкретних життєвих ситуацій.

Для всебічного дослідження особи, яка вчиняє домашнє насильство, необхідним є встановлення сукупності її основних структурних характеристик. Поширеним є підхід, відповідно до якого структура особи правопорушника охоплює три взаємопов'язані групи ознак. До першої групи належать соціально-демографічні характеристики, зокрема: стать, вік, рівень освіти, сімейний стан, соціальний статус, професійна діяльність та інші відомості, що характеризують особу в соціальному середовищі. Другу групу становлять кримінально-правові ознаки, які відображають особливості протиправної діяльності: мотиви вчинення кримінального правопорушення, характер злочинної поведінки (одноособовий чи груповий), її тривалість та інтенсивність, наявність або відсутність судимостей та інші юридично значущі обставини. Третя група охоплює соціально-психологічні властивості особи, а саме: систему цінностей, світоглядні орієнтири, життєві установки, інтереси, особливості емоційно-вольової сфери та інші психологічні характеристики, що впливають на поведінку правопорушника.

Для вивчення цього процесу було проведено опитування таких категорій осіб: опитування правоохоронців (слідчих, дільничних офіцерів поліції), що працюють з особами похилого віку, щодо яких було вчинене домашнє насильство; проведено огляд і контент-аналіз судових рішень, преси, а також використані матеріали, отримані за допомогою включеного спостереження.

Було опитано респондентів з 25 областей України, зі стажем роботи в правоохоронних органах: до 5 років – 82 особи (36,4 %), 5–10 років – 76 осіб (33,8 %), 10–15 років – 38 осіб (16,9 %), понад 15 років – 29 осіб (12,9 %).

Респонденти зазначили, що найпоширенішим є вчинення протиправного діяння саме особами чоловічої статі (62,2 %). На їхню думку, особи жіночої статі або особи в співучасті вчиняють домашнє насильство щодо осіб похилого віку рідше (близько 30 %) (рис. 4, додаток Б).

Найвищою кримінальною активністю в досліджуваній категорії кримінальних правопорушень вирізняється вікова група 25–40 років (50,7 %), за нею – 40 і більше (26,2 %) (рис. 5, додаток Б).

Особа, яка вчиняє домашнє насильство щодо осіб похилого віку, може мати різні характеристики й мотиви для своїх дій. Вони можуть бути родичами, опікунами, спільно проживати, або це можуть бути іншими особами, які перебувають у безпосередньому контакті зі старшими людьми. Відповідно до даних статистики (рис. 8, додаток Б), найчастіше між особою-правопорушником й особою-потерпілим наявні саме родинні зв'язки (65,8 %). Поширеним прикладом є випадок, коли саме діти вчиняють насильство щодо своїх батьків.

Домашнє насильство найчастіше вчиняє особа в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння. Також надмірна кількість вільного часу, відсутність зайнятості, небажання до суспільно корисної праці та самовдосконалення сприяють вчиненню домашнього насильства.

Щодо осіб похилого віку підозрювані вчиняють психологічний тиск, бажають контролювати, змушують залежати від неї фінансово, фізично й емоційно.

Результат опитування засвідчив, що особа, яка вчиняє насильство, бажає позбавити потерпілого житла, їжі, одягу (67,1 %), пенсії, інших виплат або майна (52 %) задля того, щоб змусити особу залежати.

Під час психологічного насильства використовують переважно словесні образи, приниження, погрози, насмішки, переслідування та залякування. Найтипівішими способами вчинення фізичного насильства є ляпаси, стусани, штовхання або завдання ударів (із застосуванням мускульної сили, тупих предметів).

Для економічного насильства використовують позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або можливості користування ними, а також позбавлення пенсії, заробітної плати, соціальних виплат, інших доходів (додаток Б)

Особа потерпілого є предметом дослідження різних наук, зокрема кримінального права, кримінального процесу, криміналістики, юридичної психології тощо. Кожна з цих наук вивчає потерпілого з різних аспектів залежно від її завдань і функцій.

На початку дослідження необхідно розглянути законодавче визначення поняття потерпілого. Зокрема, ст. 55 КПК України визначає, що потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди (ст. 55 КПК України) [71].

Отже, проаналізувавши поняття «потерпілий» як у криміналістичній науці, так і на законодавчому рівні необхідно зазначити, що потерпілим у вчиненні домашнього насильства є фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано фізичної шкоди, адже вони мають насильницький характер щодо потерпілого.

Потерпілими від домашнього насильства дедалі частіше стають батьки агресорів, особи похилого віку. Тому в таких випадках правопорушники користуються безпорадністю та слабкістю осіб похилого віку, доходять не лише до психологічного насильства й застосування фізичної переваги, а й до ув'язнення останніх у закритих помешканнях і катування [94, с. 130].

Окрему категорію осіб, щодо яких вчиняють домашнє насильство, визначено в Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року, де зазначено, що в групі підвищеного ризику потрапляння в ситуацію насильства перебувають особи з інвалідністю, похилого віку, внутрішньо переміщені особи, жінки із сільської місцевості [30].

Психологічний портрет особи похилого віку, щодо якої вчиняють домашнє насильство, може бути доволі складним і різноманітним, оскільки кожна потерпіла особа унікальна. Однак деякі загальні психологічні аспекти можуть стати характерними:

– вразливість (чимало осіб похилого віку стають вразливими через фізичні обмеження, проблеми зі здоров'ям, обмеження соціального контакту та залежність від інших для допомоги);

- страх і незахищеність (вони можуть відчувати страх перед насильником, нездатність захистити себе через вік і фізичну слабкість);
- прихованість (деякі потерпілі можуть намагатися приховувати страждання та зберігати спокій перед іншими, щоб уникнути конфліктів);
- залежність (потерпілі особи можуть бути фізично, фінансово або емоційно залежними від насильника, що посилює їх вразливість);
- страх звертатися за допомогою (зі страху перед подальшим насильством або репресіями чимало потерпілих можуть боятися звертатися по допомогу до відповідних органів або служб підтримки).

На нашу думку, зазначені вище психологічні властивості надають можливість визначити осіб похилого віку як окрему категорію потерпілих. Розуміння зазначених особливостей надає можливість слідчому ще на початку досудового розслідування, з моменту звернення такого потерпілого, обрати тактику спілкування з ним, спланувати й обрати тактику проведення як окремих процесуальних дій, так і досудового розслідування загалом. Для забезпечення цього постає потреба в розробленні та запровадженні до системи підвищення кваліфікації поліцейських навчань з курсів комунікації з особами похилого віку, які є потерпілими від домашнього насильства, з метою вчасного розпізнання вчинення щодо них насильства, роз'яснення їх прав і механізмів захисту, а в разі встановлення фактів домашнього насильства забезпечувати подолання несвідомої протидії розслідуванню такими особами [92, с. 141].

Криміналістична характеристика особи потерпілого охоплює вивчення його особистості, способу життя, зв'язків з довколишніми, взаємин зі злочинцем, поведінки до і під час злочину, характеру шкоди, завданої злочином, та позиції потерпілого в кримінальному провадженні.

Віктимологічний підхід у криміналістиці передбачає, що для розслідування злочину необхідно вивчити не лише особу злочинця, а й потерпілого. Зазначене пов'язано з тим, що потерпілий може надати важливу інформацію про обставини злочину, мотиви злочинця та інші важливі фактори.

Серед суттєвих для криміналістичної характеристики даних про особу потерпілого вчені виокремлюють дві групи відомостей:

– відомості про власні риси, притаманні потерпілому як особистості, яка наділена певною сукупністю фізичних і соціально-психологічних рис. Ці відомості охоплюють:

1) вік, стать, освіту, професійну діяльність, матеріальне становище, сімейний стан, стан здоров'я, фізичні та психічні особливості, інтелектуальний рівень, темперамент, характер, ціннісні орієнтації, мотиви поведінки тощо;

– відомості про особливості поведінки, зв'язки та взаємини потерпілого зі злочинцем й іншими особами, його місце в системі найближчого соціального оточення. Ці відомості охоплюють:

1) побутові й трудові зв'язки, стосунки з довколишніми, наявність конфліктів, схильність до ризикованої поведінки, наявність шкідливих звичок тощо.

Ці відомості можуть бути отримані з різних джерел, зокрема з:

- 1) показань потерпілого, свідків, очевидців злочину;
- 2) матеріалів кримінальної справи, зокрема з протоколів огляду місця події, допитів потерпілого, свідків, висновків експертів тощо;
- 3) інших джерел, зокрема з даних статистики, соціологічних досліджень тощо.

Вивчення цих відомостей дає змогу слідчому отримати максимально вичерпне уявлення про потерпілого, його мотиви поведінки, а також обставини кримінально протиправного діяння та особу правопорушника.

В. Ю. Шепітько зазначає, що вивчення особи потерпілого має охоплювати: 1) відомості анкетного характеру (стать, вік, місце народження, роботи або навчання, стаж, професія (фах), сімейний стан, наявність родичів); 2) соціально-психологічні дані (тип темпераменту, риси характеру, емоційні вияви, особливості взаємодії (спілкування) в колективі); 3) особливості поведінки – до кримінально протиправної події, на момент вчинення та після

вчинення; 4) незалежні характеристики (за місцем роботи чи навчання, місцем проживання за показаннями рідних, близьких чи найближчого оточення); 5) соціальні зв'язки (коло спілкування, найближчі знайомі, особливості проведення вільного часу, наявність або відсутність спільного бізнесу, комерційна діяльність, специфіка групової поведінки, бажання вступити в певні мікрогрупи); 6) дані про суспільно корисну діяльність, її особливості; 7) матеріальне становище (наявність майна, зокрема нерухомості, грошових вкладів, джерело збагачення, наявність або відсутність боргових зобов'язань, отримання кредитів і можливість їх погашення); 8) злочинний досвід (наявність або відсутність судимостей, зв'язки з кримінальними угрупованнями, дружні стосунки з особами, яких притягували до кримінальної відповідальності); 9) причини віктимної поведінки (виконання певних професійних функцій; соціальна деформація особистості) тощо [140, с. 171].

Наприклад, М. І. Скригонюк вважає, що до криміналістичної характеристики кримінально протиправного діяння можна віднести не лише особу потерпілого, а й узагальнені дані про нього, які є типовими для певної категорії правопорушень. Зазначене пов'язано з тим, що під час розслідування кримінальних правопорушень правоохоронців цікавлять не особисті риси потерпілого, а його індивідуальні характеристики, які можуть допомогти в розслідуванні [118, с. 85].

Додатково можна зазначити, що криміналістична характеристика особи потерпілого є важливим інструментом для реалізації таких завдань, як:

- 1) визначення мотивів кримінального правопорушення;
- 2) виявлення та розшук правопорушника;
- 3) оцінювання ступеня тяжкості кримінального правопорушення;
- 4) визначення міри покарання правопорушника.

Потерпілий може бути очевидцем кримінального правопорушення, знати особисто правопорушника, мати інформацію про його мотиви та плани. Він також може надати інформацію про своє життя, звички, стосунки з іншими

людьми, що може допомогти слідству зрозуміти мотивацію правопорушника та його зв'язки з потерпілим.

Віктимологічний підхід надає слідству можливість отримати вичерпне уявлення про кримінально протиправне діяння та його учасників, що може сприяти підвищенню ефективності розслідування та притягненню правопорушника до відповідальності.

У межах дослідження на запитання: чи особи похилого віку через вразливість і безпорадність бояться звертатися до поліції, навіть якщо діяння вчиняються систематично, – 87, 6 % респондентів відповіли, що бояться.

Особа правопорушника та потерпілого є важливими елементами криміналістичної характеристики. Більшість науковців вважає, що для розуміння особи правопорушника необхідно вивчити її біологічні, соціальні та психологічні особливості, як формуються поведінкові ознаки під впливом генетики, середовища та конкретних життєвих ситуацій.

Вивчення особи потерпілого дає змогу правоохоронцям отримати інформацію про мотиви кримінального правопорушення, його спосіб вчинення, а також інші обставини, що можуть бути корисними для розслідування.

Особу потерпілого можна вивчати з різних аспектів, зокрема з позиції його особистості, способу життя, соціальних зв'язків, взаємин зі злочинцем, поведінки до і під час злочину, характеру шкоди, завданої злочином, і позиції потерпілого в кримінальному провадженні.

Узагальнені дані про особу потерпілого, які є типовими для певної категорії кримінальних правопорушень, також є важливими для розслідування. Ці дані можуть допомогти правоохоронцям у визначенні мотивів кримінального правопорушення, його способу вчинення та інших обставин.

1.2.4. Інші елементи криміналістичної характеристики домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку

На підставі аналізу судової практики встановлено, що місце вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку в переважній більшості випадків збігається зі спільним місцем проживання підозрюваної та потерпілої особи. У 69 випадках (69 %) зі 100 досліджених кримінальних проваджень домашнє насильство вчиняли саме за місцем спільного проживання. У 20 провадженнях (20 %) воно відбувалося за місцем проживання потерпілого, а в 11 випадках (11 %) – в інших місцях (додаток А). Отримані результати узгоджуються з висновками, сформульованими Т. В. Іщенко, яка зазначає, що місце вчинення домашнього насильства переважно збігається з місцем спільного проживання підозрюваного й потерпілого (50,7 %), місцем проживання підозрюваного (39,7 %), значно рідше – місцем проживання потерпілого (8,9 %), помешканням родичів чи знайомих (0,9 %) або громадськими місцями (2,6 %) [43, с. 129]. Результати нашого емпіричного дослідження загалом підтверджують тенденції, встановлені іншими науковцями, що засвідчує сталість закономірностей у виборі місця вчинення домашнього насильства.

Додатково проведене анкетування також засвідчило тісний зв'язок між підозрюваним і потерпілим: у 65,8 % випадків було вказано на наявність родинних зв'язків (батьки, діти, брати, сестри), у 52 % – на спільне проживання, у 18,2 % – на встановлення опіки або піклування сторонніми особами щодо потерпілих, що засвідчує високий рівень близькості та залежності сторін, а отже, логічність того, що насильство найчастіше вчиняють саме в домашньому середовищі (рис. 8, додаток Б).

Домашнє насильство щодо осіб похилого віку вчиняють як у міській, так і в сільській місцевості, однак характер його виявів і можливості реагування на нього відрізняються. У сільській місцевості особи похилого віку значно частіше перебувають у стані соціальної ізоляції, мають обмежені можливості

для звернення до правоохоронних органів, соціальних служб або медичних установ через віддаленість, нерозвинену інфраструктуру і транспортні обмеження. Своєю чергою мешканці міст мають ширший доступ до служб підтримки, можливість швидше отримати допомогу, а також перевагу анонімності, що знижує ризик соціальної стигматизації і тиску з боку оточення в разі звернення по захист.

Щодо часу вчинення домашнього насильства стосовно осіб похилого віку результати вивчення судової практики свідчать, що найпоширенішим є його вчинення у вечірній час – з 18.00 до 00.00 (43 % випадків) і вночі – з 00.00 до 06.00 (40 %). Значно рідше домашнє насильство вчиняють у ранкові та денні години: з 06.00 до 12.00 – у 12 % випадків, а з 12.00 до 18.00 – лише у 5 %. Також встановлено, що частіше насильство відбувається у вихідні дні (63 %), натомість у будні цей показник становить 37 % (додаток А). Отримані результати частково різняться з висновками Т. В. Іщенко, яка зазначає, що домашнє насильство переважно вчиняють у денний та вечірній час, значно рідше – у нічні години [43, с. 133].

Виявлені збіги та часткові відмінності можуть бути зумовлені особливостями способу життя осіб похилого віку, специфікою сімейної динаміки, графіком перебування підозрюваного вдома, а також умовами проживання в міській та сільській місцевості.

Домашнє насильство щодо осіб похилого віку переважно вчиняють у вихідні дні. Водночас результати вивчення судової практики дають підстави стверджувати, що день тижня не є визначальним чинником, який впливає на частоту його вчинення, оскільки випадки насильства реєструють як у будні, так і у вихідні дні з незначною відмінністю в показниках. Аналогічно пора року також не є вирішальним фактором, що суттєво впливає на інтенсивність домашнього насильства щодо осіб похилого віку. Водночас практика засвідчує, що частіше такі правопорушення вчиняють у зимово-весняний період, рідше – саме влітку й восени.

Це може бути зумовлено низкою об'єктивних соціально-побутових чинників. По-перше, у холодну пору року члени сім'ї, зокрема правопорушник, частіше перебувають удома, що підвищує інтенсивність контактів з потерпілою особою похилого віку, а отже, підвищує ймовірність виникнення конфліктних ситуацій. По-друге, у зимово-весняний період обмеженими є можливості для соціальної активності та перебування поза межами домогосподарства, що сприяє посиленню напруження в родині. Натомість у літньо-осінній період частина потенційних осіб, які вчиняють насильство, зайнята роботою, сезонними видами діяльності або перебуває поза домом значно частіше, що зменшує кількість контактів з потерпілими та ймовірність вчинення насильницьких дій.

Отже, хоча день тижня та пора року не є визначальними факторами в динаміці вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку, окремі сезонні та соціально-побутові обставини можуть опосередковано впливати на частоту його вчинення.

Встановлення місця та часу вчинення домашнього насильства дає змогу краще зрозуміти умови його вчинення, характер взаємодії між потерпілим і правопорушником, а також ступінь небезпечності таких дій. Однак важливо враховувати не лише просторово-часові характеристики, а й повторюваність і сталість насильницької поведінки. Саме систематичність є ключовою ознакою, що надає можливість відмежувати окремі епізоди неправомірної поведінки від кримінально караного домашнього насильства. Від характеру, тривалості та повторюваності таких дій залежить і правова оцінка діяння – від адміністративної відповідальності до кримінальної.

Відповідно до чинного законодавства, до осіб, які вчинили насильство в сім'ї, застосовують заходи юридичної відповідальності, передбачені кримінальним, адміністративним або цивільним законодавством України. Адміністративне законодавство України містить спеціальну норму, що закріплює адміністративну відповідальність за вчинення насильства в сім'ї, зазначені дії кваліфікують за ст. 173² КУпАП [51]. Частина 1 ст. 173² КУпАП

встановлює адміністративну відповідальність за вчинення домашнього насильства або насильства за ознакою статі. Ідеться про умисні дії чи бездіяльність фізичного, психологічного або економічного характеру, зокрема застосування насильства, що не призвело до тілесних ушкоджень, погрози, образи, переслідування, а також дії, пов'язані з позбавленням житла, їжі, одягу чи іншого майна або коштів, на які особа має законне право. Такі дії спричиняють або можуть спричинити шкоду фізичному чи психічному здоров'ю потерпілого [84, с. 378].

Згідно зі ст. 126¹ КК України [69], домашнє насильство полягає в умисному систематичному вчиненні фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою особа перебуває в сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи.

Однією з обов'язкових ознак для кваліфікацій дій за цією статтею є систематичність. Однак ст. 126¹ КК України не містить примітки, яка надавала б роз'яснення щодо словосполучення «систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства», унаслідок чого виникають різного роду питання щодо кваліфікації діяння за ст. 126¹ КК України в контексті «систематичності» [34].

З огляду на проблематику розуміння «систематичності» як ознаки домашнього насильства в значенні ст. 126¹ КК України [69], Верховний Суд в одній зі своїх постанов сформував правовий висновок, який дав змогу надати тлумачення поняттю «систематичність» у контексті цієї статті.

Зокрема, у постанові Верховного Суду від 25 лютого 2021 року в матеріалах провадження № 583/3295/19 суд спрямував увагу на таке: «Словосполучення “систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства” описує діяння. Закінченим кримінальне правопорушення вважають з моменту вчинення принаймні однієї з трьох форм

насильства (фізичного, психологічного чи економічного) втретє, унаслідок чого настав хоча б один із зазначених у законі наслідків. Не має значення, чи було відображено в адміністративному протоколі поліції, в обмежувальному приписі чи в іншому документі факт перших двох актів насильства. Факт документування має значення для доказування систематичності, але не більше ніж інші передбачені законом докази» [99].

Однак, попри сформовану правову позицію Верховного Суду, у якій частково надано роз'яснення щодо практичного застосування ст. 126¹ КК України, у судовій практиці постають складнощі щодо кваліфікації діяння як «систематичного» у зв'язку з прогалиною, пов'язаною з браком офіційно закріпленого законодавчого тлумачення.

Також під час застосування ст. 126¹ КК України [69] виникають проблемні питання, які стосуються, зокрема, того, чи можна для кваліфікації діяння як систематичного розглядати події, за які особа вже понесла відповідальність. Перед такими правовими колізіями постають як працівники правоохоронних органів під час кваліфікації події кримінального правопорушення, так і суди, вирішуючи питання щодо наявності складу злочину, передбаченого ст. 126¹ КК України, контексті систематичності [33].

Отже, висвітлена проблема розуміння поняття систематичності як кваліфікуючої ознаки домашнього насильства, передбаченого ст. 126¹ КК України, потребує правової регламентації шляхом доповнення цієї норми окремою приміткою, у якій буде роз'яснено, як тлумачити «систематичність» домашнього насильства. Своєю чергою це буде мати позитивний вплив на правильність кваліфікації кримінального правопорушення на стадії внесення відомостей в ЄРДР, ухвалення судових рішень з дотримання норм закону України про кримінальну відповідальність, формування сталої та єдиної судової практики в контексті застосування ст. 126¹ КК України [69].

З криміналістичних позицій систематичність домашнього насильства є не лише юридичною ознакою складу злочину, а й важливим елементом криміналістичної характеристики цього виду правопорушень. Вона

відображається у слідовій картині, особливостях особи правопорушника та потерпілого, а також у способі вчинення насильства, що в сукупності дає змогу об'єктивно довести наявність систематичного характеру діянь і забезпечити правильну їх кваліфікацію.

Передусім систематичність має кореляційний зв'язок із матеріальними, ідеальними та цифровими слідами. Вона може виявлятися в повторюваності схожих наслідків, що фіксують у медичних довідках, актах огляду, висновках судово-медичних експертиз, фотознімках тілесних ушкоджень, їх ідентичності за локалізацією, характером і механізмом утворення. До слідів систематичності належать і багаторазові виклики поліції, повторювані повідомлення до органів опіки, служби соціального захисту, звернення до лікарів чи психологів, наявність декількох адміністративних матеріалів щодо тієї самої особи, а також фіксація фактів насильства сусідами, родичами, соціальними службами. У цифровому середовищі систематичність можуть підтверджувати листуванням з погрозами, аудіо- та відеозаписами, історією дзвінків до поліції, даними з камер спостереження тощо.

Систематичність безпосередньо пов'язана з особою злочинця. Здебільшого вони характеризуються асоціальною поведінкою, схильністю до агресії, прагненням контролювати потерпілу особу, домінувати над нею, вони усвідомлюють безкарність і впевненість у неможливості протидії. Натомість особа потерпілого нерідко вирізняється психологічною залежністю, страхом, соціальною вразливістю, економічною залежністю від підозрюваного, соромом або небажанням розголошувати події, що зумовлює тривале непритягнення підозрюваного до відповідальності та сприяє формуванню стійкого, повторюваного характеру насильницької поведінки.

Важливим є зв'язок систематичності зі способом вчинення домашнього насильства. Після першого епізоду формується певний «механізм» насильницьких дій, який згодом ускладнюється та стає стійким. Часто спостерігається градація жорстокості: від психологічного тиску – до фізичного впливу, від економічних обмежень – до повної фінансової ізоляції, від

одиночних конфліктів – до регулярного циклу насильницької поведінки. Отже, систематичність виявляється в повторюваності прийомів, методів, інтенсивності насильства, що криміналістично підтверджує не випадковий, а стійкий та усвідомлений характер протиправної поведінки.

Фіксація та належна оцінка ознак систематичності має принципове значення не лише для доказування об'єктивної сторони складу злочину, а й для правильної правової кваліфікації діяння за ст. 126¹ КК України. Криміналістична ідентифікація систематичності через аналіз слідової картини, особистісних характеристик учасників і способу вчинення насильства сприяє забезпеченню повноти, об'єктивності й обґрунтованості процесу доказування, а отже, ефективному застосуванню кримінально-правової норми та формуванню сталої судової практики.

Висновки до розділу 1

1. Актуальність дослідження теми домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку, зумовлена не лише її практичною значущістю, а й недостатньою вивченістю. Аналіз наукових джерел засвідчує, що проблему домашнього насильства частіше розглядають у широкому контексті розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із сім'єю. В Україні після криміналізації домашнього насильства збільшилася кількість публікацій з кримінологічних, криміналістичних і кримінально-процесуальних питань його розслідування. Однак більшість цих публікацій не містять комплексного та всебічного аналізу проблеми. Тож для створення цілісної картини проблеми розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку, необхідно провести глибше та масштабніше дослідження.

Водночас стан наукової розробленості проблеми розслідування домашнього насильства не можна визнати достатнім. Наявні наукові праці здебільшого присвячені загальним питанням протидії домашньому

насильству, аспектам кримінально-правової кваліфікації, особливостям доказування чи діяльності окремих суб'єктів. Водночас спеціальних комплексних досліджень, присвячених саме розслідуванню домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку, майже немає. У науковій літературі бракує системних підходів до формування криміналістичної характеристики цього виду злочинів, визначення особливостей слідчої тактики, фіксації доказів, специфіки взаємодії слідчого з іншими суб'єктами протидії, з огляду на вікові, фізичні, психологічні та соціальні особливості потерпілих цієї категорії. Фактично в Україні досі не сформовано окремої науково обґрунтованої методики розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку, що спричиняє наявність прогалин у практичній діяльності правоохоронних органів і потребує належного теоретичного опрацювання та подальшої наукової конкретизації.

Також ця ситуація потребує ретельного дослідження, адже, з огляду на умови сьогодення та аналіз повідомлень медіа, така ситуація може мати латентний характер щодо цього виду кримінальної протиправності. Якщо 2021 року на неї припадало близько 5,0 % від загальної кількості злочинів, то 2022 року – 4,6 %, 2023 року – 4,1 %, 2024 року – 3,5 %, а 2025 року – 2,8 %.

2. Криміналістична характеристика домашнього насильства щодо осіб похилого віку – це системний опис закономірностей його вчинення, який використовують правоохоронні органи для належного усвідомлення специфіки злочинних діянь, оптимізації часу та ресурсів під час розслідування, а також підвищення його ефективності. Водночас з криміналістичної позиції надзвичайно важливими є не лише формування теоретичного розуміння проблеми, а передусім своєчасне виявлення, належна фіксація та всебічне дослідження всіх складових цього виду злочину.

Криміналістична характеристика має два аспекти – теоретичний і практичний. Теоретичний аспект описує закономірності вчинення злочинів, а практичний використовує слідчий для розроблення плану розслідування та збирання доказів.

Тож криміналістична характеристика є цінним інструментом для правоохоронних органів, який забезпечує ефективне розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку.

У структурі криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень дискусійним є питання щодо необхідності детального переліку кожного елемента. Деякі автори вважають, що надмірна деталізація може ускладнити розуміння цієї характеристики, інші, навпаки, акцентують на важливості повноцінного відображення кожного елемента для ефективного застосування на практиці.

На нашу думку, доцільним є виокремлення специфічного додаткового елемента криміналістичної характеристики домашнього насильства – «систематичність насильницьких дій», оскільки він є конструктивною ознакою цього злочину, а доведення домашнього насильства неможливе без встановлення повторюваності протиправної поведінки щодо потерпілого.

3. Здійснений аналіз предмета посягання дав змогу встановити його тісний зв'язок із характером й особливостями вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку. Результати вивчення практики й анкетування практичних працівників дають підстави стверджувати, що насильство щодо осіб похилого віку має комплексний характер і спричиняє як фізичні, так і психологічні наслідки, які необхідно враховувати під час розслідування таких кримінальних правопорушень. Підтверджено, що предмет посягання відіграє ключову роль у визначенні характеру злочину та відмежовує домашнє насильство від інших правопорушень. Аналіз 100 кримінальних проваджень щодо вчинення домашнього насильства стосовно похилих осіб засвідчує необхідність комплексного підходу до розгляду цього явища. Доведено, що предмет посягання під час вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку має комплексний і багаторівневий характер, знаходиться в безпосередньому кореляційному зв'язку із формою насильства. Результати вивчення судово-слідчої практики й

анкетування практичних працівників свідчать, що в 67 % випадків предмет посягання є подвійним, поєднує фізичні та психологічні аспекти шкоди.

Зокрема, під час фізичного насильства предметом посягання є фізичне здоров'я потерпілої особи, а також психічний стан, оскільки фізичний вплив супроводжується емоційною травматизацією. Під час психологічного насильства предметом посягання є психічне й емоційне здоров'я особи, її внутрішня свобода, почуття безпеки та можливість здійснювати самостійне волевиявлення. У випадках економічного насильства предмет посягання охоплює як матеріальну сферу (майнові права, засоби існування, можливість забезпечення життєдіяльності), так і психологічний стан потерпілого, що виявляється у формуванні залежності, беспорядності, емоційної пригніченості.

Такий підхід до визначення предмета посягання дає змогу не лише встановити реальний обсяг завданої шкоди, а й чітко відмежувати кримінально каране домашнє насильство від адміністративних правопорушень й інших суміжних складів злочинів. Важливе значення це має з огляду на необхідність фіксації не тільки очевидних, а й прихованих або відстрочених наслідків насильства, зокрема психологічних травм і соціальної дезадаптації потерпілих.

4. Здійснено класифікацію та вивчено способи вчинення домашнього насильства. Аргументовано, що такі знання надають можливість практичним працівникам активно розкривати, розслідувати та попереджувати цю категорію кримінальних правопорушень, передусім на початковому етапі розслідування.

Спосіб підготовки, вчинення та приховування – взаємопов'язані елементи. За способом підготовки домашнє насильство, вчинене щодо осіб похилого віку, може бути як з попередньою, так і без попередньої підготовки, тобто без попереднього планування. Класифікація способів вчинення досліджуваної категорії злочинів також залежить від виду насильства, а саме від форми його вияву (психологічне, економічне або фізичне).

На підставі аналізу судової практики було встановлено, що найчастіше щодо осіб похилого віку вчиняють саме домашнє насильство психологічного характеру. Згідно з результатами опитування практичних працівників, найчастіше щодо осіб похилого віку вчиняють саме домашнє насильство психологічного характеру (32,4 %) або поєднання двох і більше форм насильства (41,3 %).

Для психологічного насильства найчастіше використовують словесні образи, приниження, погрози, насмішки, переслідування та залякування. Найтипівішими способами вчинення фізичного насильства є ляпаси, стусани, штовхання або завдання ударів (із застосуванням мускульної сили, тупих предметів).

Засобами вчинення економічного насильства є позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або можливості користування ними, а також позбавлення пенсії, заробітної плати, соціальних виплат, інших доходів (додаток Б).

Також встановлено, що спосіб приховування домашнього насильства має тривалий характер, тобто продовжується протягом усього циклу насильства та може лише видозмінюватися (від замовчування до обмеження спілкування).

5. Для розслідування важливо встановити, де, коли і в яких умовах було вчинено насильство.

Встановлення місця, часу й обстановки вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку є особливо важливим, оскільки вони часто не можуть самостійно розповісти про те, що з ними сталося.

Обстановка вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку має комплекс аспектів і відіграє важливу роль. Потерпілі можуть страждати від різних форм насильства з боку членів сім'ї, опікунів або інших людей, які живуть з ними. Економічна залежність від дітей або опікунів робить людей похилого віку вразливими до фінансового зловживання. Ізоляція від суспільства через обмеженість рухів і віддаленість від медичних та соціальних служб ускладнює отримання допомоги. Фізична слабкість, вікові проблеми зі

здоров'ям посилюють вразливість людей похилого віку до насильства, а також ускладнюють виявлення та лікування травм. Чимало літніх осіб відчувають страх або сором, що заважає їм звертатися по допомогу або розповідати про жорстоке поводження. Латентність – поширена проблема, адже низка випадків насильства стосується людей, які живуть відокремлено або ізольовано, без свідків.

Аналіз 100 кримінальних проваджень і результатів опитування практичних працівників дає підстави стверджувати, що обстановка вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку та сформована слідова картина мають вирішальне значення для його ефективного розслідування. Найпоширенішою формою насильства є психологічне: словесні образи – у 61 % випадків, погрози та приниження – у 32 %, залякування – у 27 %. Опитування практиків підтверджує ці тенденції: 82,7 % зазначили про образи та приниження, 33,3 % – маніпуляції, 29,3 % – обмеження соціальних контактів, 25,3 % – створення умов психологічного тиску.

Фізичне насильство здебільшого вчиняють без застосування зброї (62 % випадків), натомість 38 % – із застосуванням зброї або предметів побутового призначення; практичні працівники зазначають про ляпаси та удари у 66,7 % випадків, штовхання – у 52 %, шмагання та щипання – у 14,2–18,7 %. Економічне насильство виявляється через позбавлення житла, їжі, одягу або майна у 68 % випадків, залишення без догляду та перешкоджання отриманню медичних послуг – у 32 %, позбавлення пенсії або доходів – у 24 %. Дані опитування практиків майже ідентичні: 67,1 %, 36,4 % і 29,3 % відповідно.

Слідова картина демонструє переважання матеріальних слідів: зміни обстановки (перевернуті меблі, пошкоджені речі) фіксують у 74 % випадків, пошкодження одягу потерпілих і підозрюваного – у 67 %, сліди опору на тілі підозрюваного – у 35 %, біологічні сліди на тілі, одязі й знаряддях – у 22–24 %. Психологічне насильство вирізняється перевагою ідеальних слідів, що виявляються у свідченнях потерпілих й очевидців, а економічне насильство

поєднує матеріальні, ідеальні та цифрові сліди (документи, фінансові операції, електронні транзакції).

Встановлення місця, часу й обстановки вчинення насильства є критично важливим, оскільки особи похилого віку часто не можуть самостійно повідомити про подію через страх, залежність від підозрюваного або фізичні та психологічні обмеження. Такі дані дають змогу слідчим визначити можливих свідків, зібрати матеріальні докази й оцінити обстановку, що містить важливі сліди. У комплексі це забезпечує об'єктивність і повноту розслідування, сприяє правильній кваліфікації дій та захисту прав і свобод вразливої категорії потерпілих.

6. Особа правопорушника та потерпілого є надзвичайно важливими елементами криміналістичної характеристики. Для розуміння таких осіб необхідно вивчити їх біологічні, соціальні та психологічні особливості.

Вивчення особи злочинця та особи потерпілого надає можливість:

- створити психологічний портрет злочинця, що допоможе в його розшуку та затриманні;
- визначити мотиви вчинення злочину;
- встановити зв'язок між злочинцем і потерпілим;
- розробити план розслідування та збирання доказів;
- сформулювати прогноз щодо поведінки злочинця.

З'ясовано, що особі злочинця притаманні такі риси: фізіологічно – чоловіча стать, вік – переважно 25–40 років, середній фізичний стан; соціально – наявність попереднього протиправного досвіду, певний рівень освіти, сімейний стан і соціальне оточення, що сприяють вчиненню насильства; психологічно – асоціальні риси характеру, схильність до контролю та домінування, використання стану потерпілого для реалізації власних інтересів, здатність до повторюваних насильницьких дій.

Опитування правоохоронців (слідчих, дільничних офіцерів поліції) дає підстави стверджувати, що:

- більшість підозрюваних – чоловіки (62,2 %);

- найактивнішою у вчиненні домашнього насильства є вікова група 25–40 років (50,7 %), потім – віком від 40 років і старше (26,2 %);
- потерпілими від домашнього насильства найчастіше стають члени сім'ї підозрюваного (65,8 %);
- учинення насильства часто відбувається в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння;
- відсутність зайнятості, вільний час і небажання до саморозвитку підозрюваної особи можуть бути факторами, що сприяють вчиненню домашнього насильства;
- злочинці часто чинять психологічний тиск на потерпілих, прагнуть контролювати їх, змушують залежати від них фінансово, емоційно та фізично;
- мета злочинця – позбавити потерпілого житла, їжі, одягу (67,1 %), пенсії, інших виплат або майна (52 %), щоб зробити особу залежною;
- більшість осіб, які вчиняють домашнє насильство (47,1 %), не мають стабільного доходу, 32,4 % – безробітні;
- 79,2 % злочинців мають попередній досвід вчинення правопорушень (судимість або адміністративна відповідальність).

Ці дані засвідчують, що домашнє насильство, вчинене щодо людей похилого віку, є серйозною проблемою, яка потребує комплексного розв'язання.

7. Аналіз судової практики та результати анкетування практичних працівників дають підстави стверджувати, що домашнє насильство щодо осіб похилого віку переважно вчиняють у спільному місці проживання підозрюваного та потерпілого (69 % випадків), рідше – у місці проживання потерпілої особи (20 %) або в інших місцях (11 %). Опитування продемонструвало, що в 65,8 % випадків сторони мають родинні зв'язки, а у 18,2 % – встановлено опіку або піклування сторонніх осіб, що підтверджує високий рівень близькості та залежності між підозрюваним і потерпілим.

Домашнє насильство найчастіше вчиняють у вечірній час (з 18.00 до 00.00 – 43 %) і вночі (з 00.00 до 06.00 – 40 %), рідше – у ранкові й денні години

(з 06.00 до 12.00 – 12 %, з 12.00 до 18.00 – 5 %), частіше у вихідні дні (63 %), порівняно з буднями (37 %). Хоча день тижня та пора року не є визначальними факторами, зимово-весняний період сприяє більшій частоті випадків насильства через більшу тривалість перебування членів родини вдома та обмеженість соціальної активності.

Систематичність є ключовою ознакою домашнього насильства за ст. 126¹ КК України. Верховний Суд у постанові від 25 лютого 2021 року у справі № 583/3295/19 зазначив, що кримінальне правопорушення вважають закінченим з моменту вчинення принаймні однієї форми насильства втретє, що призвело до фізичних або психологічних наслідків. Це підтверджує, що для кваліфікації насильства як «систематичного» обов'язковим є документування перших двох актів, але повторюваність дій та наслідки є вирішальними.

З криміналістичної позиції систематичність виявляється в слідовій картині та способі вчинення насильства. Повторювані матеріальні, ідеальні та цифрові сліди – зміни обстановки, пошкодження одягу, сліди опору на тілі, записи викликів поліції, звернення до соціальних служб, медичні документи, аудіо- й відеозаписи – дають змогу об'єктивно довести стійкий характер насильства. Систематичність корелює з особистісними характеристиками підозрюваного – агресивністю, прагненням контролю, безкарністю, а також із вразливістю потерпілих (соціальною, економічною та психологічною залежністю, страхом, соромом), що сприяє повторюваному характеру насильницької поведінки.

Крім того, систематичність тісно пов'язана зі способом вчинення насильства: після перших епізодів формується стійкий «механізм» дій, який згодом ускладнюється та набирає інтенсивності – від психологічного тиску до фізичного впливу й економічної ізоляції. Це дає змогу встановити закономірність у діях й аргументовано кваліфікувати діяння за ст. 126¹ КК України.

РОЗДІЛ 2

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА, ВЧИНЕНОГО ЩОДО ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ

2.1. Обставини, що підлягають встановленню під час досудового розслідування

Проблема домашнього насильства є доволі актуальною в сучасному світі, охоплює не лише Україну, а й решту країн. Щороку це небезпечне явище набирає дедалі загрозливіших масштабів. З огляду на історичний контекст, де чоловік часто був головою сім'ї в більшості культур, а жінка й діти були підпорядковані йому, домашнє насильство протягом тривалого часу вважали нормою. Ця історична спадщина стимулює потерпілих від домашнього насильства мовчати про факти утисків, знущань, навіть катувань з боку родичів, бо вони вважали таку поведінку нормою та були переконані, що справді заслуговують на покарання [62, с. 181].

За статистичними даними Національної поліції України, 2023 року було зафіксовано понад 220 тис. заяв і повідомлень про випадки домашнього насильства, що становить у середньому близько 610 звернень на добу, або майже 25 повідомлень щогодини. Порівняно з 2022 роком, цей показник зріс на 10 %, що свідчить про відновлення та подальше загострення проблеми після тимчасового спаду в перший рік повномасштабної війни. Навіть за умов обмеженого доступу до правоохоронних органів, щоденно розпочинали близько 15 кримінальних проваджень і складали понад 400 адміністративних протоколів, а в середньому щодві години від домашнього насильства потерпала щонайменше одна особа, що засвідчує системний та масовий характер.

2024 року кількість звернень зменшилася до 195 174, а 2025 року становила понад 192 000 повідомлень, що може вказувати на певну

стабілізацію показників, однак не на зниження суспільної небезпечності цього явища. Водночас упродовж досліджуваного періоду щоденно поліція розпочинала в середньому близько 15 кримінальних проваджень і складала понад 400 адміністративних протоколів, пов'язаних із домашнім насильством. У середньому щодві години від його виявів потерпала щонайменше одна особа, що підтверджує системний характер проблеми та її актуальність упродовж 2023–2025 років.

Хоча протягом 2024–2025 років спостерігається незначне зменшення кількості зареєстрованих випадків, порівняно з попереднім роком, однак таку динаміку не можна розглядати як свідчення реального зниження рівня домашнього насильства. Навпаки, вона зумовлена комплексом соціально-демографічних і воєнних факторів, зокрема підвищеною смертністю населення внаслідок воєнних дій, масовою міграцією громадян за кордон, обмеженням фізичного й інституційного доступу потерпілих до правоохоронних органів, а також страхом повідомляти про факти насильства у зв'язку з ризиком виявлення осіб, які ухиляються від мобілізації або самовільно залишили військову частину. Сукупність зазначених обставин формує латентність домашнього насильства, що призводить до заниження офіційної статистики й унеможливорює об'єктивну оцінку реального масштабу цього явища в умовах надзвичайного та воєнного стану [85].

Процес розслідування домашнього насильства щодо людей похилого віку, як і будь-якого іншого злочину, можна розділити на три етапи: початковий, подальший та заключний. Саме початковий етап відіграє ключову роль, адже саме в його межах відбуваються збір і перевірка доказів, встановлення фактів й ідентифікація потенційних підозрюваних. Від якості й об'єктивності цього етапу залежить подальший успіх розслідування та забезпечення справедливості.

На початковому етапі досудового розслідування ключове значення мають виявлення, фіксація та перевірка слідової інформації, яка згодом може набути статусу доказів у кримінальному провадженні. Ідеться про

встановлення та документування матеріальних, ідеальних і цифрових слідів кримінального правопорушення, отримання первинних пояснень потерпілих і свідків, а також збір інших відомостей, що мають значення для з'ясування обставин події.

Водночас здійснюють первинне встановлення фактичних обставин кримінального правопорушення, зокрема визначення характеру та способу вчинених дій, часу, місця, обстановки вчинення, а також ролі й поведінки осіб, причетних до неї. На підставі аналізу зібраної слідової інформації відбуваються ідентифікація кола можливих підозрюваних, визначення їхнього процесуального статусу та ступеня причетності до вчинення кримінального правопорушення.

На цьому етапі орган досудового розслідування формує та перевіряє початкові слідчі версії, визначає загальний напрям і тактику розслідування, планує першочергові слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії. Керуючись результатами перевірки отриманої інформації, логічним аналізом і криміналістичними рекомендаціями, слідчий визначає пріоритетні завдання, розробляє стратегію подальшого розслідування та здійснює управління процесом доказування [80, с. 437].

Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування домашнього насильства, активно досліджують учені. Такі обставини є визначальними для формування (побудови) алгоритмів процесуальних дій, спрямованих на виявлення цих обставин, з метою розроблення науково обґрунтованих рекомендацій, які допоможуть покращити ефективність розслідування таких злочинів.

І. В. Іщенко виокремлює три категорії обставин, пов'язаних з домашнім насильством, які необхідно встановити:

1. Обставини, пов'язані з подіями кримінального правопорушення (час, місце, характер насильницьких дій, застосовані знаряддя, заподіяна шкода тощо).

2. Обставини, що стосуються особи потерпілого та правопорушника (вік, стать, соціальний статус, сімейний стан, психологічні особливості, стосунки між ними тощо).

3. Інші обставини, що можуть впливати на розслідування (наявність свідків події, попередні конфлікти, ужиті заходи щодо запобігання насильству тощо) [43, с. 145].

I. А. Ботнарєнко класифікує обставини, які слід з'ясувати на початковому етапі розслідування домашнього насильства, на чотири групи:

1. Обставини злочину: час, місце, знаряддя, засоби й інші умови вчинення правопорушення.

2. Обставини, пов'язані з потерпілою особою: персональні дані, стан до, під час і після події, ставлення до події.

3. Обставини, пов'язані з особою підозрюваного: персональні дані, поведінка до, під час і після події, мотиви й мета його дій.

4. Обставини наслідків: наявність і характер тілесних ушкоджень потерпілої особи, ступінь заподіяної шкоди її здоров'ю або навіть факт смерті [9, с. 87].

Аналізуючи положення КПК України, а саме ст. 91 [71], доходимо висновку, що до обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, належать:

– подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб й інші обставини);

– винуватість підозрюваного в учиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

– вид і розмір завданої шкоди, а також розмір процесуальних витрат;

– обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу злочинця, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

– обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

– обставини, які підтверджують, що гроші, цінності й інше майно, що підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок учинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, зокрема пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення.

Проте обставини, що підлягають встановленню, за змістом є ширшими, ніж обставини, що підлягають доказуванню, визначені в ст. 91 КПК України [71].

Встановлення кола обставин, які підлягають встановленню під час розслідування злочинів, ґрунтується на двох ключових аспектах: елементах складу злочину та предметі дослідження (визначених законом) і відомостях з криміналістичної характеристики. Інформація з криміналістичної характеристики дає змогу індивідуалізувати та конкретизувати обставини, що підлягають встановленню.

І. В. Загородній також поділяє думку про те, що для чіткого визначення кола обставин, які підлягають доказуванню під час розслідування конкретного злочину, недостатньо покладатися лише на положення ст. 91 КПК України [71].

На його думку, крім КПК, важливо також ураховувати:

– положення кримінального закону: саме воно визначає юридично значущі обставини, необхідні для правильної кваліфікації кримінального правопорушення;

– особливості криміналістичної характеристики діянь: ці особливості можуть свідчити про наявність фактів й обставин, які мають важливе значення для розслідування, але про них не йдеться в ст. 91 КПК.

Науковець зауважує, що є факти й обставини, які, маючи криміналістичне значення, формально не охоплені межами предмета доказування, визначеними у формулюваннях ст. 91 КПК [38, с. 86].

Ми загалом поділяємо позицію авторів щодо значення початкового етапу досудового розслідування та ролі встановлення фактичних обставин кримінального правопорушення як підґрунтя для формування доказової бази відповідно до ст. 91 КПК України [71]. Водночас вважаємо, що такий підхід потребує доповнення, оскільки не охоплює одного з ключових елементів складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126¹ КК України [69], а саме системності вчинення домашнього насильства.

З огляду на диспозицію зазначеної статті, встановлення та доказування системного характеру насильницьких дій є обов'язковою умовою кримінально-правової кваліфікації. Тому вже на початковому етапі розслідування слід зосередити увагу на виявленні, фіксації та перевірці відомостей, які підтверджують не поодинокість, а повторюваність насильницької поведінки правопорушника в часі. У разі якщо факт системності не буде встановлено й доведено, відповідні дії можуть бути кваліфіковані як адміністративне правопорушення, передбачене законодавством про адміністративну відповідальність, або як окремі злочини проти життя та здоров'я особи (зокрема тілесні ушкодження), але не як домашнє насильство в кримінально-правовому значенні.

Крім того, з метою належного доказування доцільно виокремити ще одну обставину – ступінь родинних або близьких зв'язків між потерпілим і підозрюваним. Виявлення та процесуальна фіксація цієї інформації є необхідними, оскільки саме характер таких взаємин визначає можливість віднесення події до категорії домашнього насильства. На практиці трапляються ситуації, коли насильницькі дії вчиняють сторонні особи, які

формально здійснюють догляд за потерпілим (особами похилого віку) з корисливою метою, зокрема заволодіння майном або житлом, що потребує ретельної правової оцінки та правильної кваліфікації.

Початковий етап розслідування домашнього насильства щодо осіб похилого віку надзвичайно важливий, оскільки саме на цьому етапі, коли закладаються основоположні засади для встановлення істини в кримінальному провадженні, виявляють і збирають значну кількість джерел доказової інформації, від ефективності дій слідчого залежить подальший успіх розслідування.

Безпосередньо на місці події (як першочергові завдання) працівник поліції з'ясовує: ризики загрози життю та здоров'ю членів сім'ї; наявність дітей у помешканні; необхідність направити автомобіль швидкої медичної допомоги потерпілим; наявність зброї (якщо така є, можливість її застосування), інших засобів, що загрожують життю та здоров'ю членів родини. З моменту виявлення факту вчинення домашнього насильства й упродовж усього досудового розслідування першочерговим завданням слідчого є виявлення, фіксація та збирання належної доказової бази, достатньої для підтвердження причетності конкретної особи до вчинених протиправних діянь. Лише на основі повного, усебічного й об'єктивного доказування стає можливим правильне визначення правової кваліфікації події та прийняття законного процесуального рішення.

Водночас, здійснюючи доказування, слідчий зобов'язаний уживати заходів, спрямованих на негайне припинення насильницьких дій, а також на забезпечення захисту й надання необхідної допомоги потерпілому, іншим членам сім'ї, що відповідає як завданням кримінального провадження, так і меті державної політики у сфері протидії домашньому насильству [91, с. 87].

До тактичних завдань початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 126¹ КК України [69], можна віднести: встановлення місця, часу й обстановки вчиненого діяння; виявлення, фіксацію та вилучення слідів цього діяння та речових доказів; встановлення (розшук) і

затримання правопорушника; встановлення можливих свідків; збирання достатньої доказової бази для повідомлення особі про підозру.

Після отримання інформації про факт домашнього насильства слідчий зобов'язаний ретельно дослідити всі факти й обставини, зокрема форму насильства, мотиви його вчинення, вікові та психологічні особливості потерпілого, тривалість насильницьких дій, а також їх наслідки. Посилену увагу на цьому етапі необхідно спрямувати на встановлення системного характеру домашнього насильства, оскільки саме системність є обов'язковою ознакою складу цього кримінального правопорушення. У зв'язку з цим слідчий повинен виявляти, фіксувати та перевіряти відомості, які підтверджують повторюваність насильницьких дій у часі, їх регулярність і сталість, а також попередні факти притягнення правопорушника до адміністративної чи іншої відповідальності, звернення потерпілого до правоохоронних органів або соціальних служб, застосування термінових заборонних приписів тощо. Встановлення та належне доказування системності домашнього насильства забезпечує правильну кримінально-правову кваліфікацію діяння, дає змогу відмежувати його від адміністративних правопорушень або поодиноких актів насильства, а також створює підстави для вжиття ефективних заходів захисту потерпілих і притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності [91. с. 88].

У разі надходження заяви або повідомлення про вчинення домашнього насильства, працівники поліції зобов'язані діяти відповідно до вимог КПК України, Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Порядок практичної реалізації зазначених повноважень деталізовано у відомчих нормативно-правових актах Національної поліції України, зокрема в Інструкції з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення та інші події. Ці акти регламентують алгоритм дій працівників поліції на етапі первинного реагування, включно з аналізом наявної інформації, перевіркою відомостей про попередні звернення, з'ясуванням обставин, що можуть свідчити про

повторюваність і тривалість насильницьких дій, а також фіксацією даних, необхідних для формування доказової бази.

Тому, у разі звернення із заявою про домашнє насильство, працівники поліції зобов'язані виконати такі дії:

- 1) увести в Єдиний державний реєстр досудових розслідувань інформацію про подання заяви щодо домашнього насильства;
- 2) надати витяг з Єдиного державного реєстру досудових розслідувань або повідомити номер кримінального провадження;
- 3) у разі наявності видимих тілесних ушкоджень скерувати на судово-медичну експертизу;
- 4) якщо наявні такі ознаки злочину, як завдання легких чи середньої тяжкості тілесних ушкоджень, мордування, побої, зґвалтування, сексуальне домагання та інше, поліцейські повинні розпочати досудове розслідування вчиненого злочину;
- 5) передати інформацію для Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства й насильства за ознакою статі.

Перед виїздом на місце події здійснюють первинну перевірку змісту й повноти інформації про виклик; систематичності викликів; перебування за адресою виклику осіб, які взяті на профілактичні обліки Національної поліції України.

Слід також зазначити, що на початковому етапі розслідування випадків домашнього насильства щодо людей похилого віку проводять огляд місця події. Під час візуального обстеження з'ясовують:

- наявність потенційних місць укриття правопорушника або інших осіб, які можуть бути причетні до злочину або становити загрозу для працівників поліції;
- місця, де можуть бути заховані речові докази, зброя або інші предмети, що можуть завдати шкоди;
- додаткові виходи з приміщення, відкриті вікна на нижніх поверхах, які можуть бути використані для втечі або знищення доказів;

– приміщення, які можуть бути використані для ізоляції учасників конфлікту або захисту працівників поліції від нападу.

Для обмеження доступу до потенційно небезпечних предметів рекомендують:

- збільшити відстань між підозрюваним і цими предметами або ізолювати його в іншому приміщенні;
- розмістити правопорушника так, щоб він не мав до них доступу;
- видалити небезпечні предмети самостійно або за допомогою постраждалої особи [41].

Саме під час здійснення зазначених першочергових дій слідчий та інші уповноважені працівники поліції отримують можливість налагодити первинний контакт із потерпілим, установити довірливу комунікацію та зібрати орієнтуючу інформацію щодо обставин події, зокрема характеру насильства, його тривалості, повторюваності, відносин між потерпілим і правопорушником, а також інших обставин, що підлягають доказуванню. Потім ці відомості процесуальним шляхом фіксують і трансформують у належні й допустимі докази, що становлять основу доказової бази в кримінальному провадженні [11, с. 324].

Задля повного й об'єктивного розслідування обов'язковим є вивчення та аналіз особистісних характеристик особи підозрюваного, що вчиняє домашнє насильство, а саме таких трьох груп ознак (властивостей, рис):

- 1) соціально-демографічні (стать, вік, соціальне становище, рівень освіти, сімейний стан, рід занять тощо);
- 2) кримінально-правові (зміст і мотивація, одноосібний чи груповий характер злочинної діяльності, тривалість й інтенсивність злочинної діяльності, наявність чи відсутність судимості тощо);
- 3) соціально-психологічні властивості та риси осіб, які вчинили злочин (світогляд, інтереси, життєві установки) [48, с. 68].

Особа, яка вчиняє домашнє насильство щодо осіб похилого віку, може мати різні психолого-криміналістичні характеристики й мотиви для своїх дій.

Визначення цих мотивів безпосередньо пов'язане з рівнем родинних і соціальних зв'язків між потерпілим та підозрюваним. За результатами аналізу слідчої та судової практики можна констатувати, що правопорушником найчастіше є близькі родичі, опікуни, співмешканці або інші особи, які перебувають у безпосередньому контактному середовищі з літніми людьми. Встановлення характеру таких відносин є обов'язковою обставиною, яку слідчий зобов'язаний з'ясувати та документально зафіксувати, оскільки вона має важливе значення для правильного визначення кваліфікації дій як домашнього насильства й оцінки системності протиправної поведінки [36].

Посилення мотивації вчинення протиправних дій може бути обумовлене ще й уживанням правопорушником алкоголю або наркотичних засобів. Аналіз судової практики демонструє, що вживання алкоголю підозрюваним часто є фактором посилення мотивації та агресивної поведінки щодо потерпілих, що своєю чергою впливає на характер і частоту виявів домашнього насильства. У справі № 692/417/23 Драбівський районний суд встановив, що правопорушник, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, повторно вчинив домашнє насильство психологічного характеру щодо цивільної дружини, що виявилось в нецензурних образах і примусовому вигнанні потерпілої з місця проживання [17].

На початковому етапі розслідування домашнього насильства щодо людей похилого віку слід з'ясувати такі обставини: місце, час, обстановка, знаряддя, слідова картина події злочину. Однак, на наш погляд, доцільно доповнити цю класифікацію ще однією важливою групою обставин, які суттєво впливають на процес доказування: обставини, що визначають форму (або поєднання форм) домашнього насильства й систематичність учинення.

Встановлення місця, часу й обстановки вчинення насильства щодо осіб похилого віку є вкрай важливим, оскільки ці особи часто не можуть самотійно розповісти про те, що з ними сталося. Слід також урахувати, що такі особи часто є вразливими до насильства. Вони можуть бути змушені мовчати про те, що відбувається, через страх, залежність або інші причини.

Тому особам, які розслідують домашнє насильство, необхідно бути чутливими до їхніх потреб і забезпечити їм максимальну підтримку.

Аналіз судової практики засвідчує, що більшість випадків домашнього насильства відбувається за місцем спільного проживання потерпілого та правопорушника.

Характер домашнього насильства стосовно осіб похилого віку може різнитися залежно від місця проживання. У сільській місцевості: потерпілі можуть бути ізольованими від суспільства, їм може бути складніше отримати допомогу через віддаленість й обмежений доступ до транспорту, звернення по допомогу до служб підтримки може бути ускладнене через недостатність інформації або ресурсів.

У містах: потерпілі мають кращий доступ до медичної допомоги та соціальних послуг, є широкі можливості для звернення за допомогою, анонімність у міських умовах може сприяти тому, що особи повідомлять до правоохоронних органів або служб підтримки [91. с. 89].

Домашнє насильство щодо осіб похилого віку може відбуватися в будь-який час доби чи день тижня. Найчастіше воно трапляється в будні дні, удень та ввечері, але загалом, відповідно до судової практики, може статися в будь-який час. На частоту вчинення насильства також не впливає пора року.

У криміналістичному контексті обстановка вчинення злочину означає комплекс взаємопов'язаних об'єктів, явищ і процесів, які визначають умови й обставини місця, часу та природно-кліматичних умов, а також особливості поведінки учасників протиправного діяння. Ця обстановка відображає механізм вчинення злочину, охоплює психологічні й об'єктивні фактори, які мають важливе значення для розслідування злочину [134, с. 68].

У своєму дослідженні В. А. Динту зазначає, що «обстановка злочину» має два аспекти:

1. Обстановка вчинення злочину: це сукупність умов, що характеризують місце, час, спосіб й інші обставини, пов'язані з безпосереднім здійсненням злочинного діяння.

2. Загальна обстановка злочину: це ширше поняття, яке охоплює не лише момент вчинення злочину, а й підготовку до цього, а також дії, спрямовані на приховування його наслідків.

Отже, обстановка вчинення злочину є складовою загальної обстановки злочину, що характеризує злочин комплексно [32, с. 13].

На нашу думку, домашнє насильство як кримінальне правопорушення передбачає не лише підготовку, вчинення та приховування, а й попередню історію вчинення адміністративних правопорушень у цьому напрямі.

Згідно з аналізом судових рішень, фізичне насильство щодо людей похилого віку можуть здійснювати як без використання жодних знарядь, так і за допомогою них. Це дає підстави розділити способи вчинення такого насильства на дві основні категорії:

1. Без застосування знарядь, коли насильник використовує лише мускульну силу, наприклад, завдавати ударів руками або ногами, укуси, шарпання за одяг, штовхання, стусани, виривання волосся, щипання тощо.

2. Із застосуванням знарядь, коли для завдання ушкоджень використовують різні предмети, такі як зброя, кухонні ножі, виделки, молотки, викрутки, сокири, швабри, металеві совки, металеві ланцюги, клейка стрічка, меблі, посуд, а також одяг й аксесуари, наприклад, ремені або мотузки. Ці предмети здебільшого не мають спеціального призначення для здійснення насильства й опиняються в руках випадково.

Ю. М. Слухаєнко слушно зауважує, що знаряддя та засоби злочину є «активними» ознаками злочину, адже їх завжди використовує злочинець для досягнення певного результату [119, с. 50].

Безумовно, унаслідок застосування знарядь і засобів утворюється криміналістично значуща інформація. В. Ю. Шепітько зазначає, що виявлення та аналіз слідів злочину, а також встановлення між ними причиново-наслідкових зв'язків є ключовим елементом у відтворенні картини події. Цей процес дає змогу створити ймовірні або реальні моделі злочину й механізму його вчинення. Дослідження цих слідів або речових доказів має допомогти

впізнати злочинця, потерпілого та обставини події, а також виявити інші негативні обставини та сліди, що свідчать про приховування злочину [146, с. 11].

У процесі розслідування домашнього насильства щодо осіб похилого віку слідова картина дає змогу не лише ідентифікувати підозрюваного, а й визначити форму вчиненого насильства. Зокрема:

1. Фізичне насильство: встановлюють на підставі комбінації слідів на тілі потерпілого (синці, садна, рани, сліди удушення), слідів на підозрюваному (подряпини, укуси), а також слідів на одязі й знаряддях злочину.

2. Психологічне насильство: виявляється через ідеальні сліди – свідчення потерпілого й очевидців, які описують словесні погрози, принизливу поведінку чи демонстрацію фізичної сили; додатково можуть враховувати електронні сліди (текстові повідомлення, аудіо- та відеозаписи).

3. Економічне насильство: визначають на основі матеріальних слідів (пошкоджені замки, зламані сейфи, фінансові документи, незаконне відчуження майна) й ідеальних слідів (свідчення потерпілого про обмеження доступу до ресурсів, примус чи обман).

Поєднання різних груп слідів дає змогу слідчому встановити форму насильства, його механізм і масштаби, а також визначити системність дій, що має важливе значення для правової кваліфікації.

Визначення родинних зв'язків між потерпілим і підозрюваним допомагає зрозуміти характер їхніх взаємин (чоловік/дружина, діти, онуки, інші родичі або сторонні особи, які перебувають у близьких стосунках). Це важливо для врахування особливостей конфлікту, адже відносини в сім'ї можуть супроводжуватися емоційною залежністю потерпілих й ускладненням процесу надання свідчення. Крім того, встановлення ступеня родинних зв'язків дає змогу правильно кваліфікувати подію, відмежовуючи випадки домашнього насильства від інших кримінальних правопорушень, таких як катування, заподіяння тілесних ушкоджень, погрози вбивством й інші акти насильства, що не пов'язані із сімейно-побутовими відносинами. Це

забезпечує точність застосування кримінально-правових норм і формування обґрунтованої доказової бази.

Слідчий аналізує причини, що могли спонукати підозрюваного до насильства, такі як бажання контролювати фінанси, особисті образи, конфлікти через розподіл майна, залежності (алкогольна, наркотична), психологічні проблеми або інші фактори. Мотиви дають змогу зрозуміти глибші передумови вчинення кримінального правопорушення та сформулювати відповідні слідчі версії [184].

Встановлення повторюваності насильницьких дій є важливим для кваліфікації кримінального правопорушення та оцінки ризиків для потерпілих. Оцінюють, чи був це поодинокий випадок, чи систематичне насильство, яке триває роками. Частота конфліктів може свідчити про циклічний характер насильства в сім'ї. Це дасть змогу виявити та зафіксувати докази системності, що й зазначено в КК України.

У процесі досудового розслідування під час вивчення обстановки вчинення домашнього насильства увагу слідчий має зосереджувати не лише на встановленні факту насильницьких дій, а й на факторах, які сприяли ініціюванню агресивної поведінки підозрюваного. Для цього з'ясовують обставини, які можуть бути пов'язані зі складними життєвими, соціальними та психологічними умовами, що безпосередньо передували актам насильства. До таких, зокрема, належать економічні складнощі, зловживання алкоголем чи наркотичними засобами, конфлікти, пов'язані з доглядом за літньою людиною, психологічні стресові ситуації, ревності й інші психологічні проблеми [179]. Аналіз зазначених обставин дає змогу встановити мотиваційні аспекти поведінки підозрюваного, зрозуміти їхній зв'язок із вчиненими діями, а також сприяє формуванню доказової бази щодо обстановки вчинення домашнього насильства та ставлення підозрюваного до своїх дій [151].

У межах досудового розслідування обов'язковому дослідженню підлягає питання, чи мала підозрювана особа попередній досвід учинення насильницьких дій, зокрема щодо інших членів родини або в межах інших

соціальних взаємодій. Такі відомості можуть бути підтверджені наявністю судимостей, фактів притягнення до адміністративної відповідальності, матеріалами профілактичних обліків, а також іншими зафіксованими випадками агресивної чи асоціальної поведінки [77, с. 312].

Комплексний аналіз зазначених обставин дає змогу слідчому:

- 1) встановити об'єктивну картину злочину;
- 2) зрозуміти природу конфлікту та ризики повторного насильства;
- 3) обрати ефективну тактику допиту, огляду місця події та інших слідчих (розшукових) дій;
- 4) розробити відповідні превентивні заходи для захисту потерпілих і запобігання таким випадкам надалі.

Отже, у межах дослідження обставин, що підлягають встановленню під час розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку, обґрунтовано, що ключове значення мають відомості про місце, час, обстановку вчинення кримінального правопорушення, знаряддя та засоби насильства, слідову картину події, форму домашнього насильства, а також систематичність насильницьких дій. Саме ці обставини становлять основу для кримінально-правової оцінки діяння за ст. 126¹ КК України та формують предмет доказування у відповідному кримінальному провадженні.

Встановлено, що систематичність учинення домашнього насильства є визначальною ознакою складу цього кримінального правопорушення, у зв'язку з чим важливе значення мають виявлення та процесуальна фіксація фактів повторюваності насильницької поведінки в часі. Невстановлення зазначеної обставини зумовлює необхідність надання діям правопорушника іншої правової оцінки – як адміністративного правопорушення або як окремих злочинів проти життя та здоров'я особи.

Емпіричне підтвердження значущості зазначених обставин забезпечують результати аналізу 100 кримінальних проваджень про домашнє насильство щодо осіб похилого віку. Вони додатково засвідчують ключове значення встановлення системності насильницьких дій як обов'язкової ознаки

складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126¹ КК України [69]. Зокрема, переважання випадків учинення насильства в спільному місці проживання (69 %), у нічний та вечірній час (83 %), а також у вихідні дні (63 %) дає підстави стверджувати не про поодинокі конфліктні ситуації, а про тривалий та повторюваний характер протиправної поведінки, що формується в межах сталих побутових відносин між потерпілим і правопорушником.

Наявність у більшості потерпілих осіб психологічної (68 %) та фізичної вразливості (54 %), поєднаних з емоційною або матеріальною залежністю від підозрюваного, об'єктивно сприяє тривалому замовчуванню фактів насильства, що ускладнює його своєчасне виявлення та зумовлює накопичення епізодів протиправних дій. Водночас встановлений факт попереднього притягнення правопорушників до адміністративної відповідальності за інші правопорушення (57 %) засвідчує наявність у них стійкої антисоціальної поведінки, яка нерідко трансформується в систематичне домашнє насильство.

Характер слідової картини також підтверджує повторюваність насильницьких дій, що виявляється в значній кількості слідів боротьби в обстановці події (74 %), пошкодженнях одягу потерпілих і підозрюваних (67 %), а також тілесних ушкодженнях, які часто мають ознаки неодноразового спричинення. Сукупність таких слідів, поєднана з показаннями учасників події, медичною документацією і даними про попередні звернення, дає змогу встановити не одноразовий, а системний характер насильства, що має вирішальне значення для правильної кримінально-правової кваліфікації.

Отже, узагальнення матеріалів досудового розслідування підтверджує, що встановлення системності домашнього насильства слід розглядати як пріоритетне завдання вже на початковому етапі розслідування, оскільки саме ця обставина є визначальною для відмежування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126¹ КК України [69], від

адміністративних проступків або інших насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи.

Окремою самостійною обставиною, що підлягає встановленню, є ступінь родинних або близьких зв'язків між потерпілим і підозрюваним. З'ясування характеру таких відносин (сімейних, родинних, опікунських чи інших близьких зв'язків) є необхідним для віднесення події до категорії домашнього насильства та її відмежування від інших насильницьких посягань, зокрема катування, умисного спричинення тілесних ушкоджень або погроз убивством.

Важливими для встановлення обставин кримінального правопорушення є також дані про особистісні характеристики потерпілого та підозрюваного, зокрема їх вік, соціальне становище, сімейну роль, психологічний стан, наявність залежності та попередній досвід конфліктної або насильницької поведінки. Аналіз зазначених відомостей дає змогу з'ясувати механізм вчинення насильства, умови його здійснення та характер взаємодії між учасниками події.

Особливість домашнього насильства щодо осіб похилого віку полягає в підвищеному рівні латентності, що зумовлює необхідність встановлення не лише очевидних, а й прихованих обставин події, зокрема спроб приховування факту насильства, замовчування конфліктів або маскування протиправних дій під побутові ситуації. У цьому контексті важливе значення має дослідження слідової картини події та встановлення причинового зв'язку між виявленими слідами й насильницькими діями, оскільки саме вона дає змогу отримати об'єктивну інформацію про спосіб вчинення правопорушення та інші істотні обставини.

Отже, встановлення зазначеного комплексу обставин у сукупності забезпечує повне, усебічне й об'єктивне з'ясування фактичних даних у кримінальних провадженнях про домашнє насильство щодо осіб похилого віку та створює належне підґрунтя для правильної кримінально-правової кваліфікації діяння.

2.2. Типові слідчі ситуації та версії під час досудового розслідування

Термін «ситуація» активно використовують як у повсякденному житті, так і в різних наукових дисциплінах. Це логічно, адже аналіз конкретної ситуації є основою для прийняття будь-якого рішення.

Чимало дослідників вважають, що термін «ситуація» близький до понять «обстановка» або «стан». В. В. Тіщенко, Л. С. Белік [125, с. 296], а також І. Ф. Герасимов [26, с. 154] визначають ситуацію як сукупність різних обставин й умов, які переважно мають інформаційний характер і створюють відповідну обстановку або стан для виконання певної діяльності.

У науці криміналістиці цей термін також використовують як той, що узагальнює певні криміналістично значущі аспекти процесу досудового розслідування, визначають напрями його проведення [54, с. 155].

Завдяки ситуаційним чинникам й іншим елементам слідчої ситуації ми можемо розробити максимально повні, точні та диференційовані методичні рекомендації, сформувані систему типових версій, визначити тактику окремих процесуальних дій, перспективні напрями розслідування, створити певні алгоритми розкриття кримінальних правопорушень, упорядкувати роботу слідчого й організувати оптимальну взаємодію з оперативними працівниками.

Встановлення істини в кримінальних провадженнях здійснюють через формування та перевірку різних слідчих версій, які ґрунтуються на фактичних даних слідчої ситуації. Версії мають пояснювати наявні відомості, виявляти взаємозв'язки між ними та бути логічно побудованими. Класифікація слідчих версій є різноманітною і може охоплювати аспекти, такі як обсяг (загальні й окремі версії), суб'єкт висунення (слідчий, оперативний працівник, експерт, суддя), час побудови (початковий або подальший етапи розслідування), факт

вчинення домашнього насильства (реальне насильство або помилкове сприйняття), особа підозрюваного (діти, чоловік/дружина, онуки, інші родичі), тривалість насильства (короткочасне або систематичне) і форма насильства (фізичне, психологічне, економічне, сексуальне або змішане).

Як українські, так і зарубіжні науковці мають різні підходи до визначення слідчої ситуації, але всі вони акцентують на її важливості в процесі розслідування кримінальних правопорушень.

О. М. Колесніченко у 1967 році вперше визначив слідчу ситуацію як певний стан у розслідуванні злочинів, що характеризується наявністю певних доказів й інформаційних матеріалів, а також конкретними завданнями щодо їх збирання та перевірки [53, с. 109].

Т. С. Волчецька характеризує слідчу ситуацію як комплекс обставин, що пов'язані між собою причиново-наслідковими, часовими, просторовими й іншими зв'язками. Ці зв'язки формують єдину систему елементів, яка впливає на процес розслідування. Урахування таких взаємозв'язків дає змогу слідчому краще розуміти контекст події та приймати обґрунтовані рішення на кожному етапі розслідування [24, с. 234].

В. М. Шевчук описує слідчу ситуацію як складну систему, що охоплює різноманітні умови й обставини, які визначають контекст розслідування на конкретному етапі. Ці умови важливі для вибору та застосування найефективніших методів і засобів розслідування [136, с. 199].

На нашу думку, вдале визначення слідчої ситуації запропонував С. В. Великанов. Він розглядає її як сукупність умов, що склалися на певному етапі розслідування, зокрема стан й обстановку. Ці умови сприймає, оцінює та використовує слідчий для виконання тактичних завдань і досягнення стратегічної мети розслідування [13, с. 10].

В. Ю. Шепітько та В. О. Коновалова зазначають, що слідча ситуація є складною та багатогранною категорією, що охоплює такі компоненти:

1. Психологічні: результат конфлікту між слідчим й особами, які йому протидіють, а також вияв психологічних характеристик слідчого й інших учасників справи.

2. Інформаційні: рівень обізнаності слідчого щодо обставин злочину, можливих доказів, методів їх виявлення та експертного аналізу, а також місць приховування шуканого. Також ураховують обізнаність слідчого й осіб, які протидіють розслідуванню, щодо ступеня поінформованості слідчого, свідків, виявлених і невиявлених доказів, а також намірів слідчого.

3. Процесуальні й тактичні: стан провадження у справі, наявні докази та їх джерела, можливість застосування запобіжних заходів, ізоляції осіб, які протидіють розслідуванню, проведення конкретних слідчих (розшукових) дій.

4. Матеріальні й організаційно-технічні компоненти: наявність комунікацій між черговою частиною та оперативно-слідчою групою, засобів передачі інформації з облікових апаратів, а також можливість мобільного маневрування наявними силами та засобами [142, с. 184].

В. П. Бахін пропонує розглядати слідчу ситуацію з двох позицій – широкої та вузької. У широкому значенні слідча ситуація охоплює всі умови, що впливають або можуть вплинути на розслідування кримінального правопорушення, визначаючи його особливості. У вузькому значенні це сукупність інформаційних даних, що відображають стан розслідування на конкретному етапі. Також учений зауважує, що слідча ситуація – це об'єктивна реальність, яка охоплює фактичну обстановку та результат її пізнання, що використовують для розуміння та впливу на розслідування [6, с. 19].

Отже, слідча ситуація – це комплекс умов й інформаційних даних, що визначає напрям розслідування, необхідність проведення конкретних процесуальних дій та потребу в залученні учасників і суб'єктів розслідування. Вона охоплює як об'єктивні обставини, у яких проводять розслідування, так і суб'єктивне сприйняття цих обставин слідчим. Слідча ситуація визначає

напрям і тактику слідчих (розшукових) дій, ураховуючи психологічні, процесуальні, тактичні, матеріальні й організаційно-технічні аспекти.

Під час анкетування практичних працівників Національної поліції України, проведеного з метою виявлення особливостей роботи слідчих на початковому етапі досудового розслідування домашнього насильства, респонденти зазначили, що на початку розслідування слідчий постає не перед конкретним завданням, а перед ситуацією, яка характеризується високим рівнем невизначеності, що зумовлює необхідність активного впливу на події та управління ними для досягнення більшої визначеності. Такий вплив може бути спрямовано на з'ясування одного аспекту кримінального правопорушення або інформаційного компонента. Водночас вплив може мати форму тактичної операції, спрямованої на з'ясування кількох ознак злочину одночасно.

Під час аналізу слідчої ситуації слідчий має враховувати всі фактори, що впливають на її формування. Однак ключовими та визначальними саме на початковому етапі розслідування є інформаційні компоненти, які першочергово визначають напрям і зміст його подальших дій.

Обравши за основу визначену в криміналістиці класифікацію слідчих ситуацій, схарактеризуємо їх з огляду на слідчу та судову практику розслідування домашнього насильства:

1. Сприятливі ситуації: коли слідчому потрібно лише ефективно реалізувати свої можливості для подальшого розслідування.

Вироком Черкаського районного суду Черкаської області в судовому рішенні № 707/2104/25 визнано винним чоловіка в умисному систематичному психологічному насильстві щодо матері, що призвело до тривалих страждань потерпілої. Суд урахував дані експертизи та факт повторних епізодів психологічного насильства, а обвинувачений визнав усі обставини провини. На місці події була сусідка, яка бачила цю ситуацію та згодна дати свідчення [116].

2. Несприятливі ситуації: вирізняються браком достатньої інформації, що змушує слідчого вживати заходів для її отримання. Несприятливі ситуації можна поділити на підвиди: а) відсутність даних для встановлення та розшуку підозрюваного; б) наявність відомостей, що сприяють встановленню та розшуку підозрюваного, але їх використання не дало результату; в) наявність даних, що дають змогу перевірити причетність до злочину, але недостатніх для розшуку злочинця (наприклад, слідів або знарядь).

У судовому рішенні №464/1925/20 Сихівського районного суду м. Львова частину епізодів було закрито у зв'язку із закінченням строку адміністративного стягнення, що фактично унеможливило повну перевірку та розшук підозрюваних з огляду на брак достатніх даних для продовження досудового розслідування. У вирокі зазначено, що провадження щодо певних епізодів насильницьких дій було закрито у зв'язку із закінченням строку накладення адміністративного стягнення, що фактично означало недостатність даних для подальшого кримінального розслідування частини епізодів через відсутність своєчасно встановленої системності тих діянь і втрату процесуальних можливостей їх доведення. Такий випадок свідчить про ситуації, коли наявні дані (сліди, окремі адміністративні постанови) дають змогу перевірити причетність особи до конкретних правопорушень, але не достатні для повного розшуку підозрюваного або кваліфікації дій за ст. 126¹ КК України [19].

3. Безконфліктні ситуації: коли інтереси учасників розслідування збігаються.

Новоушицький районний суд Хмельницької області заклав провадження у справі про притягнення до адміністративної відповідальності за домашнє насильство, оскільки в діях осіб не встановлено складу правопорушення, а ситуація була побутовою сваркою/конфліктом, а не насильством. Суд зауважив, що побутові сварки й нецензурні образи не

утворюють склад домашнього насильства, якщо немає умисного заподіяння шкоди, обмеження волі чи істотної психологічної шкоди потерпілій особі [86].

4. Конфліктні ситуації: коли інтереси учасників розслідування не збігаються.

Зокрема, у постанові Хмельницького апеляційного суду від 3 березня 2025 року підтверджено вирок суду першої інстанції, яким 33-річну мешканку м. Нетішин визнано винною в учиненні домашнього насильства щодо її 79-річної бабусі. Суди встановили, що обвинувачена систематично ображала та принижувала бабусю, створюючи психологічний тиск, попри суперечливі аргументи захисту й часткові заперечення [3].

5. Типові ситуації: коли під час розслідування діють загальні закономірності механізму вчинення злочину й застосовують заздалегідь розроблені інструкції дій слідчого. Наприклад, після вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку злочинець перебуває на місці події та повністю визнає свою провину, готовий співпрацювати з поліцією.

6. Специфічні ситуації: коли слідча ситуація вимагає використання нетипових засобів і методів.

Як приклад специфічної ситуації, коли слідча ситуація вимагає використання нетипових засобів і методів, можна навести випадок з практики правоохоронних органів Одеської області, де одразу чотирьох осіб було притягнуто до кримінальної відповідальності за систематичне домашнє насильство. У цих провадженнях фігуранти, використовуючи алкоголь та інші засоби, одночасно вчиняли психологічне насильство, що ускладнило розслідування та вимагало одночасного збирання доказів щодо різних учасників події. Такий випадок ілюструє, що слідчу ситуацію може ускладнювати участь кількох осіб, яка потребує застосування спеціальних методів розслідування та організації доказової бази [98].

Специфічність ситуації полягає в ізолюваності, страху перед оприлюдненням (сусіди бояться соціальної ізоляції та осуду з боку інших

мешканців села, якщо вони повідомлять про насильство), можливість участі декількох осіб у вчиненні насильства.

7. Початкові, проміжні та кінцеві ситуації: виникають на різних етапах розслідування злочину. Початкові ситуації відповідають початковому етапу розслідування (повідомлення про вчинення домашнього насильства психологічного характеру щодо особи похилого віку). Проміжні ситуації формуються у зв'язку з виявленням і фіксацією нових джерел доказів, що дають змогу виконати окремі завдання розслідування (щодо вчинення не тільки психологічної, а й фізичної форми домашнього насильства). Кінцеві ситуації можуть бути незавершеними, наприклад, у разі зупинення кримінального провадження. Однак, щойно будуть виявлені нові докази, виникне нова ситуація, яка стане проміжною і спонукатиме до подальших слідчих розшукових дій та планування розслідування.

Отже, класифікації слідчих ситуацій можуть бути різноманітними, але всі вони мають на меті систематизувати умови, що впливають на розслідування кримінальних правопорушень. Це дає змогу ефективніше планувати та виконувати свої дії, ураховуючи різні аспекти ситуації.

Під час розслідування домашнього насильства слідчі можуть поставати перед різними ситуаціями, які можна класифікувати як сприятливі або несприятливі.

Сприятливі ситуації можуть передбачати такі обставини:

- 1) особи підозрюваного та потерпілого відомі;
- 2) співпраця потерпілої сторони (коли потерпіла особа готова співпрацювати зі слідством, надавати свідчення та докази);
- 3) підозрюваний цілком визнає свою вину;
- 4) наявність свідків (присутність свідків, які можуть підтвердити факти насильства);
- 5) фізичні докази (наявність медичних висновків, фотографій ушкоджень, записів, дзвінків до поліції тощо).

У межах аналізу судової практики як приклад можна розглянути матеріали справи № 159/1087/23 від 11 квітня 2023 року [18].

Зокрема, з матеріалів справи відомо, що обвинувачений, уродженець с. Луківка Ковельського району Волинської області, громадянин України, якого раніше притягували до адміністративної відповідальності за вчинення насильства в сім'ї, усвідомлюючи свою перевагу у фізичному розвитку, діючи умисно та з мотивів явної неповаги до норм співжиття в сім'ї, на підґрунті неприязних відносин вчинив щодо свого батька похилого віку дії психологічного насильства, передбачені ст. 126¹ КК України (Домашнє насильство) [69], що полягало в словесних образах нецензурною лайкою та демонстрації своєї фізичної переваги, тим самим завдав шкоди психічному здоров'ю потерпілого. Його систематичні протиправні дії призвели до психологічних страждань батька та погіршення якості його життя, він потребує постійної медичної та психологічної допомоги, хоче захиститися від насильства сина.

Також відомо, що обвинуваченого неодноразово визнавали винним у вчиненні адміністративних правопорушень за ст. 173² КУпАП [59].

Випадок 1: обвинувачений влаштував сімейний скандал з батьком, висловлювався нецензурними словами, чинив моральний та психологічний тиск.

Випадок 2: повторне вчинення домашнього насильства, що полягало у нецензурній лайці, погрожував фізичною розправою.

Випадок 3: висловлювався нецензурною лайкою, плюнув в обличчя батькові, принижував його, унаслідок чого було завдано шкоди психологічному здоров'ю.

Випадок 4: у стані алкогольного сп'яніння ображав батька нецензурними словами, погрожував фізичною розправою.

Випадок 5: у стані алкогольного сп'яніння принижував честь і гідність батька.

Відповідно до даних висновку судово-психіатричної експертизи, упродовж останнього часу потерпілий страждає на розлад адаптації у вигляді змішаної тривожно-депресивної реакції. Ця особа страждає на розлад адаптації у вигляді змішаної тривожно-депресивної реакції. Психічний розлад виник унаслідок домашнього насильства.

Оскільки обвинувачений повністю визнав свою винуватість в інкримінованому йому органом досудового розслідування кримінальному правопорушенні, погодився з кваліфікацією вчинених ним діянь, а інші учасники кримінального провадження не мали жодних заперечень щодо встановлених обставин, а позиція учасників кримінального провадження є добровільною, суд визнав недоцільним дослідження доказів, поданих на підтвердження події кримінального правопорушення і винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення.

За вироком суду, чоловіка було визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126¹ КК України [69], і призначено йому покарання у вигляді 4 (чотирьох) місяців арешту.

До обставин, що пом'якшують покарання обвинуваченого, суд відносить визнання своєї вини та щире каяття в учиненому, а до таких, що обтяжують покарання, обставин суд відносить учинення кримінального правопорушення особою, що перебуває в стані алкогольного сп'яніння.

Розглянувши наявні матеріали, можна дійти висновку, що слідча ситуація була сприятливою. Були відомі як особа підозрюваного, так і потерпілого. Також потерпілий надавав докази та свідчення, а з боку підозрюваного не було жодного тиску. Були наявні докази, такі як свідчення свідків, випадки вчинення попередніх адміністративних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 173² КУпАП [59], медичні висновки. Обвинувачений повністю визнав свою вину та щиро покаявся в учиненому.

Якщо брати до уваги несприятливі ситуації, вони можуть бути такі:

1) особа потерпілого відома, але немає інформації, хто саме з членів родини вчиняє домашнє насильство;

- 2) небажання потерпілої сторони співпрацювати (страх перед підозрюваним, емоційний стан);
- 3) підозрюваний не визнає свою вину;
- 4) відсутність свідків (ізолюваність інциденту, небажання свідків давати показання);
- 5) відсутність доказів (медичних висновків, вчинення психологічного насильства або ушкодження, які не залишають видимих слідів, які складно довести, відсутність звернень до поліції тощо) тощо.

Ці несприятливі ситуації вимагають від слідчих особливих підходів і методів роботи, таких як залучення психологів, використання спеціальних технік допиту й забезпечення захисту потерпілих осіб.

Як приклад можна розглянути матеріали справи № 754/15072/21 від 18 травня 2022 року [16].

З матеріалів судової справи відомо, що підозрювана, уродженка м. Києва, громадянка України, не судима, яку раніше притягували до адміністративної відповідальності за вчинення насильства в сім'ї, на підґрунті неприязних відносин вчинила щодо свого батька похилого віку дії психологічного насильства, передбачені ст. 126¹ КК України (Домашнє насильство) [69], що полягало в словесних образах, нецензурній лайці, тим самим завдавала шкоди психічному здоров'ю потерпілого. Такі систематичні протиправні дії призвели до психічних страждань батька та погіршення якості його життя, він потребує постійної медичної та психологічної допомоги.

Також відомо, що підозрювану неодноразово визнавали винною у вчиненні адміністративних правопорушень за ст. 173² КУпАП [59].

Випадок 1: підозрювана вчинила конфлікт з батьком, ображала його нецензурною лайкою. За це її притягнули до адміністративної відповідальності й наклали стягнення у вигляді 30 год громадських робіт.

Випадок 2: вона знову вчинила конфлікт з батьком, ображала його нецензурною лайкою. За це її також притягнули до адміністративної

відповідальності за ч.1 ст. 173² КУпАП України [59] і наклали стягнення у вигляді 30 годин громадських робіт.

Потерпілий спершу розповів, що його дочка зловживає алкоголем, не працює, не утримує квартиру, не оплачує комунальні послуги. Вона систематично вчиняє психологічне насильство, ображає його, не дає спати, приводить додому осіб, що зловживають алкоголем, виносить з квартири речі та продає їх. Через її поведінку він змушений постійно залишати місце проживання. Згодом потерпілий перестав давати показання та відмовився співпрацювати зі слідством.

Свідок повідомив, що обвинувачена – його колишня дружина, з якою він не проживає вже близько 10 років. Вони розлучилися у зв'язку з тим, що обвинувачена вживала алкогольні напої, поводитися неадекватно, постійно влаштовувала сварки. Також відомо, що їх 13-річна дочка проживає з ним. Обвинувачена проживає зі своїм батьком. За результатами проведення процесуальних дій було встановлено, що свідком насильства з боку обвинуваченої щодо свого батька колишній чоловік не був, але вважає, що такі дії могли бути.

Опитування сусідів надало можливість встановити, що свідками домашнього насильства з боку доньки щодо батька вони не були. Інші показання давати відмовилися.

Згодом підозрювана повідомила, що вона не ображала систематично свого батька, а, навпаки, батько ображав її, погрожував фізичною розправою. Тому свою провину не визнає.

Обставин, що пом'якшують або обтяжують покарання обвинуваченої, суд не встановив.

Ураховуючи всі факти та докази, суд ухвалив обвинувачувану визнати винною у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126¹ КК України [69], та призначити їй покарання у вигляді громадських робіт на строк 150 годин.

Розглянувши матеріали цієї судової справи, можна дійти висновку, що слідча ситуація була несприятливою. Потерпіла сторона не бажала співпрацювати через страх перед підозрюваним, змінювала показання. Підозрювана особа категорично не визнавала свою вину, обвинувачувала потерпілу сторону. Свідки не давали чітких показань, де було вказано на причетність до вчинення кримінального правопорушення. Не було достатньої доказової бази (медичних висновків, ушкоджень, які залишили видимі сліди) й обтяжуючих або пом'якшуючих обставин.

Ці приклади підтверджують, що сприятливі ситуації зумовлюють швидке й ефективно розслідування, натомість несприятливі ситуації можуть затягнути процес й ускладнити доведення вини підозрюваної особи.

Слідчі ситуації та слідчі версії тісно пов'язані між собою, оскільки слідча ситуація визначає умови й обставини розслідування на певному етапі, а слідчі версії є гіпотезами, які висувають на основі аналізу цієї ситуації. Слідчий аналізує наявну інформацію, формує версії подій, перевіряє їх шляхом слідчих розшукових дій, у разі необхідності коригує слідчу ситуацію або висуває нові версії, щоб ефективно організувати та провести розслідування [117, с. 54].

Встановлення істини здійснюють через формування та перевірку різних слідчих версій. Для висунення криміналістичної версії слідчий повинен володіти певним обсягом фактичних даних, що становлять слідчу ситуацію. На основі цих даних версія повинна не лише пояснювати наявні відомості на конкретному етапі розслідування, а й виявляти взаємозв'язки та взаємозалежності між ними. Криміналістична версія – це логічно побудоване й обґрунтоване припущення слідчого, основою якого є фактичні дані про обставини події, дії учасників і наявність складу кримінального правопорушення, яке потребує детальної перевірки [48, с. 123].

У кримінальних провадженнях здебільшого висувають кілька версій. Якщо обставини правопорушення дають підстави лише для одного висновку, потреба в розробленні загальних версій зникає. У такому випадку, якщо деякі

обставини події залишаються нез'ясованими, висувають окремі версії. Перевірка триває до тих пір, поки версія не буде підтверджена або зібрані матеріали не засвідчать її хибність [25, с. 307].

Є певні правила побудови версій:

1. Версії мають ґрунтуватися на реальних фактах і даних, що підтверджені доказами. Це забезпечує їх достовірність і можливість перевірки.

2. Версії мають бути логічно побудовані, з чітким і послідовним викладом подій та обставин. Це допомагає уникнути суперечностей, забезпечує зрозумілість версії.

3. Необхідно розробляти й перевіряти всі можливі версії, щоб охопити всі аспекти справи та не оминати жодної важливої деталі.

Також слід пам'ятати, що спочатку з висунутої версії необхідно виокремити всі можливі фактичні дані, які потребують доказування. Це дає змогу зосередитися на конкретних аспектах, що підлягають перевірці. Після виокремлення фактичних даних їх необхідно перевірити шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів. Це передбачає допити, експертизи й інші методи збору доказів. Висунуті версії слід перевіряти одночасно, наскільки це можливо, щоб швидше виявити істину. Перевірка триває до тих пір, поки не залишиться лише одна версія, яка підтверджена всіма зібраними доказами.

Цей підхід забезпечує систематичність і послідовність у розслідуванні, даючи змогу слідчому ефективно використовувати наявні ресурси й досягати об'єктивних результатів.

Класифікація версій різноманітна й може передбачати такі аспекти:

1. За обсягом: загальні версії охоплюють широке коло можливих обставин і подій, що стосуються злочину; окремі версії зосереджуються на конкретних деталях або аспектах справи.

Розрізнення загальних й окремих версій дає змогу системно досліджувати різні аспекти справи – від загальної картини злочину до конкретних деталей, що можуть мати вирішальне значення для доказування.

2. За суб'єктом: версії можуть бути висунуті різними учасниками розслідування, такими як слідчий, оперативний працівник, експерт або суддя.

Урахування того, хто висуває версію, допомагає оцінити її об'єктивність й обґрунтованість. Різні учасники розслідування можуть мати різні погляди на ситуацію, що обумовлено їхніми ролями й інтересами.

3. За часом побудови: версії, побудовані на початковому етапі розслідування, формуються на основі первинних даних й обставин; версії, що виникають на подальших етапах, ґрунтуються на нових доказах та інформації, отриманій у процесі розслідування.

Динаміка розвитку версій протягом розслідування відображає накопичення нових даних й уточнення початкових припущень. Це дає змогу відстежувати зміни в розумінні подій та адаптувати слідчі (розшукові) дії.

4. Щодо факту вчинення домашнього насильства: версія, що справді було вчинено домашнє насильство; версія, що особа похилого віку через вікові особливості або хворобу неправильно оцінює ситуацію та повідомляє про насильство щодо неї.

Ця класифікація акцентує на необхідності ретельної перевірки свідчень потерпілого, передусім якщо йдеться про осіб похилого віку, які можуть бути вразливішими до маніпуляцій.

5. Щодо особи підозрюваного: діти, чоловік або дружина, онуки або інші родичі.

Урахування родинних зв'язків між потерпілим і підозрюваним допомагає зрозуміти мотиви вчинення злочину та складнощі, які можуть поставати в процесі розслідування.

6. Щодо тривалості домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку: версія, що насильство мало короткочасний характер; версія, що дії вчиняли протягом тривалого проміжку часу (систематично).

Виявлення несистематичних і систематичних дій надає можливість оцінити тяжкість наслідків насильства й визначити його характер (одноразовий акт або тривале насильство).

7. Щодо форми домашнього насильства: фізичне, психологічне, економічне, сексуальне або змішана форма [11, с. 75].

Комплексний підхід до класифікації форм насильства дає змогу враховувати різноманітність виявів домашнього насильства та їх вплив на потерпілого.

Представлена класифікація є корисним інструментом для організаційно-тактичного забезпечення розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку. Вона надає можливість систематизувати інформацію, виявляти потенційні проблеми та розробляти ефективні стратегії розслідування і запобігання домашньому насильству. Однак для глибшого розуміння цього явища необхідно проводити подальші дослідження, які враховують як юридичні, так і психологічні, соціальні та культурні аспекти.

Тож можна дійти висновку, що типові слідчі ситуації та версії відіграють ключову роль у розслідуванні випадків домашнього насильства щодо осіб похилого віку, оскільки вони визначають ефективність і швидкість процесу встановлення істини та притягнення винних до відповідальності.

Обрана класифікація враховує як слідчу, так і судову практику, тож можна виокремити типові, несприятливі, конфліктні, безконфліктні та специфічні ситуації, а також етапи їх виникнення (початкові, проміжні й кінцеві). Сприятливі ситуації характеризуються наявністю достатніх даних і співпраці учасників, несприятливі – браком інформації для перевірки або розшуку підозрюваного, безконфліктні – коли інтереси учасників збігаються, конфліктні – за наявності суперечностей між сторонами, типові – коли розслідування проводять за стандартними схемами, специфічні – потребують нетипових методів через ізольованість потерпілого або участь кількох осіб, а початкові, проміжні та кінцеві ситуації відображають етапи проведення слідчих (розшукових) дій від отримання повідомлення до завершення розслідування та закриття кримінального провадження.

Запропонована нами класифікація слідчих ситуацій є доволі детальною та охоплює широкий спектр можливих випадків для слідчого в процесі

розслідування домашнього насильства щодо осіб похилого віку. Вона надає можливість: систематизувати інформацію (розділення ситуацій на сприятливі, несприятливі, безконфліктні, конфліктні, типові та специфічні допомагає структурувати знання про різні аспекти розслідування), оптимізувати процесуальні дії (залежно від типу ситуації слідчий може обирати оптимальні методи й засоби для збору доказів, встановлення істини та притягнення винних до відповідальності), передбачати складнощі (класифікація допомагає передбачити можливі складнощі та розробити стратегії їх подолання), підвищити ефективність розслідування (завдяки чіткому розумінню особливостей кожної ситуації слідчий може приймати обґрунтовані рішення і швидше досягати поставленої мети).

Проаналізувавши судову практику з Єдиного державного реєстру судових рішень, можна зазначити, що сприятливі ситуації вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку характеризуються переважно наявністю таких чинників: відома особа підозрюваного та потерпілого, активна співпраця потерпілого зі слідством, визнання вини підозрюваним, наявність свідків і фізичних доказів. Ці фактори значно спрощують процес збору доказів і встановлення істини. Водночас несприятливі ситуації часто пов'язані з браком або нечіткістю інформації. Це може виявлятися в невизначеності щодо особи, яка вчинила домашнє насильство, небажанні потерпілого співпрацювати зі слідством через страх або емоційну залежність, запереченні вини підозрюваним, відсутності свідків або фізичних доказів. Надзвичайно складними є випадки психологічного насильства, сліди якого можуть бути невидимими та складно доказовими, а також ситуації, коли потерпілий ізольований (наприклад, сільська місцевість) і не має можливості звернутися за допомогою.

Також можна стверджувати, що слідчі версії та ситуації – це два пов'язані елементи розслідування. Ситуація, перед якою постає слідчий, визначає, які гіпотези про вчинення кримінального правопорушення він може висунути. Зібрана інформація надає можливість сформулювати ці гіпотези, які

потім перевіряють за допомогою слідчих (розшукових) дій. Залежно від результатів перевірки слідчий може уточнити свою версію або сформулювати нову, адаптуючись до змінених умов розслідування.

За результатами аналізу кримінальних проваджень і судових рішень за період 2020–2025 років встановлено, що сприятливі ситуації спостерігалися у 28 % випадків, коли підозрювані визнавали свою провину, були свідки та наявні фізичні докази, а потерпілі активно співпрацювали зі слідством. Несприятливі ситуації становили близько 35 %: у цих випадках інформація була неповною або нечіткою, потерпілі відмовлялися давати свідчення, а підозрювані заперечували вчинення насильства. Безконфліктні ситуації траплялися в 15 % випадків, коли інтереси сторін збігалися та розслідування проводили без перешкод. Конфліктні ситуації становили 12 %, характеризувалися суперечностями між потерпілими, сусідами та підозрюваними, що ускладнювало збір доказів. Типові ситуації траплялися в 5 % випадків, коли розслідування проводили за стандартними схемами та методиками. Специфічні ситуації, які потребували нетипових методів через ізольованість потерпілого або участь кількох осіб, становили 5 % випадків.

Проаналізована судова практика дає підстави стверджувати, що слідчі версії та ситуації є пов'язаними елементами розслідування: ситуація визначає можливі гіпотези щодо вчинення кримінального правопорушення, а зібрані докази дають змогу перевіряти й уточнювати ці версії. Класифікація сприяє систематизації інформації, оптимізації слідчих (розшукових) дій, прогнозуванню складнощів і підвищенню ефективності розслідування. Зокрема, вона надає можливість прогнозувати ймовірність ускладнень у випадках психологічного насильства або ізольованості потерпілих, а також застосування специфічних методів у ситуаціях, де одночасно діють кілька підозрюваних осіб.

2.3. Взаємодія слідчого з іншими суб'єктами протидії домашньому насильству на початковому етапі розслідування

Ефективне розслідування кримінальних правопорушень неможливе без тісної співпраці слідчих з оперативними працівниками, превентивними й іншими підрозділами НПУ.

Належна взаємодія слідчого з іншими законодавчо визначеними суб'єктами, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству й насильству за ознакою статі, розглядають як необхідну умову забезпечення комплексного підходу досудового розслідування та підвищення його ефективності, передусім з огляду на вразливість осіб похилого віку як потерпілих. Суб'єкти, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, визначені в ч. 1 ст. 6 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [101]. З метою систематизації зазначених суб'єктів запропоновано їх класифікацію залежно від сфери реалізації повноважень, що надає можливість чітко визначити функціональне навантаження кожного з них у процесі розслідування. У її межах виокремлено правоохоронний, соціальний, медико-психологічний та правовий блоки.

Правоохоронний блок охоплює підрозділи Національної поліції України, оперативні підрозділи, підрозділи превенції, а також спеціалізовані мобільні групи, зокрема типу «Поліна». Їхня діяльність спрямована на своєчасне виявлення фактів домашнього насильства, припинення протиправної поведінки, належну фіксацію слідів кримінального правопорушення, документування обставин події та збирання доказової інформації. Важливе значення має їх роль у випадках латентного насильства, коли потерпілі особи похилого віку перебувають у залежному становищі або не повідомляють про факти протиправних дій.

Соціальний блок охоплює центри соціальних служб, служби у справах дітей та органи місцевого самоврядування. Основним завданням цих суб'єктів

є виявлення осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, оцінювання їхніх потреб, організація соціального супроводу та надання необхідної допомоги. У контексті розслідування домашнього насильства щодо осіб похилого віку їхня діяльність є важливою для встановлення фактів тривалого насильства, що часто замовчують, а також для забезпечення належного рівня підтримки потерпілих.

Медико-психологічний блок представлений закладами охорони здоров'я, психологами, мобільними бригадами соціально-психологічної допомоги та спеціалізованими притулками. Вони забезпечують фіксацію тілесних ушкоджень, встановлення їх характеру й давності, оцінювання психоемоційного стану потерпілих, а також виявлення ознак психологічного та економічного насильства. Крім того, їх участь є важливою для запобігання вторинній травматизації потерпілих під час проведення слідчих (розшукових) дій.

Правовий блок охоплює судові органи та центри безоплатної правової допомоги, які забезпечують реалізацію процесуальних прав потерпілих, доступ до правосуддя, застосування передбачених законом обмежувальних заходів щодо кривдника, а також належний процесуальний супровід кримінального провадження.

Співпрацю слідчих й оперативних працівників регулюють кримінальне процесуальне законодавство [71] (ст. 40, 41), а також відомчі нормативно-правові акти МВС України та НПУ (накази МВС України від 7 липня 2017 року № 575 «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України» [106] та від 28 липня 2020 року № 420, що затверджує зміни до Інструкції № 575 [105]), що спрямовані на досягнення спільної мети: попередження, виявлення, розслідування та розкриття кримінальних правопорушень, встановлення осіб, які їх вчинили, притягнення їх до відповідальності, а також відшкодування завданої шкоди та відновлення порушених прав потерпілих.

Водночас взаємодія під час розслідування домашнього насильства не обмежується лише підрозділами Національної поліції України, а здійснюється в межах діяльності ширшого кола суб'єктів, визначених законодавством. Відповідно до ст. 6 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», до суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, належать уповноважені підрозділи органів Національної поліції України, органи й установи системи соціального захисту населення, служби у справах дітей, органи місцевого самоврядування, заклади охорони здоров'я, центри надання безоплатної правничої допомоги, суди, прокуратура, а також інші державні органи й установи, громадські об'єднання та фізичні особи, які забезпечують надання допомоги постраждалим особам. У контексті розслідування домашнього насильства щодо осіб похилого віку ефективність реагування на такі правопорушення безпосередньо залежить від налагодженої міжвідомчої взаємодії зазначених суб'єктів, своєчасного обміну інформацією та координації дій, спрямованих на захист прав потерпілих осіб і припинення насильницької поведінки [101].

Неналагодження чіткої взаємодії між слідчими й оперативними підрозділами є причиною низки проблем у досудовому розслідуванні, що призводить до неефективного використання ресурсів, затягування термінів розгляду справ, як наслідок – зниження довіри громадян до правоохоронних органів.

Згідно з визначенням, яке пропонує О. О. Юхно, взаємодія в досудовому розслідуванні – це скоординована діяльність, здійснювана кількома суб'єктами кримінального процесу на підставі чинного законодавства з метою ефективного розслідування конкретного кримінального правопорушення [15, с. 19]

На думку С. Тищенка, взаємодія в кримінальному провадженні – це взаємопов'язана діяльність учасників процесу, які, виконуючи свої функції, сприяють досягненню загальної мети – справедливого розгляду справи.

Характер взаємодії може змінюватися залежно від конкретних обставин справи й інтересів учасників, проте кінцевим результатом має бути ефективне проведення розслідування [124, с. 105]

Н. В. Гуменна вважає, що взаємодія є такою, що ґрунтується на законі й відомчих нормативних актах, діяльністю не залежних один від одного органів, яку спрямовує слідчий і здійснювана за комплексного поєднання й ефективного використання повноважень, методів та форм, властивих кожному з них, з метою розкриття злочинів, запобігання протиправних дій та встановлення обставин, які належать до предмета доказування в кримінальному провадженні [29, с. 500]

Проаналізувавши визначення науковців, ми вважаємо, що взаємодія слідчого зі співробітниками інших підрозділів Національної поліції України, зокрема оперативними працівниками, – це динамічний процес, що передбачає узгоджену та скоординовану діяльність різних суб'єктів, спрямовану як на досягнення завдань кримінального провадження, так і на виконання завдань із протидії домашньому насильству. Така взаємодія ґрунтується на положеннях чинного законодавства та нормативно-правових актів, що регулюють сферу протидії домашньому насильству. Вона вирізняється комплексним характером (поєднанням слідчих розшукових дій та оперативно-розшукових заходів із використанням різноманітних методів і засобів); законністю (суворим дотриманням норм кримінального процесуального законодавства та нормативних актів, які стосуються протидії домашньому насильству); координацією та незалежністю (самостійністю кожного учасника процесу за узгодження їхніх дій для досягнення спільної мети); диференціацією ролей (чітким розподілом функцій між слідчими й іншими підрозділами відповідно до їхньої спеціалізації); гнучкістю (здатністю змінювати форми та методи взаємодії залежно від особливостей конкретного провадження). Такий підхід дає змогу ефективно розслідувати факти домашнього насильства, ураховуючи вимоги законодавчих документів у цій сфері.

Ефективність розслідування домашнього насильства залежить від того, наскільки якісно буде проведено початковий етап. Саме на цьому етапі закладаються основи для успішного розкриття злочину та притягнення винного до відповідальності [44, с. 95].

Початковий етап розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку, – це важливий період, коли слідчий здійснює первинні дії для збору інформації, встановлення фактів і формування повної картини злочину.

Ю. М. Слухаєнко пропонує загальний алгоритм дій слідчого на початку розслідування домашнього насильства: оцінка вихідної слідчої ситуації, висунення слідчих версій, планування початку досудового розслідування, постановка тактичних завдань, планування та проведення окремих слідчих (розшукових) дій та інших заходів для виконання поставлених завдань [119, с. 115].

Ми поділяємо цю думку та можемо деталізувати зазначені позиції. Визначення слідчої ситуації починається з ретельної фіксації та аналізу інформації, отриманої під час прийому заяви чи повідомлення про домашнє насильство. Слідчий фіксує всі деталі заяви потерпілого або іншої особи, яка повідомила про кримінальне правопорушення, за потреби залучає працівників сектору превенції, зокрема дільничних інспекторів або групу «Поліна», для проведення первинного збору даних і встановлення осіб, причетних до події.

На початковому етапі розслідування слідчий отримує заяву або повідомлення про домашнє насильство, оперативні підрозділи перевіряють достовірність інформації, уточнюють обставини та встановлюють контакт із потерпілим, а підрозділи превенції організують первинний виїзд на місце події, збирають відомості від свідків і забезпечують безпеку потерпілого.

Під час огляду місця події оперативні працівники охороняють місце та запобігають знищенню доказів, перевіряють інформацію про можливе місцезнаходження підозрюваного, а превенція контролює порядок і попереджає конфлікти. Освідування особи потерпілого здійснюють із

залученням медичних працівників або судово-медичних експертів, оперативні працівники супроводжують потерпілого, забезпечують безпеку та вживають заходів реагування, а превенція своєю чергою надає психологічну підтримку.

Під час допиту потерпілого та свідків оперативні підрозділи допомагають встановити коло свідків і перевіряють їхні показання, а превенція забезпечує безпеку потерпілого та свідків і сприяє отриманню повної інформації. Вилучення речових доказів супроводжується оперативними працівниками для збереження доказів, а превенція контролює доступ до місця події та безпеку [77, с. 113].

Призначення судових експертиз передбачає супровід експертів оперативними підрозділами й організацію безпечного контакту потерпілого з експертами з боку превенції. Така взаємодія слідчих, оперативних працівників і превенції забезпечує ефективність збору доказів, безпеку учасників процесу та своєчасність проведення слідчих розшукових дій.

Зазначене дає змогу слідчому планувати наступний етап розслідування та визначитися з подальшою тактикою слідчих (розшукових) дій.

Стосовно взаємодії слідчих з оперативними підрозділами й іншими суб'єктами в розслідуванні домашнього насильства щодо осіб похилого віку можна зазначити, що це скоординована діяльність, передбачена законом, яка передбачає спільне виконання певних завдань. Основними завданнями є: виявлення та фіксація фактів домашнього насильства, захист потерпілих і надання їм необхідної допомоги, розшук та затримання підозрюваного, збір доказової бази, проведення експертиз. Її метою є ефективне розслідування таких злочинів завдяки об'єднанню зусиль різних підрозділів правоохоронних органів, органів державної влади та громадських організацій. Об'єднання зусиль під час розслідування домашнього насильства щодо осіб похилого віку є важливим через комплексність проблеми. Домашнє насильство щодо літніх людей часто приховане, а потерпілі можуть бути не спроможні самостійно звернутися за допомогою. Тому ефективне розслідування вимагає скоординованої роботи слідчих, оперативних працівників, соціальних служб,

медиків й інших фахівців. Такий підхід дає змогу забезпечити комплексну допомогу потерпілим, ефективніше розслідувати злочини та запобігати повторним випадкам насильства.

Розслідування домашнього насильства потребує чіткої взаємодії між різними суб'єктами, де кожен виконує конкретну роль:

1. Слідчі:

- здійснюють огляд місця події, фіксують докази, проводять допити потерпілих, свідків і підозрюваних;
- планують та координують процес збору доказів і проведення судових експертиз;
- приймають процесуальні рішення, забезпечують юридичну обґрунтованість усіх етапів розслідування.

2. Оперативні працівники:

- встановлюють місцез перебування підозрюваного, якщо він намагається уникнути відповідальності;
- проводять негласні розшукові дії для з'ясування мотивів, обставин кримінального правопорушення, а також визначення, чи є рецидив;
- допомагають у пошуку свідків й уточненні додаткових фактів, які можуть вплинути на розслідування.

3. Соціальні служби:

- надають психологічну допомогу потерпілим, працюють для відновлення їхнього емоційного стану;
- організовують тимчасове поселення для потерпілих у разі загрози повторного насильства;
- консультують щодо соціальних гарантій та правових механізмів захисту.

4. Медики:

- фіксують тілесні ушкодження потерпілих у медичних документах, що стає важливим доказом у кримінальному провадженні;

- надають необхідну медичну допомогу потерпілим, зокрема в разі тяжких травм;

- проводять судово-медичні експертизи, результати яких є ключовими для оцінки тяжкості кримінального правопорушення.

5. Психологи:

- працюють із потерпілими для послаблення психологічної травми, підготовки до надання показань у процесуальних діях чи суді;

- допомагають оцінити психологічний стан підозрюваного або потерпілого.

6. Група «Поліна» (Поліція проти насильства):

- реагує на виклики щодо домашнього насильства, забезпечуючи швидке реагування;

- проводить профілактичну роботу із сім'ями, де є ризик повторних випадків насильства;

- сприяє в зборі первинної інформації про ситуацію в родині.

7. Експерти (судово-медичні, психологічні, технічні):

- проводять експертизи (судово-медичні, генетичні, економічні), які допомагають об'єктивно оцінити обставини кримінального правопорушення.

За результатами аналізу судових рішень і кримінальних проваджень, для розслідування було здійснено обмін інформацією між такими суб'єктами: оперативні підрозділи – у 100 % випадків, слідчі координували дії у 95 %, соціальні служби – у 60 %, медики – у 70 %, психологи – у 55 %, група «Поліна» – у 78 %, а залучення експертів, зокрема кіберполіції, відбувалося у 45 % проваджень. Така взаємодія надає можливість оперативно й ефективно збирати докази, забезпечувати безпеку потерпілих і свідків, а також підвищує якість розслідування та захист прав осіб похилого віку, що зазнали домашнього насильства.

Такий розподіл обов'язків і координація між суб'єктами надають можливість комплексно розкрити кримінальне правопорушення, забезпечити

захист потерпілих, зібрати надійну доказову базу та запобігти повторним випадкам насильства.

З огляду на вимоги Інструкції з організації діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України [106], організацію взаємодії слідчих підрозділів з іншими підрозділами НПУ в протидії такому злочину можуть забезпечувати шляхом:

- комплексного використання сил і засобів усіх підрозділів органів поліції під час досудового розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи (у процесі розслідування домашнього насильства важливо залучати не лише слідчих, а й оперативних працівників, експертів, кінологів. Це дасть змогу зібрати повний обсяг доказів і забезпечити всебічне дослідження події);

- створення для всебічного, повного та неупередженого дослідження обставин кримінального провадження про домашнє насильство СОГ із включенням до їх складу працівників оперативних та інших підрозділів органів Національної поліції, а в разі необхідності – міжвідомчих СОГ (для ефективного розслідування складних випадків домашнього насильства необхідно створювати СОГ із залученням фахівців різних профілів. Це надасть можливість швидше реагувати на ситуацію, зібрати необхідні докази та вжити заходів для захисту потерпілих);

- ефективного контролю за своєчасним і повним виконанням оперативними підрозділами доручень слідчих про проведення СРД (слідчі повинні ретельно контролювати виконання доручень оперативними підрозділами, щоб забезпечити своєчасне проведення необхідних слідчих (розшукових) дій);

- якісної підготовки матеріалів з проблемних питань діяльності органів досудового розслідування під час розслідування домашнього насильства та їх обговорення на колегіях (нарадах) МВС України, Національної поліції, спільних колегіях і нарадах з іншими правоохоронними й державними органами та прийняття конкретних, ефективних управлінських рішень (регулярне обговорення проблемних питань на колегіях і нарадах

сприяє підвищенню ефективності розслідування домашнього насильства й ухваленню обґрунтованих управлінських рішень).

Тому результативності діяльності суб'єктів взаємодії може бути досягнуто лише за обов'язкового дотримання певних умов. Насамперед має бути визначено ланки взаємодії, їх завдання та обсяг взаємодії, чітко розподілено функціональні обов'язки, обрано форми взаємодії та конкретних виконавців, яким має бути роз'яснено поставлені перед ними спільні завдання. Потім слід забезпечити обмін інформацією, визначити способи та засоби зв'язку (наради, робоче обговорення конкретних ситуацій, телефонні контакти тощо) між ланками взаємодії [107].

Також украй важливо зазначити, що взаємодію слідчих та оперативних підрозділів здійснюють як у межах чітко визначених процесуальних норм (процесуальна взаємодія), так і в межах гнучких, неформальних взаємин (непроцесуальна взаємодія). Непроцесуальна взаємодія охоплює широкий спектр заходів, спрямованих на підвищення ефективності розслідування.

Оперативні працівники можуть виконувати низку «непроцесуальних» дій, які не є формальними слідчими заходами, але можуть бути надзвичайно корисними для збору інформації та оцінки ситуації в конфліктних випадках. Ось кілька прикладів таких дій: спостереження (можуть вести спостереження за підозрюваними та потерпілими, щоб зібрати інформацію про їхню поведінку, взаємодію з довколишніми та загальний стан); опитування сусідів і свідків (збір інформації про те, як давно сусіди помітили сліди насильства, сварки, зміни в поведінці потерпілого. Це може передбачати неформальні розмови, щоб забезпечити відкритість і довіру); вивчення минулого (збір інформації про попередні інциденти, конфлікти або свідчення про насильство в родині, які можуть бути зафіксовані в медичних установах або соціальних службах); аналіз поведінки (вивчення змін у поведінці потерпілого, таких як уникання спілкування із сусідами або обмеження в соціальному житті, що може свідчити про наявність проблем) [114, с. 105].

Ці дії є важливими в контексті конфліктних ситуацій, коли інформація про домашнє насильство може бути прихована від правоохоронних органів і навіть від близьких. Збір такої інформації може допомогти в прийнятті рішень щодо подальших дій і забезпечення безпеки потерпілого.

Перед початком проведення СРД під час розслідування домашнього насильства слідчий має: 1) проінструктувати всіх членів групи, визначити завдання кожного учасника й кінцеву мету; 2) розробити та погодити з учасниками групи план проведення кожної СРД; 3) окреслити функції та межі повноважень кожного оперативного працівника і члена групи; 4) визначити спосіб і характер зв'язку між членами групи в процесі виконання запланованих СРД [148, с. 224]. Отже, оперативні працівники в кримінальному провадженні є помічниками слідчого, доручення якого з приводу проведення певних СРД є для них обов'язковими для виконання (ч. 3 ст. 41 КПК України) [71]. З огляду на цей підхід, належна співпраця між оперативними працівниками та слідчим у відповідному кримінальному провадженні на початковому його етапі є запорукою успішності кримінального провадження.

Взаємодію під час розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку, регулює комплекс нормативно-правових актів. Зазначене обумовлено комплексним характером цього виду злочину, що вимагає залучення ресурсів різних правоохоронних органів.

Основними є:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [71], що визначає загальні принципи кримінального провадження, порядок збирання доказів, проведення процесуальних дій.

2. Закон України «Про Національну поліцію» [108], що регулює діяльність Національної поліції, зокрема повноваження патрульної поліції, дільничних офіцерів, мобільних груп реагування на факти домашнього насильства.

3. Інші закони України, зокрема «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [101], «Про охорону дитинства» [109] тощо, які

визначають правові засади протидії домашньому насильству та надання допомоги постраждалим.

4. Накази й інструкції МВС, постанови КМУ. Внутрішні нормативні документи МВС, що деталізують порядок взаємодії підрозділів поліції під час розслідування різних категорій злочинів, зокрема домашнього насильства (наказ МВС України від 7 липня 2017 року № 575 «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» [106], постанова КМУ від 22 серпня 2018 року № 658 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі» [107] тощо).

5. Міжвідомчі угоди, а саме угоди про співробітництво між МВС та іншими державними органами (наприклад, МОЗ, службою у справах дітей), що визначають порядок взаємодії під час надання допомоги постраждалим від домашнього насильства.

Взаємодія між слідчим і суб'єктами сектору превенції є критично важливою для ефективного розслідування випадків домашнього насильства щодо осіб похилого віку. Кожен із цих суб'єктів робить свій вагомий внесок у розслідування, а їхня скоординована робота надає можливість забезпечити всебічне збирання доказів, надання необхідної допомоги постраждалим і притягнення винних осіб до відповідальності.

Під час налагодження взаємодії із суб'єктами сектору превенції (патрульною поліцією, дільничними офіцерами, мобільними групами протидії домашньому насильству (Поліна), ювенальною службою) слідчі мають урахувати, що такі суб'єкти є першою лінією сигнальної системи сповіщення про можливе кримінальне правопорушення та конкретну кримінально протиправну діяльність, одержавши інформацію про яку, вони мають передавати її до слідчих або оперативних підрозділів.

1. Мобільні групи протидії домашньому насильству (Поліна): першими реагують на факти вчинення домашнього насильства, спеціалізуються на роботі з потерпілими від домашнього насильства, надають їм першу медичну, психологічну допомогу, інформують про їхні права й можливості, а також координують їхню взаємодію з іншими службами.

2. Патрульна поліція: також оперативно реагує на виклики про домашнє насильство, фіксує сліди злочину, забезпечує безпеку постраждалих та затримує зловмисників.

3. Дільничні офіцери: мають ефективну взаємодію з населенням, зокрема з особами похилого віку, що дає змогу їм своєчасно виявляти випадки домашнього насильства та вживати необхідних заходів.

Ефективність взаємодії слідчого із сектором превентивної діяльності безпосередньо впливає на успішність подальшого розслідування. Їхні дії в перші години після вчинення злочину є критично важливими для збереження доказів, забезпечення безпеки потерпілого та притягнення винного до відповідальності.

Ключовими заходами щодо взаємодії можна виокремити такі:

- оперативне інформування (негайно повідомити слідчого про факт вчинення домашнього насильства, надавши йому всю необхідну інформацію про обставини події);
- спільна робота (співпрацювати зі слідчим під час проведення слідчих (розшукових) дій, надавати йому допомогу в зборі доказів);
- забезпечення збереження доказів (зберегти докази до прибуття слідчого, ужити заходів для недопущення їхньої втрати або пошкодження);
- надання інформації про потерпілого та підозрюваного (надати слідчому інформацію про потерпілого та підозрюваного, їхній соціальний статус, контактні дані, а також про можливих свідків й іншу важливу інформацію).

Крім цього, можна виокремити додаткові заходи. До них слід додати взаємодію з іншими службами (тобто залучити до роботи інші служби, такі як

швидка медична допомога, соціальні служби, якщо в цьому є необхідність). Надати потерпілому першу психологічну допомогу, інформувати його про його права та можливості отримання допомоги. Можливе проведення профілактичної роботи з учасниками конфлікту та членами їхніх сімей, а також документування всіх дій (складати детальні звіти про всі проведені заходи, фіксуючи дату, час, місце події та результати виконаних дій).

Також правоохоронні органи в протидії таким кримінальним правопорушенням мають ефективно взаємодіяти з:

- державними спеціалізованими судово-психіатричними установами МОЗ України й бюро судово-медичних експертиз (під час призначення та проведення судових експертиз);

- медичними установами (для організації надання медичної допомоги постраждалій особі (у разі потреби) залежно від її стану);

- центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (для невідкладного надання психологічної допомоги або залучення психолога під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю дитини);

- виконавчого органу сільської, селищної, міської, районної в місті (у разі її утворення) ради, зокрема об'єднаної територіальної громади (для відвідування недієздатної особи чи особи, цивільна дієздатність якої обмежена, за місцем її проживання для перевірки інформації про факт систематичного вчинення домашнього насильства стосовно неї);

- центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги (для забезпечення надання безоплатної правової допомоги потерпілим від домашнього насильства в порядку, встановленому Законом України «Про безоплатну правову допомогу») [100];

- іншими юридичними особами, що надають соціальні послуги із запобігання та протидії домашньому насильству (підприємствами, установами й організаціями незалежно від форми власності, громадськими об'єднаннями, іноземними неурядовими організаціями);

– медіа у формі: інформування населення про можливі форми вчинення домашнього насильства, заходи щодо захисту й поновлення своїх прав, державні гарантії, позитивний досвід розслідування таких кримінальних правопорушень і притягнення винних осіб до відповідальності тощо.

Слідчий, розслідуючи вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку, залучає до роботи спеціалістів різних галузей для забезпечення всебічного й об'єктивного розслідування. Це дає змогу отримати повну картину події, правильно кваліфікувати дії винного та забезпечити необхідний захист потерпілого.

Розглянемо деякі заходи, які здійснює слідчий за допомогою спеціалістів.

Медичні експерти проводять:

1. Огляд потерпілого (детальний огляд потерпілого для фіксації тілесних ушкоджень, їхньої тяжкості та часу вчинення).
2. Збір біологічних матеріалів (відбирають біологічні матеріали для проведення генетичних експертиз, які можуть підтвердити факт насильства).
3. Визначення психічного стану (оцінюють психологічний стан потерпілого, виявляють можливі психічні розлади, спричинені насильством).

Судово-психіатричні експерти визначають:

1. Оцінку психічного стану підозрюваного (чи був підозрюваний під час вчинення злочину в стані, що виключав або обмежував його кримінальну відповідальність).
2. Оцінку здатності потерпілого свідчити (чи здатний потерпілий повноцінно сприймати питання і давати на них відповіді під час допиту).

Соціальні працівники: надають потерпілому соціальну підтримку, інформують про його права й можливості, допомагають у розв'язанні побутових проблем, аналізують соціальну ситуацію в сім'ї потерпілого, виявляють фактори, які могли сприяти вчиненню насильства.

Психологи: беруть участь у допиті потерпілого, застосовуючи спеціальні методики, які дають змогу отримати максимально повну

інформацію про подію, а також надають психологічну допомогу потерпілому та членам його сім'ї.

Також можуть бути залучені інші спеціалісти, такі як: експерти з інформаційних технологій (допомагають у вилученні й дослідженні електронних доказів (наприклад, повідомлень, фотографій)), балістичні експерти (досліджують вогнепальну зброю та боєприпаси, якщо їх було використано під час вчинення злочину), експерти з побутових предметів (досліджують предмети побуту, які могли бути використані як знаряддя вчинення злочину) тощо.

Залучення спеціалістів надає можливість слідчому отримати об'єктивну картину події, правильно кваліфікувати дії, забезпечити захист потерпілого та зібрати докази, які можуть бути використані в суді (висновки експертів є важливими доказами в судовому процесі).

Тому, на нашу думку, задля покращення співпраці слідчих, оперативників та інших фахівців у розслідуванні випадків домашнього насильства ми пропонуємо створити міжвідомчу робочу групу. Ця група постійно відстежуватиме ситуацію щодо вчинення домашнього насильства й аналізуватиме всі випадки. На основі наявних правил взаємодії різних служб ми пропонуємо розробити детальний план дій для слідчих, який чітко визначатиме, як їм діяти в кожному конкретному випадку домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку.

Отже, ефективність розслідування домашнього насильства залежить від того, наскільки якісно буде проведено початковий етап. Саме на цьому етапі закладаються основи для успішного розкриття злочину та притягнення винного до відповідальності. Взаємодія слідчого з оперативними й іншими підрозділами є запорукою успішного розслідування домашнього насильства щодо осіб похилого віку. Така співпраця надає можливість забезпечити комплексний захист прав потерпілих, притягнути винних до відповідальності та запобігти повторенню таких злочинів.

На нашу думку, взаємодія слідчого зі співробітниками інших підрозділів НПУ, зокрема оперативними працівниками, – це динамічний процес, що передбачає узгоджену та скоординовану діяльність різних суб'єктів, спрямовану як на досягнення завдань кримінального провадження, так і на виконання завдань із протидії домашньому насильству. Така взаємодія ґрунтується на положеннях чинного законодавства та нормативно-правових актів, що регулюють сферу протидії домашньому насильству. Вона характеризується: комплексним характером (поєднанням слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів з використанням різноманітних методів і засобів); законністю (суворим дотриманням норм кримінального процесуального законодавства та нормативних актів, які стосуються протидії домашньому насильству); координацією та незалежністю (самостійністю кожного учасника процесу за узгодження їхніх дій для досягнення спільної мети); диференціацією ролей (чітким розподілом функцій між слідчими й іншими підрозділами відповідно до їхньої спеціалізації); гнучкістю (здатністю змінювати форми та методи взаємодії залежно від особливостей конкретного провадження). Такий підхід дає змогу ефективно розслідувати факти домашнього насильства, ураховуючи вимоги законодавчих документів у цій сфері.

Взаємодія між слідчим і суб'єктами сектору превенції є також важливою для ефективного розслідування випадків домашнього насильства щодо осіб похилого віку. Кожен із цих суб'єктів робить свій унікальний внесок у розслідування, а їхня скоординована робота надає можливість забезпечити всебічне збирання доказів, надання необхідної допомоги постраждалим і притягнення винних осіб до відповідальності. Їхні дії в перші години після вчинення злочину є критично важливими для збереження доказів, забезпечення безпеки потерпілого та притягнення винного до відповідальності.

Суб'єкти сектору превенції оперативно інформують слідчого про виявлені факти домашнього насильства, надають первинну інформацію про

обставини справи, ідентифікацію учасників конфлікту. Також співпрацюють зі слідчим під час проведення слідчих розшукових дій, надають їм допомогу у зборі доказів (спільно зі слідчим проводять огляди місця події, допитують свідків, здійснюють інші слідчі (розшукові) дії), забезпечують безпеку постраждалих осіб, усувають загрозу повторного насильства, уживають заходів щодо захисту потерпілих, надають постраждалим необхідну медичну, психологічну та соціальну допомогу.

Розслідування випадків домашнього насильства щодо осіб похилого віку є складним процесом, який вимагає комплексного підходу, залучення різних спеціалістів, таких як медичні експерти, судово-психіатричні експерти, соціальні працівники, психологи, експерти з інформаційних технологій, балістичні експерти, експерти з побутових предметів.

Ефективна взаємодія між правоохоронними органами, соціальними службами, медичними та психологічними установами є ключовою для успішного розслідування таких злочинів і забезпечення захисту потерпілих.

За даними аналізу практики досудових розслідувань і судових рішень (2020–2025), кількість випадків звернень і залучення підрозділів розподілено залежно від форми домашнього насильства: у фізичних формах домашнього насильства оперативні підрозділи були залучені у 92 % кримінальних проваджень, натомість працівники превентивної діяльності – у 85 %; у психологічних формах насильства оперативні та превентивні підрозділи були залучені в 74 % випадків, водночас залучення спеціальних служб (психологи, соціальні служби) – у 58 % кримінальних проваджень; в економічних формах домашнього насильства кіберполіцію та підрозділи кримінальної поліції залучали разом у 64 % випадків, оскільки значна частина таких проваджень потребує аналізу фінансових даних, цифрових слідів і документів; в економічних і психологічних комплексних випадках залучення експертів (психологів, економічних експертів) було здійснено в 49 % проваджень.

Такий розподіл засвідчує, що різні підрозділи НПУ мають бути залучені залежно від форми домашнього насильства, а саме: підрозділи кримінальної

поліції та превенції – у випадках фізичного і психологічного насильства, кіберполіція та економічні експерти – у випадках економічного та для вивчення цифрових аспектів насильства, а соціальні служби та психологи – у випадках психологічної та фізичної форм домашнього насильства.

Розслідування домашнього насильства щодо осіб похилого віку потребує комплексного та скоординованого підходу різних спеціалістів. Слідчі, оперативні працівники, соціальні служби, медики, спеціалісти й інші фахівці об'єднують свої зусилля для ефективного виявлення та фіксації фактів насильства, захисту потерпілих, розшуку й затримання винних, а також надання необхідної допомоги постраждалим. Така взаємодія дає змогу не лише притягнути до відповідальності винних осіб, а й забезпечити всебічну підтримку потерпілих, запобігаючи повторним випадкам насильства та створюючи безпечне середовище для вразливих категорій населення.

З метою підвищення ефективності взаємодії між слідчими, працівниками оперативних підрозділів та іншими суб'єктами, уповноваженими на здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, доцільним є створення міжвідомчої робочої групи, діяльність якої буде спрямована на моніторинг оперативної обстановки, аналіз кримінальних правопорушень зазначеної категорії та координацію реагування на них. Крім того, з урахуванням чинного механізму взаємодії суб'єктів протидії домашньому насильству, обґрунтованою є необхідність розроблення окремої міжвідомчої інструкції, яка б регламентувала порядок взаємодії під час досудового розслідування. [120, с. 145].

Висновки до розділу 2

На початковому етапі розслідування випадків домашнього насильства щодо осіб похилого віку ключове значення має встановлення обставин кримінального правопорушення, зокрема: місця, часу, обстановки вчинення,

знаряддя та засобів насильства, слідової картини події, форми насильства, ступеня родинних зв'язків і систематичності насильницьких дій. Виявлення зазначених елементів є необхідною умовою для правильної кваліфікації діяння відповідно до ст. 126¹ КК України [69].

Органи досудового розслідування мають комплексно вивчати особливості як правопорушника, так і потерпілої особи, зокрема психологічний стан, характер взаємин та можливі спроби приховати конфлікт. Важливим аспектом є врахування латентності злочину, що виявляється як з боку потерпілого, так і з боку підозрюваного. Спосіб вчинення насильства визначають не лише особистісними характеристиками правопорушника, а й його віком, соціальним статусом, психологічним станом, тривалістю насильства та рівнем загрози для потерпілого.

Типові слідчі ситуації та формування слідчих версій є вирішальними для забезпечення оперативності й ефективності розслідування. Типові слідчі ситуації та формування версій мають вирішальне значення для ефективності розслідування. Класифікація ситуацій на сприятливі й несприятливі, конфліктні та безконфліктні, типові й специфічні дає змогу систематизувати умови розслідування, оптимізувати слідчі (розшукові) дії та передбачати складнощі. За даними аналізу кримінальних проваджень і судових рішень (2020–2025), сприятливі ситуації спостерігалися у 28 % випадків, несприятливі – у 35 %, безконфліктні – у 15 %, конфліктні – у 12 %, типові та специфічні – по 5 % випадків. Переважання насильства в спільному місці проживання (69 %), у вечірній та нічний час (83 %) і вихідні дні (63 %) засвідчує систематичний характер таких злочинів. Сприятливі ситуації передбачають наявність свідків, фізичних доказів, відомими є особи підозрюваного й потерпілого, є готовність потерпілого співпрацювати зі слідством. Несприятливі ситуації ускладнюють встановлення фактів насильства, передусім у випадках психологічного тиску, ізоляції потерпілого або страху свідчити.

Ефективність розслідування безпосередньо залежить від взаємодії слідчих із законодавчо визначеними суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. З огляду на їх функціональне призначення, виокремлено такі блоки: правоохоронний (підрозділи НПУ, оперативні та превентивні підрозділи, мобільні групи «Поліна»), що забезпечує виявлення, припинення та документування фактів насильства; соціальний (центри соціальних служб, органи місцевого самоврядування), що здійснює оцінювання потреб потерпілих і соціальний супровід; медико-психологічний (заклади охорони здоров'я, психологи, мобільні бригади), який відповідає за фіксацію ушкоджень й оцінювання психоемоційного стану; правовий (суди, центри безоплатної правової допомоги), що забезпечує реалізацію прав потерпілих і належний процесуальний супровід провадження. Така взаємодія надає можливість отримати достовірні дані про підозрюваного, характер насильства, попередні конфлікти, поведінку потерпілого, а також планувати залучення необхідних експертів і спеціалістів.

За результатами аналізу практики, до розслідування залучали оперативні підрозділи у 100 % випадків, підрозділи превенції та інші слідчі підрозділи – у 65 %, соціальні служби – у 60 %, медиків – у 70 %, психологів – у 55 %, групу «Поліна» – у 78 %, експертів і кіберполіцію – у 45 % проваджень. Залежно від форми насильства залучення підрозділів розподілено так: фізичне насильство – оперативні 92 %, превенція 85 %; психологічне – 74 % і 58 % відповідно; економічне – кіберполіція та кримінальна поліція 64 %, експерти в комплексних економічно-психологічних випадках – 49 %.

Збір даних щодо фізичної та психологічної вразливості потерпілих (68 % та 54 %), попередніх правопорушень підозрюваних (57 %), повторюваних слідів насильства (74 % слідів боротьби, 67 % пошкоджень одягу) підтверджує систематичний характер злочинів. Комплексний підхід до розслідування охоплює аналіз слідової картини, психоемоційних характеристик учасників, попередніх конфліктів, формування та перевірку слідчих версій, що

забезпечує об'єктивне встановлення істини і правильну кримінально-правову кваліфікацію.

Удосконалення координації між учасниками процесу, зокрема через створення міжвідомчої робочої групи та розроблення відповідної інструкції, сприяє оптимізації обміну інформацією та узгодженості дій. Комплексний і скоординований підхід до розслідування випадків домашнього насильства щодо осіб похилого віку підвищує ефективність роботи правоохоронних органів, забезпечує належний захист прав потерпілих і сприяє профілактиці повторних правопорушень.

РОЗДІЛ 3

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА, ВЧИНЕНОГО ЩОДО ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ

3.1. Організація і тактика проведення огляду місця події

Процесуальні дії, які здійснюють під час досудового розслідування, є інструментом для збору доказів і встановлення істини. Вибір конкретних дій залежить від особливостей кожного кримінального провадження, його здійснює слідчий з огляду на зібрані докази. Водночас слідчий зобов'язаний дотримуватися вимог КПК України, щоб забезпечити законність й об'єктивність розслідування.

Основні вимоги до проведення слідчих розшукових дій визначено в ст. 223 КПК України [70, с. 368]. Це ключові правила, встановлені законом, які забезпечують законність й обґрунтованість проведення СРД, досягнення їх мети та виконання завдань кримінального провадження. СРД проводять лише після внесення відповідних відомостей до ЄРДР (ч. 2 ст. 214 КПК України) і тільки в межах строків, передбачених ст. 219 КПК України, за винятком випадків, коли їх ініціює суд згідно з ч. 3 ст. 333 КПК України [73, с. 654]. Будь-які СРД, проведені з порушенням цих правил, є недійсними, а отримані докази – недопустимими.

Огляд – це СРД, яка полягає в безпосередньому сприйнятті зовнішніх ознак матеріальних об'єктів для виявлення та фіксації інформації про обставини вчинення кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 237 КПК України). Зрозуміло, що під час розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку, загальною метою огляду також є виявлення відомостей про обставини кримінального правопорушення та їх

належна фіксація. Водночас здійснення огляду в таких кримінальних провадженнях має низку суттєвих особливостей, зумовлених характером і перебігом цього виду кримінальної протиправності, передусім його системністю, тривалістю та повторюваністю. Причому це стосується кожного виду огляду (місцевості, приміщення, речей та документів), що має специфічні особливості, які визначають порядок його проведення.

Огляд місця події є фундаментальною слідчою дією, без якої неможливо уявити розслідування будь-якого кримінального правопорушення. Саме під час огляду збирають первинну інформацію, яка стає основою подальшого розслідування [79, с.22].

Огляд у кримінальному провадженні є слідчою (розшуковою) дією, яку проводить уповноважена особа (слідчий, прокурор) як на початковому етапі розслідування (наприклад, огляд місця події в невідкладних випадках), так і після внесення даних до ЄРДР. Основна мета цієї процедури – дослідження та документування об'єктів для отримання фактичної інформації про обставини кримінального правопорушення.

На думку Ю. Б. Комаринської, огляд є однією з перших слідчих розшукових дій, яку необхідно проводити без зволікань. Зазначене пов'язано з тим, що після вчинення події обстановка на місці може швидко змінитися, а сліди можуть пошкодитися або зникнути, що може призвести до втрати важливих доказів. [61 с. 608]. Слід зазначити, що після вчинення насильницьких дій у сімейному колі заходів для знищення або приховування їх слідів нерідко вживають не лише підозрювані, а й потерпілі та навіть свідки події.

Тому огляд місця події є однією з тих СРД, зволікання з проведенням яких може призвести до зміни обстановки, зникнення слідів кримінального правопорушення або особи, яка його вчинила, а також предметів, що можуть стати речовими доказами. Саме тому огляд місця події, на відміну від інших СРД, у невідкладних випадках може бути проведено до внесення відомостей до ЄРДР, що відповідно до ч. 3 ст. 214 КПК України здійснюють негайно після

завершення огляду [76, с. 155]. На думку В. О. Коновалової, огляд є такою СРД, що полягає в безпосередньому вивченні об'єктів з метою виявлення слідів кримінального правопорушення та інших речових доказів, а також з'ясуванні обставин події і тих аспектів, які є важливими для кримінального провадження [139, с. 155].

М. В. Салтевський пропонує доволі детальне визначення огляду, трактуючи його як процесуальну діяльність, у межах якої уповноважені суб'єкти кримінального провадження відповідно до вимог КПК України безпосередньо застосовують методи й засоби криміналістичної техніки і тактики з метою виявлення, фіксації, дослідження та вилучення відомостей з матеріальних джерел інформації, а також встановлення інших обставин, що мають значення для кримінального провадження [113, с. 334].

Основною метою огляду місця події є з'ясування механізму протиправної діяльності в усіх його аспектах, тобто визначення того, що саме сталося та за яких обставин. Для досягнення цієї мети необхідно виконати низку конкретних завдань, зокрема:

- 1) дослідження та документування обстановки на місці події;
- 2) встановлення способу впливу правопорушника на навколишнє середовище;
- 3) виявлення, фіксація та вилучення слідів кримінального провадження;
- 4) встановлення особи правопорушника та мотивів його дій;
- 5) з'ясування причин й умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення;
- 6) отримання необхідної інформації для подальших слідчих (розшукових) дій.

Як і в інших категоріях кримінальних проваджень, огляд місця події під час розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку, поділяють на три основні етапи: підготовчий, основний (робочий) та заключний. Водночас кожен із цих етапів має специфічні особливості,

зумовлені характером домашнього насильства, його системністю, тривалістю, латентністю, а також віковими, фізичними і психологічними особливостями потерпілих.

I. Підготовчий етап

Специфіка огляду місця події в кримінальних провадженнях про домашнє насильство щодо осіб похилого віку полягає в тому, що з моменту виявлення факту насильства першочергові дії слідчого й інших працівників поліції поєднують процесуальні, тактичні та превентивні завдання. Безпосередньо на місці події як першочергові з'ясовують ризики загрози життю та здоров'ю потерпілого й інших членів сім'ї, наявність у помешканні дітей, необхідність залучення бригади екстреної медичної допомоги, а також наявність зброї чи інших предметів, використання яких може створювати небезпеку.

На відміну від огляду місця події, в інших категоріях кримінальних проваджень, у випадку вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку, слідчий зобов'язаний застосовувати наявні засоби та методи не лише з метою збирання доказової інформації, а й для негайного припинення протиправних дій, мінімізації їх наслідків і забезпечення надання допомоги потерпілому.

Перед виїздом на місце події здійснюють первинну перевірку інформації, зокрема щодо її повноти та змісту, систематичності звернень за цією адресою, а також перебування осіб, які живуть у помешканні, на профілактичних обліках НПУ. Така інформація має істотне значення для формування версій про тривалість і системність насильницької поведінки, а також для планування тактики огляду.

1. Підготовка до виїзду на місце події

На цьому етапі важливе значення має уточнення вихідних даних про подію, оскільки в кримінальних провадженнях про домашнє насильство щодо осіб похилого віку первинна інформація часто є неповною, суперечливою або

навмисно спотвореною. Потерпілі можуть мінімізувати факт насильства через страх, залежність від підозрюваного або сімейні зв'язки.

Формування слідчо-оперативної групи здійснюють з огляду на доцільність залучення спеціалістів медичного або психологічного профілю, що зумовлено необхідністю оцінювання стану потерпілого, характеру тілесних ушкоджень та їх можливого походження.

Перевірка готовності техніко-криміналістичних засобів має особливе значення, оскільки сліди домашнього насильства щодо осіб похилого віку часто мають малопомітний, фрагментарний або застарілий характер (мікротріщини, підтікання крові, сліди побутового характеру).

2. Підготовка безпосередньо на місці події

Забезпечення охорони місця події в кримінальних провадженнях вчинення домашнього насильства ускладнюється тим, що таким місцем здебільшого є житлове приміщення, яке продовжують використовувати члени сім'ї. Це створює підвищений ризик навмисного або ненавмисного знищення слідів.

Надання допомоги потерпілим є першочерговим завданням, однак слід ураховувати, що переміщення потерпілого може призвести до втрати важливої інформації про локалізацію слідів насильства, тому фіксацію первинної обстановки слід здійснювати максимально оперативно.

Під час опитування потерпілих й очевидців необхідно враховувати, що особи похилого віку часто: мають порушення пам'яті; плутаються в хронології подій; намагаються виправдати підозрюваного або перекласти відповідальність на себе.

Проведення невідкладних оперативно-розшукових заходів у таких провадженнях спрямоване не лише на затримання правопорушника, а й на припинення подальшого насильства, що є особливо актуальним з огляду на його повторюваний характер.

Під час візуального обстеження місця події в кримінальних провадженнях про домашнє насильство щодо осіб похилого віку увагу спрямовують на виявлення:

- потенційних місць укриття правопорушника або інших осіб, які можуть становити загрозу;
- місць можливого приховування знарядь кримінального правопорушення, зброї чи інших небезпечних предметів;
- додаткових виходів із приміщення, відкритих вікон, які можуть бути використані для втечі або знищення слідів;
- приміщень, що могли бути використані для ізоляції потерпілого, що є відмітною ознакою психологічного або фізичного домашнього насильства.

З метою недопущення повторного насильства та збереження слідів вживають заходів щодо обмеження доступу правопорушника до потенційно небезпечних предметів, зокрема шляхом його ізоляції або переміщення до іншого приміщення, а за потреби – вилучення таких предметів [177, с. 340].

II. Основний (робочий) етап (передбачає загальний та детальний огляди)

Під час загального та детального огляду місця події в кримінальних провадженнях за ст. 126¹ КК України слідчий орієнтується не лише на встановлення місця, часу й обстановки конкретного епізоду, а й на виявлення слідової картини, що свідчить про систематичність насильства. Це можуть бути: тілесні ушкодження різної давності; повторювані пошкодження предметів побуту; сліди примусу або обмеження руху; ознаки економічного насильства (відсутність продуктів, ліків, засобів догляду); загальний психологічно пригнічений стан потерпілого.

Аналізуючи зібрані сліди й обставини, слідчий має враховувати форму домашнього насильства або їх поєднання (фізичне, психологічне, економічне), а також тривалість насильницьких дій та їх наслідки для особи похилого віку.

2.1. Загальний огляд. Під час загального огляду місця події слідчий має орієнтуватися не лише на виявлення слідів конкретного епізоду, а й на ознаки тривалого насильницького впливу. До таких ознак можуть належати:

- загальний занедбаний стан житла;
- наявність зламаних або пошкоджених предметів побуту;
- обмеження доступу потерпілого до окремих приміщень;
- відсутність елементарних умов для догляду за особою похилого віку.

Фотозйомка на цьому етапі має фіксувати загальну обстановку житла як середовище системного насильства, а не лише локальні сліди.

2.2. Детальний огляд. Детальний огляд у кримінальних провадженнях про домашнє насильство щодо осіб похилого віку має на меті виявлення та фіксацію як явних, так і латентних слідів насильницького впливу, які у своїй сукупності формують слідову картину кримінального правопорушення і дають змогу встановити його систематичний характер. У процесі огляду досліджують тілесні ушкодження різної давності, що можуть свідчити про неодноразове застосування фізичної сили, а також аналізують їх локалізацію, форму й механізм утворення у взаємозв'язку з обстановкою місця події. Увагу спрямовують на виявлення предметів побуту, які могли використовувати як знаряддя вчинення насильства, слідів багаторазового механічного впливу на навколишні об'єкти, а також ознак обмеження руху чи ізоляції потерпілого, що нерідко виявляється в замиканні окремих приміщень або створенні перешкод для вільного пересування. Важливим елементом детального огляду є встановлення ознак психологічного й економічного насильства, які відображаються у браку харчових продуктів, медикаментів, засобів догляду, а також загальному занедбаному стані житла, що свідчить про тривале ігнорування базових потреб особи похилого віку. Отримана в межах огляду інформація підлягає комплексному аналізу, з огляду на можливості інсценізації події, оскільки в сімейному середовищі нерідко створюють картину побутового конфлікту або нещасного випадку, що зумовлює

необхідність співвіднесення характеру виявлених слідів між собою та з показаннями учасників події з метою викриття протиправної поведінки.

III. Заключний етап огляду місця події

На заключному етапі огляду місця події у кримінальних провадженнях про домашнє насильство щодо осіб похилого віку увагу слід зосереджувати на повноті, точності й деталізації протоколу огляду, оскільки саме цей процесуальний документ нерідко є одним із ключових джерел доказів і відображає первинну слідову картину кримінального правопорушення. У протоколі мають бути максимально докладно зафіксовані всі виявлені об'єкти, їх місцезнаходження, стан, взаєморозміщення та зв'язок з обстановкою житла, що дає змогу правильно інтерпретувати отримані дані під час експертних досліджень. Упакування та збереження вилучених об'єктів здійснюють з огляду на те, що частина слідів на момент огляду може мати неочевидне доказове значення, однак згодом набувати його внаслідок проведення судово-медичних, трасологічних або інших експертиз, що потребує дотримання правил їх фіксації та збереження. Розгляд заяв і пояснень учасників огляду потребує критичного оцінювання, оскільки в умовах сімейних відносин потерпілі, свідки й інші члени родини можуть змінювати свої показання залежно від психологічного тиску, страху або подальшого розвитку сімейної ситуації, що зумовлює необхідність співвіднесення таких заяв з об'єктивними даними, зафіксованими під час огляду місця події [68, с. 416].

Під час розслідування випадків домашнього насильства важливим етапом є огляд речей, зокрема одягу потерпілого й підозрюваного, оскільки саме на цих об'єктах часто зберігаються матеріальні сліди різних форм насильства. Основною метою такого огляду є виявлення, фіксація та документування слідів крові, біологічних нашарувань, розривів, подряпин, потертостей, опіків й інших пошкоджень, які можуть свідчити про застосування фізичного насильства або примусу. Водночас характер, локалізація та давність виявлених пошкоджень на одязі дають змогу встановити не лише механізм спричинення шкоди, а й ознаки багаторазовості

й тривалості насильницьких дій, що є суттєвим для доведення систематичності домашнього насильства. Застосування фізичного насильства відображається у вигляді розривів тканини, подряпин, потертостей, слідів крові або біологічних нашарувань, що корелюють із локалізацією тілесних ушкоджень на тілі потерпілого та свідчать про механізм їх утворення. Ознаки психологічного насильства можуть опосередковано виявлятися в загальному стані одягу, його занедбаності, тривалому носінні одного й того самого комплекту, невідповідності сезону або соціальним умовам, що засвідчує приниження гідності та ізоляцію особи похилого віку. Вияви економічного насильства відображаються у відсутності належного одягу, його значному зношенні, браку елементарних речей або ознаках тривалого ненадання необхідних засобів догляду, що свідчить про обмеження доступу потерпілого до матеріальних ресурсів. У випадках поєднання форм домашнього насильства слідова картина на одязі, з огляду на характер, локалізацію та давність пошкоджень, є підстави для висновку щодо систематичності й тривалості протиправних дій. Огляд одягу доцільно проводити із застосуванням криміналістичних технічних засобів, зокрема луп, ультрафіолетових освітлювачів, електронно-оптичних перетворювачів, бінокулярних мікроскопів, за обов'язкової участі спеціаліста-криміналіста, що забезпечує повноту виявлення слідів і належну доказову цінність отриманих результатів.

Протокол огляду речей (одягу) має містити детальну інформацію про пошкодження, зокрема їх кількість, форму, розмір, розміщення, тип (наприклад, розриви, потертості тощо). Характер країв пошкоджень також має бути зазначено (рівні, звивисті, волокнисті). Для додаткової фіксації слідів необхідно застосовувати фотографування з дотриманням правил масштабної фотозйомки. Після завершення СРД одяг має бути вилучено та належно упаковано [38, с. 140]. Слід зазначити, що залучення спеціалістів у процесі пошуку та фіксації джерел інформації про кримінальну подію є не лише доцільним, а й забезпечує якісне виконання слідчим своїх обов'язків у конкретних умовах. Особиста участь спеціаліста в підготовці та проведенні

СРД не означає, що слідчий перекладає частину своїх обов'язків, натомість дає змогу ефективно використовувати спеціальні знання з різних галузей науки й техніки для якісного досудового розслідування кримінального правопорушення.

Окремим видом огляду, який має вагоме значення для встановлення причиново-наслідкових зв'язків, є огляд документів і цифрових носіїв інформації, зокрема відеозаписів, що часто фіксують вияви фізичного, психологічного або економічного насильства. Такі матеріали можуть відображати як пряме насильство, наприклад, удари, агресивні дії чи примусові обмеження руху потерпілого, так і непрямі форми тиску або приниження, включно із психологічним тиском або контрольованою ізоляцією. Масове використання відеотехніки в побуті призвело до значного збільшення кількості оглядів електронних документів, які записують і зберігають на цифрових носіях інформації, таких як флешнакопичувачі, жорсткі диски, оптичні диски та інші пристрої. Ці документи можуть додавати до матеріалів кримінального провадження за клопотанням потерпілого або сторони захисту, а також їх отримує слідчий за власною ініціативою або на підставі ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів. Огляд цифрових носіїв і файлів з відеозаписами здійснюють відповідно до загальних правил, передбачених главою 19 КПК України, з дотриманням процедур збереження цілісності інформації, фіксації часу, носія та умов отримання записів, що є критично важливим для використання їх у доказовому процесі та відтворення хронології подій, характеру насильницьких дій [65, с. 541].

Під час розслідування домашнього насильства огляд місця події, речових доказів, документів (включно з електронними носіями та відеозаписами) дає змогу встановити види насильства (фізичне, психологічне, економічне), зібрати необхідні докази, проаналізувати мотиви злочинних дій. Також це допомагає визначити обставини та фактори, що можуть пом'якшувати чи обтяжувати покарання [168, с. 340].

Під час огляду місця події в разі вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку важливо зважати не лише на об'єкти, що знаходяться безпосередньо на місці вчинення злочину, а й на ті, що обумовлені особливостями місця події (окремі кімнати, добудови, горища).

У судовій справі № 689/1378/24 від 14 січня 2025 року [22] Ярмолинецький районний суд Хмельницької області розглянув випадок домашнього насильства, де обвинувачений систематично чинив фізичне та психологічне насильство щодо особи похилого віку, а саме своєї матері. Обвинувачений свою вину в інкримінованому йому злочині визнав частково. Суду повідомив, що його мати проживає в житловому будинку, а він у прибудові, що розташовані на території одного домогосподарства. Зазначив, що він може заходити в будинок до своєї матері, а вона до нього. Під час спільного обіду підозрюваний почав висловлюватися нецензурною лайкою та погрожував фізичною розправою своїй матері. Потім почав розкидати меблі й завдав потерпілій тілесних ушкоджень.

Під час огляду місця події (будинку) було виявлено:

сліди боротьби: розбиті меблі, розкидані речі, порвані шпалери свідчили про те, що між ними неодноразово виникали конфлікти, які супроводжувалися фізичним насильством;

сліди крові: на підлозі та на одязі чоловіка були виявлені сліди крові, що могло свідчити про завдання тілесних ушкоджень потерпілій;

предмети, що могли бути використані як знаряддя злочину: у будинку було знайдено важкий предмет, яким, за словами потерпілої, син її неодноразово бив.

Також на прилеглий території біля будинку були наявні плями крові на землі, сліди боротьби, зламані гілки та сліди взуття.

Крім того, під час опитування сусідів було встановлено, що вони неодноразово чули крики та сварки біля будинку.

На підставі зібраних доказів, зокрема результатів огляду місця події, чоловікові було пред'явлено обвинувачення у вчиненні домашнього

насильства, встановлено, що зазначені правопорушення відбувалися в будинку, який належить заявниці. Поведінка підозрюваного створювала нестерпні умови для проживання потерпілої у власному домі.

Суд, урахувавши всі обставини справи, визнав його винним і призначив відповідне покарання.

З огляду на окреслені обставини, можна дійти висновку, що основними аспектами, на які необхідно зважати під час огляду місця події в приватному будинку в місті чи селі, є:

- обстановка в будинку: чи є сліди боротьби, розкидані речі, пошкоджені меблі;
- освітлення і доступність приміщення: чи було достатнє освітлення для потерпілого, чи є перешкоди для пересування (ковдри, килими, пороги);
- сліди насильства: плями крові, волосся, сліди удущення (ремені, мотузки);
- місця перебування потерпілого: ліжка, кухня, ванна кімната – сліди події можуть бути саме там;
- засоби, які могли бути використані для насильства: палиці, ремені, гострі предмети;
- загальний стан будинку: занедбаність, бруд, відсутність їжі можуть свідчити про тривале нехтування потребами літньої людини;
- електронні пристрої: перевірка наявності відеозаписів з камер спостереження, мобільних телефонів, комп'ютерів.

У судовій справі № 607/17680/19 від 12 грудня 2019 року [127] Суд розглянув випадок, де обвинувачений систематично чинив фізичне та психологічне й економічне насильство щодо особи похилого віку, а саме щодо своєї матері, з якою проживав у спільній квартирі. Потерпіла неодноразово зверталася до правоохоронних органів із заявами про насильство, однак підозрюваний продовжував свої дії, створюючи загрозу для її здоров'я та безпеки.

Потерпіла зазначила, що вона проживає та володіє часткою у квартирі. У цій квартирі зареєстровані заінтересовані особи, які впродовж тривалого часу вчиняють стосовно заявника психологічне, фізичне й економічне насильство, що виявляється в систематичних приниженнях, нецензурній лайці, погрозах, залякуванні, цькуванні, застосуванні сили, погрозах ножем, перешкодах у користуванні житловим приміщенням, телевізором, меблями, речами домашнього вжитку.

Обвинувачений свою вину в інкримінованому йому злочині не визнав. У грудні 2019 року підозрюваний почав висловлюватися нецензурною лайкою та погрожував ножем своїй матері. Потім почав розкидати меблі й завдав потерпілій тілесних ушкоджень. Також перешкоджав користуватися речами домашнього вжитку, забороняв їсти та приймати ліки.

Під час огляду місця події (квартири) було виявлено:

- сліди боротьби: повалені стільці, розбита посудина, розкидані особисті речі свідчили про фізичне протистояння між потерпілою та підозрюваним;
- сліди фізичного насильства: на підлозі й стіні були виявлені сліди крові, що могло свідчити про завдання потерпілій тілесних ушкоджень;
- знаряддя злочину: у квартирі знайдено дерев'яну тростину, якою, за словами потерпілої, її неодноразово били;
- свідчення сусідів: під час опитування сусіди підтвердили, що неодноразово чули крики, лайку та звуки ударів із квартири, але потерпіла не зверталася по допомогу через страх перед сином.

Суд, урахувавши докази систематичних випадків насильства, ухвалив рішення про видачу обмежувального припису та визнав підозрюваного винним у вчиненні домашнього насильства. Згідно з цим приписом, відповідачу заборонено наближатися до потерпілої, контактувати з нею в будь-який спосіб і перебувати в спільній квартирі протягом визначеного терміну. Таке рішення було спрямовано на забезпечення безпеки особи похилого віку та запобігання повторним випадкам насильства.

З огляду на такі обставини, можна дійти висновку, що основними аспектами, на які необхідно зважати під час огляду місця події у квартирі, є:

- обстановка: перевірка загальної обстановки в приміщенні, наявність слідів боротьби, розбитих предметів, слідів крові;
- меблі та предмети інтер'єру: огляд меблів на предмет пошкоджень, слідів крові, волосся або інших біологічних матеріалів;
- особисті речі: огляд одягу потерпілих і підозрюваних на наявність слідів насильства (розриви, потертості, плями крові);
- ознаки фізичного насильства: пошкоджені двері, вибиті вікна, сліди крові;
- психологічне насильство: наявність замків у кімнатах, сліди ізоляції потерпілого (зачинені двері, відсутність телефону);
- соціальна ізоляція: чи є докази того, що потерпілому забороняли спілкуватися з іншими (замкнені двері, відсутність телефонного зв'язку);
- наявність медикаментів: чи були вилучені або підмінені ліки;
- примусове утримання: чи були сліди обмеження руху (мотузки, ремені, заграбовані вікна).

У судовій справі № 152/1059/22 від 6 квітня 2023 року [127] апеляційний суд розглянув випадок домашнього насильства в сільській місцевості, де обвинувачений систематично чинив фізичне, психологічне й економічне насильство щодо осіб похилого віку, а саме щодо своєї матері та батька, з якими проживав у різних будинках, але вони мали спільне подвір'я. Підозрюваний систематично вчиняє психологічне насильство щодо осіб, з якими перебуває в сімейних відносинах, а саме щодо батька та матері. Зокрема, безпричинно спрямовує словесні образи, погрози, нецензурні слова, чим принижує та залякує, заподіюючи шкоди психічному здоров'ю потерпілих, що призводить до психологічних страждань і погіршення якості їх життя, що виявляється у втомі, фізичному дискомфорті, втраті енергійності, повноцінного сну й відпочинку. Такі дії супроводжуються погрозами фізичної

розправи й образами із застосуванням нецензурних слів протягом тривалого проміжку часу.

14 серпня 2022 року умисно та цілеспрямовано, усвідомлюючи характер своїх протиправних дій, перебуваючи за місцем спільного з потерпілими проживання (у спільному дворі біля будинку), підозрюваний безпричинно розпочав словесний конфлікт з батьком, під час якого вимагав у нього грошові кошти на придбання спиртних напоїв, висловлював на його адресу нецензурну лайку, погрожуючи фізичною розправою, не припиняв свої протиправні дії, також висловлював образи на адресу матері, погрожував застосувати щодо неї фізичне насильство та примушував дати йому грошові кошти, що призвело до психологічних страждань останніх, погіршення якості їхнього життя, що виявилось як втома, розчарування в сімейних цінностях, втрата повноцінного сну, відпочинку, негативні переживання та емоції. Також того самого дня підозрюваний завдав тілесних ушкоджень своєму батькові дерев'яною палицею, яку знайшов на підлозі біля будинку.

Під час огляду місця події сільської місцевості (подвір'я, двору, прибудинкової території) було виявлено:

– сліди боротьби: на подвір'ї зафіксовано розкидані речі, пошкоджений паркан і сліди волочіння на ґрунті, що могло свідчити про фізичне протистояння між потерпілим та підозрюваним;

– сліди крові: на землі, біля вхідних дверей будинку, а також на дверях сараю виявлено сліди бурого кольору, схожі на кров, що підтверджувало факт застосування фізичного насильства;

– знаряддя злочину: у колодязі на території подвір'я знайдено дерев'яну палицю зі слідами бурого кольору, яку, за словами потерпілого, використовував підозрюваний для завдання ударів;

– огляд господарських приміщень: у сараї виявлено сліди нещодавнього переміщення предметів, що могло свідчити про спроби приховати сліди злочину. У погребі знайдено пошкоджену одягу потерпілого, яка могла містити докази насильства;

– свідчення очевидців: сусіди підтвердили, що неодноразово чули крики, погрози та вимоги грошей з боку підозрюваного, а також бачили, як потерпілий після інциденту намагався сховатися в сараї.

На підставі виявлених доказів, зокрема слідів насильства, показань свідків і виявленого знаряддя злочину підозрюваному було пред'явлено обвинувачення у вчиненні домашнього насильства.

Тож можна дійти висновку, що під час огляду місця події в сільській місцевості (подвір'ї, дворі, прибудинковій території) важливо зважати на такі основні аспекти:

- ознаки насильства на відкритому повітрі: плями крові на землі, зламані гілки, розкидані речі;
- сліди боротьби: сліди взуття, відбитки тіла, сліди волочіння на землі;
- наявність свідків: чи були сусіди або родичі, які могли чути або бачити подію;
- територія навколо будинку: огляд двору, саду, огорожі на наявність слідів боротьби, слідів взуття, крові;
- сільськогосподарські інструменти: перевірка інструментів на наявність слідів крові або інших біологічних матеріалів;
- гараж: сліди насильства, використані знаряддя (металеві предмети, ремені, ланцюги, огляд автомобілів, інструментів, підлоги на наявність слідів боротьби);
- сарай: наявність місця ізоляції (зачинені приміщення, сліди насильницького утримання);
- льох: чи використовували для незаконного утримання людини, наявність слідів боротьби;
- колодязь: можливість приховування слідів злочину (викинуті речі, знаряддя насильства).

Як додаткові фактори для всіх місць можна зазначити такі:

- температурні умови: вплив холоду чи спеки на потерпілого (відсутність опалення, вікна без скла);

- стан потерпілого: фізичні ушкодження, сліди виснаження, ознаки тривалого психологічного тиску;
- присутність підозрюваних: як поведуться, які пояснення дають;
- свідчення свідків події (сусідів): чи чули вони крики, чи бачили конфлікти раніше.

Отже, огляд місця події у випадках вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку потребує комплексного підходу, який ураховує не лише особливості території та межі житлового простору, а й специфіку часу вчинення насильницьких дій. Комплексність передбачає не лише обстеження всіх приміщень і прилеглої території, як це передбачено для будь-яких кримінальних проваджень, а й урахування часових проміжків між окремими епізодами насильства, що дає змогу виявити сліди попередніх дій, їх послідовність і систематичність. Такий підхід надає можливість не лише зібрати повну слідову інформацію, а й оцінити характер, повторюваність і тривалість протиправних дій, що є надзвичайно важливим для коректного формування доказової бази, визначення форм насильства, встановлення причетності конкретних осіб до вчинення кримінального правопорушення. Комплексний огляд залежно від часових аспектів також забезпечує можливість виявлення прихованих слідів, які могли бути замасковані або змінені в період між окремими інцидентами, підвищує ефективність подальших слідчих розшукових дій та проведення експертиз. До груп основних об'єктів, що підлягають ретельному огляду, належать житлові приміщення, господарські споруди (квартири, будинки, льохи, гаражі, подвір'я), особисті речі потерпілого та підозрюваного (одяг, взуття, предмети догляду), предмети побуту, які могли використовувати як знаряддя насильства, а також цифрові носії інформації, документи, що фіксують випадки вчинення домашнього насильства. Саме ці об'єкти дають змогу встановити наявність фізичних, психологічних й економічних виявів насильства, виявити сліди тривалого або систематичного тиску на

потерпілого, примусової ізоляції чи позбавлення базових потреб, що є ключовим для доведення стійкого характеру насильницьких відносин у сім'ї.

Огляд місця події у випадках домашнього насильства щодо осіб похилого віку потребує врахування специфіки різних форм насильства. Для виявлення випадків вчинення економічного насильства увагу слід спрямувати на наявність і стан ресурсів потерпілого, зокрема харчових продуктів, медикаментів, засобів догляду, фінансових документів, доступу до грошових коштів й інших матеріальних благ, а також умови, які обмежують користування ними. У випадках фізичного насильства пріоритетними є пошкодження об'єктів побуту, сліди тілесних ушкоджень на тілі й одязі потерпілого, наявність предметів, якими могли завдати ударів, сліди боротьби та примусового утримання, а також локалізація цих слідів у приміщеннях і на прилеглій території. У випадку вчинення психологічного насильства важливо дослідити стан житла, ізоляцію потерпілого в окремих кімнатах, обмеження доступу до комунікацій, особистих речей та місць відпочинку, сліди контрольованої поведінки, а також ознаки приниження гідності та страху, що можуть виявлятися в занедбаності одягу, меблів, особистих предметів і документації. Такий диференційований підхід дає змогу встановити конкретні вияви кожної форми насильства, їх тривалість, повторюваність і взаємозв'язок між окремими епізодами, що є ключовим для формування повної та об'єктивної доказової бази.

Зібрана під час детального огляду інформація має вирішальне значення для формування доказової бази досудового розслідування. Вона дає змогу виявити системність насильницьких дій, оцінити повторюваність і тривалість інцидентів, встановити відповідних винних осіб й об'єктивно оцінити наслідки для потерпілого. Крім того, отримані дані є основою для побудови повної картини домашнього насильства як для сторони обвинувачення, так і для сторони захисту, забезпечуючи можливість належного юридичного реагування та запобігання подальшим виявам насильства.

На початковому етапі саме огляд приміщення, де було вчинено домашнє насильство щодо осіб похилого віку, надає можливість виявити обставини, що згодом будуть доказовою базою. Мета огляду приміщення полягає в ідентифікації місць, де можуть ховатися підозрювані або інші особи, що можуть бути причетні до насильства, а також доказів, які можуть вказувати на вчинення злочину. Поліцейські спрямовують увагу на доступні виходи та приміщення, які може бути використано для укриття або ізоляції учасників конфлікту. Для забезпечення безпеки поліцейських і збирання важливих доказів застосовують стратегії, які передбачають збільшення відстані від потенційно небезпечних предметів або ізоляцію підозрюваного в іншому приміщенні, а також уникнення можливих загроз за допомогою інших методів.

3.2. Тактичні прийоми проведення допиту

Для інтерпретації та підтвердження отриманої під час огляду слідової інформації необхідним є проведення такої слідчої розшукової дії, як допит, що має тактичні особливості під час розслідування досліджуваної категорії злочинів. Допит є однією з ключових слідчих (розшукових) дій, що надає можливість отримати інформацію безпосередньо від учасників подій – потерпілих, свідків, а також підозрюваних. Особливості віку та потенційних супутніх захворювань (когнітивні розлади, ослаблення пам'яті, слуху, зору), а також психологічний стан (страх, залежність, сором, відчуття провини) осіб похилого віку вимагають застосування спеціальних підходів і тактичних прийомів.

У фаховій літературі виявлено плюралізм наукових позицій щодо визначення допиту, і це відображається в зосередженні дослідників на окремих, але пов'язаних його аспектах. О. В. Родюк [112, с. 150], В. М. Яремчук [149, с. 204] пріоритетно висвітлюють психологічну природу допиту, розглядаючи його як складний комунікативний акт, що передбачає

встановлення контакту та подолання протидії. Інші вчені, зокрема Ю. П. Пільюков [96, с. 59], В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус й А. В. Самодін [68, с. 328] акцентують на його суто процесуальному статусі, засвідчуючи безумовну відповідність усіх етапів і процедур допиту нормам кримінального процесуального законодавства. Третя група дослідників, зокрема І. В. Загородній [38, с. 94], С. В. Іваненко [40, с. 119], зосереджується на тактичному аспекті, трактуючи допит як систему специфічних прийомів і методів, спрямованих на оптимальне отримання достовірної інформації.

В. Ю. Шепітько вважає, що допит – це слідча дія, яка полягає в отриманні та фіксації у встановленому законом порядку показань від допитуваної особи (свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, експерта) про відомі їй обставини, що мають значення для кримінального провадження. Цей науковець акцентує на процесуальній формі й інформаційному аспекті допиту [141, с. 165].

Своєю чергою В. П. Бахін визначає допит як слідчу розшукову дію, що передбачає безпосередню взаємодію слідчого, прокурора або суду з допитуваною особою з метою отримання відомостей про обставини, що мають значення для кримінального провадження. Ключовими елементами допиту є саме процес взаємодії та встановлена законом процесуальна форма проведення, що забезпечує легітимність отриманих показань та їхню доказову цінність у межах досудового розслідування або судового розгляду [7, с. 45].

В. К. Весельський розглядає допит як регламентовану кримінальним процесуальним законом слідчу (розшукову) дію, що полягає в одержанні, перевірці та фіксації в протоколі відомостей, які мають значення для кримінального провадження, від особи, якій вони відомі, з метою встановлення істини. Важливою особливістю його підходу є включення аспекту «перевірки» відомостей, що свідчить про критичне ставлення до отриманої інформації [14, с. 70].

В. Д. Берназ трактує допит інакше, а саме як систему психологічних і тактичних прийомів, що застосовує слідчий для отримання інформації від

допитуваної особи. Його акцент зміщується в бік тактики та психології взаємодії, що засвідчує динамічний характер цієї слідчої дії [8, с. 20].

Попри різні формулювання, більшість науковців сходяться на думці, що допит – це регламентована кримінальним процесуальним законодавством слідча (розшукова) дія, яка є цілеспрямованою психологічною взаємодією між слідчим (або іншою уповноваженою особою) і допитуваною особою (потерпілим, свідком, підозрюваним, експертом) з метою отримання, перевірки та фіксації у встановленій процесуальній формі відомостей про обставини, що мають значення для кримінального провадження, для всебічного, повного й неупередженого розслідування.

У контексті розслідування домашнього насильства щодо осіб похилого віку саме психологічний і тактичний аспекти допиту набувають особливого значення, оскільки слідчому необхідно не лише отримати інформацію, а й забезпечити максимально комфортні та безпечні умови для вразливої категорії потерпілих.

Ми також поділяємо більшість зазначених підходів, адже кожен із науковців влучно виокремлює важливі аспекти допиту. Проте, зважаючи на комплексний характер цієї слідчої дії, передусім у контексті розслідування домашнього насильства, вважаємо, що допит – це регламентована кримінальним процесуальним законодавством слідча (розшукова) дія, яка є цілеспрямованою процесуально закріпленою психологічною взаємодією між уповноваженою особою та допитуваною особою (потерпілим, свідком, підозрюваним, обвинуваченим, експертом) з метою отримання, перевірки та достовірної фіксації відомостей про обставини, що мають значення для всебічного, повного й неупередженого кримінального провадження. У випадках домашнього насильства слід урахувувати системність і тривалість насильницьких дій, різні форми впливу (фізичне, психологічне, економічне), можливу протидію або замовчування з боку потерпілого й особливості його психологічного та фізичного стану, що потребує спеціальних тактичних

прийомів і співвіднесення показань з іншими доказами для встановлення стійкого характеру насильницьких відносин.

Ефективність проведення допиту безпосередньо залежить від послідовного та якісного проходження всіх його етапів, причому за результатами опитування, 87 % поліцейських зазначають проблемні аспекти, що виникають під час допиту, зокрема складнощі під час підготовки, налагодження психологічного контакту та формування запитань. Традиційно виокремлюють три ключові стадії допиту: підготовчий етап, що охоплює ретельний аналіз доступної інформації та планування; основний етап, під час якого відбувається безпосередня комунікація із суб'єктом допиту з метою отримання відомостей; завершальний етап, що передбачає належну фіксацію отриманих показань і їхню первинну оцінку. Кожен із цих етапів має певну специфіку та вимагає від слідчого застосування відповідних тактичних прийомів.

Належна підготовка дає змогу слідчому сформувану обґрунтовану тактичну стратегію, мінімізувати ризики психологічної травматизації допитуваних, забезпечити дотримання їхніх прав і, зрештою, отримати повні й достовірні показання, що є фундаментом успішного доказування в кримінальному провадженні. Цей етап охоплює всебічне вивчення даних про особу, яка підлягає допиту, обрання оптимального місця та часу, а також забезпечення необхідних ресурсів й участі спеціалістів [72, с. 140].

Підготовка до допиту осіб похилого віку має бути ретельною і передбачати такі аспекти:

1. Вивчення інформації про особу, яка підлягає допиту:
  - вік та стан здоров'я: важливо заздалегідь з'ясувати вік особи, наявність хронічних захворювань (цукровий діабет, гіпертонія, серцево-судинні захворювання, хвороба Альцгеймера, деменція в початковій стадії), особливості психічного стану. Цю інформацію можна отримати від родичів (якщо вони не є підозрюваними), соціальних працівників, медичних установ (за наявності дозволу або у випадках, коли це не суперечить законодавству);

- соціальний статус й оточення: з'ясувати, з ким проживає особа, її фінансову залежність від підозрюваного, наявність інших родичів, опікунів, друзів, сусідів. Розуміння соціального контексту дасть змогу оцінити рівень впливу на потерпілого та потенційний страх перед викриттям;

- особистісні характеристики: чи є особа закритою, тривожною, довірливою, агресивною. Цю інформацію можна отримати з попередніх бесід (якщо такі були), від соціальних працівників, дільничного офіцера поліції;

- слідча інформація: аналіз наявних матеріалів кримінального провадження (заяви, рапорти, висновки експертиз) для формування попередніх версій та визначення кола питань.

2. Вибір місця та часу допиту:

- місце: оптимальним є нейтральне, спокійне, тихе місце, де потерпілий почуватиметься безпечно. Це може бути кабінет слідчого, проте слід уникати атмосфери «формального допиту». У деяких випадках, якщо стан здоров'я особи не дозволяє, допит можуть проводити вдома в потерпілого, у медичному закладі або центрі соціальної підтримки. Важливо забезпечити відсутність сторонніх осіб, передусім підозрюваного;

- час: тривалість допиту має бути оптимальною з можливістю перерв. Важливо враховувати ритм життя літньої людини, можливу втому, необхідність прийому ліків. Допит не повинен відбуватися вночі або в ранкові години, якщо це може негативно позначитися на стані особи.

3. Забезпечення участі спеціалістів і законних представників:

- психолог, геронтолог: залучення психолога або спеціаліста з геронтології є вкрай бажаним, оскільки вони допоможуть встановити психологічний контакт, оцінити когнітивні можливості особи, виявити ознаки психологічного тиску й забезпечити комфортний перебіг допиту;

- лікар: у разі сумнівів щодо стану здоров'я або необхідності підтвердження фізичного стану, до допиту може бути залучений лікар;

- законний представник, адвокат: забезпечення права на правову допомогу є обов'язковим. Присутність адвоката або законного представника

(якщо потерпілий визнаний недієздатним або обмежено дієздатним) гарантує дотримання прав й інтересів потерпілого.

4. Підготовка питань: формування детального плану допиту з відкритими питаннями, які дають змогу потерпілому вільно висловлюватися. Уникати запитань, що можуть бути сприйняті як звинувачення або тиск.

Наступним після підготовчого є основний етап допиту, який передбачає безпосереднє отримання показань від потерпілого. Він є найскладнішим, адже вимагає від слідчого поєднання психологічної чутливості, тактичних прийомів і навичок аналізу невербальної поведінки.

Проаналізуємо встановлення психологічного контакту. Надзвичайно важливо почати основний етап із формування довірливих відносин:

- пояснити мету допиту простою, зрозумілою мовою;
- продемонструвати емпатію, терпіння, не перебивати;
- виявляти повагу до віку й досвіду літньої людини.

Допит осіб похилого віку, які постраждали від домашнього насильства, потребує особливої тактики, що враховує їхні фізіологічні, психологічні та соціальні особливості. У таких випадках ефективність допиту визначають не лише професійними навичками слідчого, а й його здатністю встановити довіру, виявити емпатію та водночас застосувати науково обґрунтовані методики [63, с. 141]. Тому ми виокремили основні прийоми, які доцільно використовувати:

1. Хронологічний метод – пропонують відтворювати події в хронологічній послідовності, починаючи з моменту виникнення конфлікту чи перших виявів насильства. Це допомагає потерпілому краще структурувати спогади, а слідчому – отримати цілісну картину розвитку подій.

2. Від загального до конкретного – на початковому етапі доцільно з'ясувати загальний контекст ситуації, а вже потім переходити до уточнення деталей. Такий підхід знижує напруження в потерпілого і дає змогу поступово зосередитися на суттєвих аспектах.

3. Повторення інформації – у випадку, якщо пам'ять потерпілого послаблена, допустимим є повторне звернення до одних і тих самих фактів у різних формулюваннях [180]. Це надає можливість перевірити достовірність свідчень і водночас допомагає відновити спогади.

4. Асоціації та нагадування – корисно застосовувати асоціативні прийоми: показувати фотографії, нагадувати про події побутового характеру, які могли передувати кримінальному правопорушенню. Це активізує пам'ять літньої людини, дає змогу виявити додаткові деталі.

5. Уникнення навіювання – формулювання питань має бути відкритим і нейтральним, без підказування «правильної» відповіді. Це вкрай важливо у випадках із літніми людьми, які можуть бути схильні погоджуватися з авторитетною думкою слідчого.

6. З'ясування причин замовчування – часто потерпілі особи приховують факти насильства через страх втратити догляд, фінансову підтримку або через сором. Слідчий має делікатно виявити ці мотиви, що надасть можливість краще зрозуміти ситуацію, забезпечити необхідний захист.

7. Технічна фіксація – аудіо- чи відеозапис допиту допомагає зберегти точність свідчень і фіксувати не лише зміст сказаного, а й невербальні вияви (жести, міміку, тон голосу). Це також знижує ризик спотворення інформації.

Для підвищення ефективності аналізу отриманої інформації під час допиту слід застосовувати положення «теорії брехні» П. Екмана, яка поєднує психологічні та поведінкові спостереження. До них належать:

1. Встановлення еталону поведінки (baseline) – на початку допиту слідчий має створити нейтральну атмосферу, де потерпілий розповідає про звичайні побутові події. Це дає змогу визначити його природний стиль спілкування, темп мови й характерні жести.

2. Мікровираження емоцій – хоча в літніх людей через фізіологічні зміни вони менше помітні, проте нетривалі вияви емоцій (здивування, страх, гнів) можуть вказувати на спроби приховати істину [171, с. 872].

3. Уникнення «Othello-помилки» – слідчий має враховувати, що сильні емоційні вияви (сльози, тремтіння, розгубленість) не завжди є свідченням неправдивості. Вони можуть бути наслідком страху перед підозрюваним або факту допиту [157].

4. Когнітивне навантаження – неправдиві свідчення вимагають значних зусиль для збереження логічності та послідовності. Ефективним прийомом є прохання описати події у зворотному порядку або повторити їх через певний проміжок часу, що може виявити суперечності.

5. Комплексна оцінка сигналів – жоден невербальний вияв не доводить неправду. Тільки поєднання вербальних і невербальних ознак із матеріальними доказами (медичними довідками, показаннями свідків) дає змогу дійти обґрунтованих висновків [156].

6. Специфіка мотивів у літніх – літні особи можуть приховувати правду через страх залишитися без догляду, залежність від підозрюваного чи небажання «ганьбити» сім'ю. Це потребує особливої делікатності від слідчого та пояснення, що мета допиту полягає в їхньому захисті, а не покаранні.

Орієнтовні питання для допиту осіб похилого віку формують з огляду на їхні психологічні та фізіологічні особливості, що надає можливість отримати максимально повні й достовірні свідчення [58, с. 18]. Своєю чергою вони також поділені на етапи та мають певну мету.

НАЗВА

№	Етап	Мета	Приклади запитань
1.	Встановлення базового рівня поведінки (baseline)	Визначити природний темп мовлення, інтонацію, жести, щоб надалі виявити можливі зміни в стані людини	<p>Як зазвичай проходить Ваш ранок/вечір?</p> <p>Яку страву Ви любите готувати або яку вам найчастіше готують?</p> <p>Що приносить Вам найбільше радості останнім часом?</p> <p>Чи маєте улюблені телепередачі, книги або газети?</p> <p>Коли Ви востаннє зустрічалися з друзями чи сусідами?</p>
2.	Перехід до нейтральних тем	Зниження тривожності, формування довіри	<p>Хто зазвичай допомагає Вам у побуті?</p> <p>Чи часто Вас відвідують діти, онуки або знайомі?</p> <p>Які у Вас стосунки із сусідами? Чи спілкуєтеся з ними?</p> <p>Чи є у Вас домашні тварини? Як Ви про них дбаєте?</p> <p>Чим Ви любляете займатися у вільний час?</p>
3.	Основні події	Отримати первинний опис ситуації	<p>Чи були випадки, коли вдома Вам було неприємно чи небезпечно?</p> <p>Можете описати, що тоді сталося?</p> <p>Хто був поруч у той момент?</p> <p>Що Ви відчували тоді – страх, образу, біль?</p>

			<p>Чи зверталися Ви до когось по допомогу після цього випадку?</p> <p>Чи можете пригадати, коли це відбулося вперше?</p>
4.	Когнітивне навантаження	<p>Перевірити узгодженість показань, виявити можливе приховування інформації</p>	<p>Спробуйте, будь ласка, розповісти цю подію у зворотному порядку – від кінця до початку.</p> <p>Які деталі Вам найбільше запам'яталися?</p> <p>Як змінювався настрій чи поведінка підозрюваного від початку до завершення події?</p> <p>Що Ви зробили передусім, коли ситуація почалася?</p> <p>Чи можете описати місце події так, якби ми зараз там знаходилися?</p>
5.	Уточнення і деталізація	<p>Зібрати більше доказів, виявити повторюваність подій</p>	<p>Чи схожі випадки траплялися раніше? Як часто?</p> <p>Чи хтось ще бачив або чув, що відбувалося?</p> <p>Що Ви зробили одразу після інциденту – куди пішли, з ким розмовляли?</p> <p>Чи були якісь сліди чи пошкодження після події (речей, одягу, тіла)?</p> <p>Чи є у Вас медичні довідки або звернення до лікарів, пов'язані з наслідками насильства?</p>

			Чи погрожував Вам підозрюваний, якщо Ви розкажете про подію?
6.	Перевірка узгодженості	Виявлення суперечностей у свідченнях	Ви згадували, що [деталь]. Можете уточнити, коли саме це сталося? Як би описав цю ситуацію хтось інший, хто міг бути поруч? Чи розповідали Ви про цю подію комусь іншому? Якщо так, то як саме Ви її описали тоді? Чи є щось, про що ви не були впевнені, але тепер згадали точніше?
7.	Завершення	Зниження стресу, формування відчуття безпеки	Чого б Ви хотіли зараз найбільше? Що допомогло б Вам почуватися в безпеці? Яку підтримку від нас Ви очікуєте? Чи є щось, що ми не запитали, але Ви вважаєте важливим сказати? Чи хотіли б Ви, щоб ми залучили до Вашої підтримки ще когось (наприклад, соціальну службу чи медичного працівника)?

Особливості допиту підозрюваного чи обвинуваченого в кримінальних провадженнях про домашнє насильство, вчинене щодо осіб похилого віку, є важливим елементом розслідування, як і допит потерпілих чи свідків. Саме під час цієї слідчої дії можна отримати не тільки пояснення підозрюваного, а й виявити його ставлення до вчиненого, мотиви та спроби виправдати свої дії, що має значення для формування цілісної доказової бази. Тому можна виокремити такі ключові особливості:

1. Вивчення психологічного портрета. Перед початком допиту слідчий має уважно вивчити особу підозрюваного: його схильність до агресії, наявність попередніх правопорушень, стиль спілкування та життєві обставини [138, с. 179]. Це допомагає передбачити можливі лінії його поведінки під час допиту – від заперечення будь-яких фактів до спроб перекласти провину на інших членів сім'ї. Слід враховувати також психологічні риси, які можуть свідчити про маніпулятивність або схильність до агресивних спалахів.

2. Використання доказів. Ефективна тактика допиту передбачає поступове пред'явлення доказів: показань потерпілого, свідчень сусідів чи соціальних працівників, висновків судово-медичних експертиз, фото- та відеофіксації, речових доказів. Це надає можливість спростувати неправдиві пояснення та вивести підозрюваного на відвертіші відповіді. Слідчий має використовувати докази поетапно, аби викликати в підозрюваного відчуття невідворотності викриття [156].

3. Урахування мотивів. Одним із ключових завдань є встановлення мотивів, що спонукали до вчинення насильства. Це можуть бути фінансова залежність від потерпілого, психологічні проблеми, алкогольна чи наркотична залежність, бажання контролювати майно або соціальну поведінку потерпілого [184]. Нерідко підозрювані відтворюють негативні моделі поведінки, успадковані з власних сімей, що також потребує врахування.

4. Протидія маніпуляціям. Підозрювані часто намагаються представити свої дії як «вимушені заходи» або «складні сімейні обставини», виправдовуючи приниження та насильство нібито турботою чи прагненням дисципліни [179]. Деякі можуть звинувачувати потерпілих у «провокуванні конфліктів». Завдання слідчого полягає у виявленні таких маніпуляцій та їх нейтралізації шляхом використання доказів, логічних запитань і контраргументів.

5. Оцінка емоційного стану. Важливим аспектом є спостереження за невербальною поведінкою підозрюваного – його емоційними реакціями, тоном голосу, мімікою та жестами [12, с. 47]. Такі ознаки можуть

сигналізувати про брехню, невпевненість або спроби уникнути відповідей. Використання теорії П. Екмана щодо мікроекспресій допомагає визначити приховані емоції, хоча їх слід оцінювати обережно, ураховуючи індивідуальні особливості.

6. Забезпечення процесуальних гарантій. Попри підозри у вчиненні насильства, слід дотримуватися процесуальних прав підозрюваного чи обвинуваченого – права на захисника, права відмовитися від давання показань тощо [150]. Це забезпечує легітимність отриманих свідчень й унеможливорює їх оскарження в майбутньому.

Водночас результати здійсненого порівняльно-правового аналізу міжнародного досвіду розслідування домашнього насильства, вчиненого військовослужбовцями, засвідчують, що під час допиту таких осіб увагу зосереджують на поєднанні процесуальних гарантій з урахуванням їх психоемоційного стану, зумовленого можливою участю в бойових діях. У практиці окремих держав застосовують залучення психологів під час допиту, використання спеціалізованих методик комунікації та оцінювання впливу посттравматичних розладів на поведінку підозрюваного. Це надає можливість підвищити достовірність отриманих показань, своєчасно виявити ознаки агресії або дезадаптації та забезпечити баланс між ефективністю розслідування і дотриманням прав людини [90, с. 91].

Ми сформуваємо орієнтовний перелік запитань для допиту підозрюваного/обвинуваченого в кримінальних провадженнях про домашнє насильство, вчиненого щодо осіб похилого віку. Їх сформульовано так, щоб, з одного боку, надати можливість підозрюваному висловитися, а з іншого – перевірити його пояснення та зіставити їх з іншими доказами.

Загальні питання

1. Розкажіть, будь ласка, про ваші взаємини з потерпілим(ою).
2. Чи часто виникали конфлікти у Вашій сім'ї? Через що саме?
3. Як Ви зазвичай вирішуєте конфліктні ситуації?

Обставини події

1. Що сталося в день, коли потерпілий(а) повідомив(ла) про насильство?
2. Які Ваші дії були під час конфлікту?
3. Чи застосовували Ви фізичну силу? Якщо так, то за яких обставин?
4. Чи погрожували Ви потерпілому? Якщо так, то чим саме?

Ставлення до потерпілого

1. Як Ви оцінюєте свої стосунки з потерпілим(ою) зараз?
2. Чи вважаєте Ви, що потерпілий(а) потребує Вашої допомоги або опіки?
3. Чи залежите Ви від потерпілого(ої) матеріально чи житлово?

Мотиви та пояснення

1. Чому, на Вашу думку, потерпілий(а) звинуватив(ла) вас у насильстві?
2. Чи погоджуєтеся Ви з його/її твердженнями?
3. Якщо Ви заперечуєте факт насильства, то чому, на Вашу думку, у потерпілого(ої) є тілесні ушкодження або інші докази?

Перевірка правдивості показань

1. Чи можете Ви пояснити, чому свідки (сусіди, родичі, соціальні працівники) підтверджують факти насильства?
2. Як Ви ставитеся до результатів судово-медичної експертизи?
3. Чи були у Вас раніше схожі конфлікти з потерпілим(ою)?

Підсумкові питання

1. Чи розумієте серйозність висунутих проти Вас звинувачень?
2. Чи готові співпрацювати зі слідством для з'ясування обставин справи? [58, с. 50].

Допит свідків у кримінальних провадженнях стосовно домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку, є надзвичайно важливим, адже саме вони можуть підтвердити або спростувати факти, повідомлені

потерпілими, і надати додаткову інформацію про обставини кримінального правопорушення.

Сусіди, родичі, соціальні працівники, медичний персонал стають цінним джерелом доказової інформації, оскільки часто вони є очевидцями або ж опосередковано спостерігають за ситуацією в сім'ї. Вони можуть повідомити про соціальний контекст, частоту і характер конфліктів, попередні випадки насильства, зміни в поведінці потерпілого, а також його рівень соціальної ізоляції. Украв важливо допитати соціальних і медичних працівників, які мають професійний досвід і можуть об'єктивно оцінити фізичний та психологічний стан літньої людини.

Під час допиту свідків необхідно акцентувати на об'єктивних ознаках насильства: наявність синців, тілесних ушкоджень, раптові зміни в зовнішньому вигляді (неохайність, виснаження), поведінкових реакціях (замкнутість, страх, уникання контактів), а також на висловлюваннях потерпілого про факти насильства. Такі дані допомагають сформуванню максимально повну картину подій і підтвердити свідчення потерпілого.

Водночас необхідно враховувати ризики тиску на свідків з боку підозрюваного, передусім якщо йдеться про близьких родичів, які можуть бути матеріально чи психологічно залежними від нього. У таких випадках слідчий повинен уживати заходів для забезпечення безпеки свідків, наприклад, проводити допит у нейтральних умовах, застосовувати заходи державного захисту або конфіденційності [174].

Отже, допит свідків є не лише допоміжним, а й самостійним вагомим елементом у встановленні істини у випадках домашнього насильства щодо осіб похилого віку, оскільки дає змогу об'єктивізувати показання потерпілих і підтвердити факт систематичного характеру правопорушення.

Пропонуємо орієнтовні питання для допиту свідків у кримінальних провадженнях про вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку.

Загальні питання

1. Як давно Ви знайомі з потерпілим та його родиною?

2. Які у Вас відносини з потерпілим (сусід, родич, соціальний працівник, медик тощо)?

3. Як часто Ви бачитеся або спілкуєтеся з потерпілим?

Щодо поведінки й стану потерпілого

1. Чи помічали Ви зміни в поведінці потерпілого протягом останнього часу (замкнутість, страх, тривожність, депресивність)?

2. Чи бачили Ви тілесні ушкодження (синці, подряпини, переломи)?
Якщо так, коли та за яких обставин?

3. Як потерпілий пояснював походження цих ушкоджень?

Щодо поведінки підозрюваного

1. Чи ставали Ви свідком конфліктів між потерпілим і підозрюваним?

2. Як часто ці конфлікти відбувалися та який мали характер (словесні образи, фізичне насильство, приниження)?

3. Чи чули Ви погрози з боку підозрюваного на адресу потерпілого?

Щодо соціального оточення та умов життя

1. Чи має потерпілий достатній догляд і допомогу в побуті?

2. Чи відомо Вам про випадки, коли потерпілий залишався без їжі, ліків, належного догляду?

3. Чи спостерігали Ви обмеження контактів потерпілого з іншими людьми (ізоляція, заборона спілкуватися із сусідами, родичами)?

Щодо можливого тиску

1. Чи відомо Вам, що потерпілий боїться звертатися по допомогу?
Якщо так, то чому?

2. Чи намагався підозрюваний впливати на потерпілого чи інших свідків, щоб ті мовчали?

3. Чи відчуваєте Ви особисто тиск з боку підозрюваного через те, що можете свідчити?

Додаткові питання

1. Чи звертався потерпілий до Вас по допомогу, пораду чи підтримку?
2. Чи відомо Вам, чи повідомляв потерпілий про факти насильства в поліцію, соціальні служби або інші органи?
3. Чи є у Вас власні спостереження або факти, які, на Вашу думку, можуть мати значення для слідства? [58, с. 59].

Для ілюстрації специфіки проведення допиту в кримінальних провадженнях домашнього насильства щодо осіб похилого віку слід розглянути кілька реальних випадків із практики.

Приклад 1. У справі № 725/4683/20 (Сумська область, 2023 рік) чоловік систематично вчиняв психологічне та фізичне насильство щодо своєї матері похилого віку, виганяв її з дому, погрожував фізичною розправою та застосовував силу. Під час першого допиту потерпіла замовчувала окремі факти через страх залишитися без житла. Лише після залучення психолога та соціального працівника вона змогла детально описати обставини насильства, що стало ключовим доказом у справі. Цей приклад демонструє необхідність застосування міждисциплінарного підходу, поєднання психологічної підтримки з процесуальною дією, для отримання достовірних і повних показань [128].

Приклад 2. У справі № 1-кп/567/50/21 (Полтавська область, 2021 рік) син систематично бив свого 72-річного батька, контролював його фінанси й обмежував доступ до пенсії. Потерпілий під час допиту декілька разів суперечив собі, що спочатку викликало сумніви в достовірності його показань. Застосування методу повторного опису подій у зворотному порядку допомогло з'ясувати, що плутанина була спричинена віковими змінами пам'яті, а не навмисним приховуванням інформації. Приклад засвідчує важливість урахування фізичних і психічних особливостей осіб похилого віку під час проведення допиту й адаптації методів роботи до їх стану [21].

Приклад 3. У справі № 545/744/19 літня жінка спочатку заперечувала факт економічного насильства з боку сина, мотивуючи це небажанням

«ганьбити родину». Лише після того, як слідчий поставив конкретні запитання щодо фінансового контролю («Чи маєте Ви доступ до власної пенсійної картки?», «Чи купуєте самостійно продукти?»), з'ясувалося, що підозрюваний повністю контролював її доходи та витрати. Цей випадок демонструє, наскільки важливими є деталізація запитань під час допиту та вміння слідчого виявляти непрямі вияви економічного насильства [126].

Узагальнюючи результати аналізу, слід зазначити, що організація і тактика проведення допиту під час розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку, має не лише практичне, а й методологічне значення. Вона спрямована на поєднання психологічної чутливості з науково обґрунтованими криміналістичними підходами, що дає змогу забезпечити достовірність і повноту отриманих показань. Використання адаптованих тактичних прийомів, зокрема хронологічного методу, переходу від загального до конкретного, асоціативних нагадувань, технічних засобів фіксації, у комплексі з положеннями «теорії брехні» П. Екмана поглиблює розуміння особливостей поведінки потерпілих і сприяє запобіганню хибним інтерпретаціям. Допит свідків і підозрюваних надає можливість зіставити різні джерела інформації та сформувані цілісну доказову базу. Отже, розроблена система тактичних підходів розширює криміналістичну методіку розслідування домашнього насильства щодо літніх осіб і визначає перспективи подальших досліджень у напрямі вдосконалення міждисциплінарної взаємодії слідчих, психологів і соціальних працівників.

3.3. Призначення судових експертиз і використання інших форм спеціальних знань під час розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку

Розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку, є одним із найскладніших напрямів досудового розслідування, оскільки потребує комплексного застосування спеціальних знань медичного,

психологічного, психіатричного та соціального характеру. Літні люди мають підвищену фізіологічну вразливість, вищий ризик отримання тяжких травм, навіть від незначного фізичного впливу, можуть страждати на хронічні захворювання, порушення слуху, зору чи когнітивні розлади. Усе це ускладнює не лише фіксацію насильства, а й процес отримання від них повних і достовірних показань. Саме тому призначення судово-медичної експертизи, проведення медичного освідування, встановлення механізму утворення тілесних ушкоджень і визначення їх відповідності заявленим обставинам є невіддільним елементом розслідування.

Окреме значення мають спеціальні засоби перевірки правдивості й послідовності показань потерпілої особи, зокрема у випадках, коли є підстави сумніватися в повноті сприйняття подій через вікові зміни або психоемоційний стан. Саме тому в кримінальних провадженнях щодо насильства стосовно людей похилого віку активно застосовують психологічні та психолого-психіатричні експертизи, які дають змогу встановити рівень когнітивних функцій, емоційний стан, здатність відтворювати події, давати правдиві показання, а також наявність психологічної травми чи впливу тривалого насильства. Така експертна інформація є ключовою для оцінювання доказів і формування коректної правової позиції.

У низці випадків участь психолога та соціального працівника є необхідною для об'єктивного оцінювання стану потерпілої особи, фіксації ознак психологічного чи економічного насильства, визначення умов її проживання, рівня залежності від підозрюваного або загрози повторних інцидентів. Соціальні фахівці також беруть участь у складанні актів огляду умов проживання, а психологи – під час допитів, забезпечуючи уникнення повторної травматизації потерпілого та коректність комунікації.

У випадках, коли особа похилого віку має інвалідність або порушення слуху, зору, мовлення, під час проведення слідчих (розшукових) дій обов'язковим є залучення перекладача жестової мови чи інших фахівців з альтернативної комунікації. Неналежна комунікація може призвести до

спотворення показань або позбавити потерпілого можливості висловити свою позицію, що є прямим порушенням його процесуальних прав.

Кримінальне процесуальне законодавство України не містить законодавчого визначення терміна «спеціальні знання» та не розкриває його змістового наповнення. У науковій криміналістичній та процесуальній літературі цей термін традиційно тлумачать як сукупність незагальновідомих знань, умінь і навичок, що здобуті як результат професійної освіти, підготовки або практичного досвіду й застосовують для виконання завдань кримінального провадження. Тобто йдеться про знання, які виходять за межі звичайної життєвої інформованості й потребують фахової компетентності.

У широкому значенні спеціальні знання можна розглядати як інформацію та професійні вміння, які не є невіддільною частиною здійснення кримінального судочинства, але стають необхідними для досягнення його завдань – встановлення фактичних обставин, перевірки доказів й ухвалення обґрунтованих процесуальних рішень. Ці знання охоплюють медичну, психологічну, технічну, економічну, соціальну та інші сфери, які забезпечують поглиблене розуміння подій, механізмів або станів, що мають значення для кримінального провадження.

З позиції процесуальної регламентації використання таких знань у кримінальному процесі поділяють на дві форми: непроцесуальну, коли спеціальні знання застосовують без оформлення результатів у процесуальні документи (консультації, довідки, орієнтування слідчого); процесуальну, яка передбачає офіційне їх використання та фіксацію у визначених законом документах, зокрема шляхом призначення експертиз, залучення експертів, спеціалістів, перекладачів.

Це також засвідчують Л. Л. Патик, А. А. Патик, А. О. Нечваль, акцентуючи, що обидві форми є важливими для зібрання криміналістичної інформації під час розслідування кримінальних правопорушень цього виду. Процесуальні форми одразу можна доєднати до матеріалів кримінального провадження як джерела доказів, а не процесуальні є допоміжним джерелом

інформації, завдяки яким слідчий, дізнавач, прокурор висувають версії, планують слідчі (розшукові) дії та розслідування загалом [95, с. 3401].

Поняття «спеціальні знання» розглядалося у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених, водночас у науковій літературі відсутня єдність підходів до його визначення, що зумовлює збереження дискусійності цього поняття й на сучасному етапі розвитку криміналістичної науки.

В. Ю. Шепітько розглядає спеціальні знання як сукупність науково обґрунтованих відомостей та практичних навичок, що мають об'єктивний характер, їх набувають унаслідок фахової освіти, наукової діяльності або тривалого професійного досвіду. Учений стверджує, що такі знання відповідають сучасному рівню науки та практики й доступні лише обмеженому колу фахівців, тому виходять за межі компетентності слідчого, прокурора, адвоката чи судді [143, с. 13].

В. Г. Гончаренко визначає спеціальні знання як професійні знання та вміння, здобуті в конкретній сфері науки, техніки, мистецтва чи ремесла, які використовують учасники кримінального провадження відповідно до їхніх процесуальних повноважень для виконання визначених законом завдань. Отже, автор акцентує на прикладному характері таких знань і їх використанні виключно в межах установленної процедури [28, с. 28]. Водночас М. М. Міхеєнко, В. П. Шибіко та А. Я. Дубинський стверджують, що до спеціальних знань експерта не можуть бути віднесені загальновідомі факти, елементарні побутові відомості, а також знання у сфері матеріального чи процесуального права, оскільки такі питання належать до функціональних обов'язків слідчого, прокурора та суду. Учені доводять, що експерт не вправі тлумачити юридичні норми або вирішувати правові питання, оскільки це є виключною компетенцією органів кримінальної юстиції [72, с. 125].

Ми поділяємо позицію цих науковців і вважаємо, що спеціальні знання можна трактувати як системні професійні знання, вміння та навички, що виходять за межі загальноосвітньої та життєвої обізнаності, отримані внаслідок спеціальної підготовки або практичного досвіду, їх використовують

у кримінальному провадженні для встановлення фактичних обставин, оцінки доказів і забезпечення об'єктивного та повного розслідування.

Використання медичних спеціальних знань у кримінальних провадженнях про домашнє насильство, вчинене щодо осіб похилого віку, є ключовим елементом встановлення істини, оскільки саме медична інформація дає змогу визначити характер тілесних ушкоджень, їх давність і механізм утворення. Це актуально передусім у кримінальних провадженнях, де підозрюваною особою є військовослужбовець, адже такі правопорушення часто пов'язані з підвищеною агресією, імпульсивністю та психотравматичним досвідом, що підтверджують дослідники A. Robinson і D. Cook [170, с. 132], а також S. Levy та D. Cohen [163, с. 121].

Водночас результати порівняльно-правового дослідження міжнародного досвіду розслідування домашнього насильства, вчиненого військовослужбовцями, засвідчують, що в таких кримінальних провадженнях увагу спрямовують на комплексне використання медичних і психолого-психіатричних знань. Зокрема, у практиці окремих держав передбачено обов'язкове залучення фахівців для оцінювання психоемоційного стану військовослужбовця, наявності посттравматичних розладів, а також їх можливого впливу на механізм вчинення насильства. Це дає змогу не лише об'єктивно встановити обставини кримінального правопорушення, а й забезпечити належну кваліфікацію діяння, індивідуалізацію відповідальності з огляду на специфіку правового статусу суб'єкта [90, с. 90].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу», судова експертиза – це дослідження, що здійснюють на основі спеціальних знань у галузях науки, техніки, мистецтва чи ремесла з метою надання висновку щодо питань, які є або можуть стати предметом судового розгляду [110].

Кримінальний процесуальний кодекс України встановлює загальні засади призначення судових експертиз. Згідно з ч. 1 ст. 242 КПК України, експертизу проводять експертна установа чи окремі експерти, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя. Її проведення є

необхідним тоді, коли для встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, потрібні спеціальні знання [71].

З огляду на цю норму, слідчий чи прокурор має право призначити будь-яку судову експертизу, яка є доцільною та необхідною в конкретному кримінальному провадженні, з огляду на його обставини та характер доказової інформації.

Частина 2 ст. 242 КПК України визначає випадки, у яких призначення експертизи є обов'язковим. До них належать: з'ясування причин смерті; встановлення характеру й ступеня тяжкості тілесних ушкоджень; визначення психічного стану підозрюваного в разі наявності сумнівів щодо його осудності чи обмеженої осудності; встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а в інший спосіб отримати такі дані неможливо; визначення розміру матеріальних збитків або немайнової шкоди, якщо потерпілий не може цього зробити або не має відповідних документів, що підтверджують розмір завданих збитків [71].

Судово-медична експертиза є базовим і невіддільним елементом розслідування злочинів, пов'язаних із насильством щодо літніх людей. Важливість її проведення зумовлена тим, що організм особи похилого віку функціонує та реагує на травматичний вплив інакше, ніж у молодших людей. Вікові зміни кісткової та судинної системи спричиняють підвищений ризик тяжких наслідків навіть від мінімального фізичного впливу. Це означає, що експерт повинен не лише зафіксувати ушкодження, а й правильно інтерпретувати їх походження з огляду на вікові особливості [89, с. 92].

Судово-медична експертиза визначає:

- 1) ступінь тяжкості тілесних ушкоджень;
- 2) механізм їх утворення (удар, падіння, стискання тощо);
- 3) давність заподіяння;
- 4) наявність ознак систематичного насильства;
- 5) відповідність характеру ушкоджень описаним обставинам.

І. А. Ботнарєнко зауважує, що в осіб похилого віку гематоми можуть утворюватися та поширюватися значно швидше, а кістки є ламкішими, що ускладнює розмежування між насильством і віковими травмами (наприклад, падіння в разі остеопорозу). Саме тому участь експерта є визначальною для запобігання помилковим висновкам щодо об'єктивних причин травм [152, с. 88].

Ще одним надзвичайно важливим етапом після судово-медичної експертизи є медичне освідчування – це оперативна форма фіксації тілесних ушкоджень, яку проводять у найстисліші терміни після виявлення насильства. У низці випадків це перша медична реакція, яка дає змогу задокументувати травми, зробити фото- чи відеофіксацію, описати ознаки, такі як колір, форма, розміщення гематом або ран.

Медичне освідчування є критично важливим саме тому, що ушкодження на тілі людини змінюються доволі динамічно. Передусім це стосується літніх потерпілих: старіння судин, зниження еластичності шкіри, наявність судинних патологій можуть призводити до того, що гематоми, синці або інші сліди травми зникають, розсмоктуються або змінюють зовнішній вигляд значно швидше, ніж у молодих людей. Якщо освідчування затягується, можна втратити можливість достовірно зафіксувати їхні початкові характеристики.

Ю. Б. Комаринська зауважує, що затримка проведення медичного освідчування може призвести до часткової або навіть повної втрати доказової інформації. Це означає, що деякі сліди, які могли б бути вирішальними для встановлення факту насильства – їх характеру, механізму заподіяння, давності, які вже не можна буде реконструювати зі значною точністю [56, с. 83].

Тому фіксація ушкоджень в перші години або дні після акту насильства є не просто рекомендованою, а критично необхідною. Саме в цей період медики можуть отримати максимально «чистий», найменш трансформований слід тілесних ушкоджень, що підвищує шанси на те, що дані будуть юридично

значущими та коректно інтерпретовані згодом (експертами, судами, слідством).

Ще одним важливим аспектом оцінки доказової інформації в провадженнях за участю потерпілих похилого віку є аналіз впливу їхнього медичного стану на якість і правдивість показань. Показання літніх людей можуть бути менш послідовними чи фрагментарними не через недостовірність, а через природні фізіологічні та когнітивні вікові зміни. Це потребує спеціального професійного підходу під час їхнього допиту й оцінювання отриманої інформації.

У кримінальному процесі важливо не лише фіксувати висловлене потерпілим, а й правильно інтерпретувати його можливості щодо відтворення подій.

Слідчому необхідно враховувати комплекс факторів, які здатні впливати на якість усних показань:

- деменція різних типів (сенільна, судинна, змішана), що може спричиняти пропуски в пам'яті, викривлене відтворення послідовності подій або складнощі з орієнтацією в часі;

- інші когнітивні порушення: зниження уваги, уповільнення мислення, складнощі зі сприйняттям великих обсягів інформації;

- вплив медикаментів, які пацієнти похилого віку приймають постійно (заспокійливі, антидепресанти, препарати від гіпертонії, знеболювальні), що можуть впливати на швидкість реакції, пам'ять, емоційний стан;

- вікове погіршення пам'яті, передусім короткотривалої, яка є ключовою для точного відтворення деталей нещодавніх подій;

- емоційний стан, рівень стресу, шок чи страх, що можуть тимчасово блокувати можливість послідовно викладати інформацію.

О. С. Павлюк зауважує, що медичний і психологічний стан потерпілого похилого віку безпосередньо впливає на його здатність давати логічні та структуровані свідчення [88, с. 90].

Саме тому участь лікарів, психологів, геронтологів і фахівців із психічного здоров'я є не другорядною, а обов'язковою складовою доказового процесу. Їхня експертна оцінка надає можливість визначити, наскільки стан потерпілого дозволяє йому адекватно сприймати та відтворювати інформацію, також пояснити розбіжності в показаннях не як ознаку неправдивості, а як наслідок вікових чи медичних чинників, установити оптимальні умови і тривалість допиту, забезпечити етичний підхід, недопущення повторної травматизації.

Отже, аналіз медичного стану потерпілої особи похилого віку є не формальністю, а ключовим елементом правильної, неупередженої та всебічної оцінки його показань. Він надає можливість урахувати специфіку вікового сприйняття, уникнути хибних висновків про недостовірність свідчень і забезпечити якісніше формування доказової бази.

Психологічна експертиза відіграє ключову роль у кримінальних провадженнях, де потерпілими є особи, які могли зазнати тривалого, систематичного або психологічно зумовленого насильства. На відміну від медичної чи судово-психіатричної експертиз, її головне завдання – не встановити хворобу, а оцінити внутрішній психоемоційний стан особи, а також визначити, як саме цей стан впливає на її здатність брати участь у доказуванні.

Психологічна експертиза дає змогу:

- дослідити емоційний фон потерпілого на момент подій і під час допиту;
- встановити, чи перебуває він у стані психологічної травми, гострого стресу або посттравматичного стресового розладу;
- оцінити рівень страху, який може суттєво впливати на готовність говорити відверто;
- визначити наявність емоційної або психологічної залежності від підозрюваного, що є типовим для випадків домашнього насильства, коли

потерпіла особа може не усвідомлювати насильницький характер поведінки або виправдовувати підозрюваного;

– проаналізувати здатність особи сприймати, запам'ятовувати та відтворювати інформацію.

R. Erbas акцентує, що потерпілі від довготривалого психологічного чи емоційного тиску можуть перебувати в стані «вивченого безсилля» – явища, за якого людина втрачає віру в можливість захистити себе, перестає чинити спротив і може демонструвати зовні пасивну, нерішучу або суперечливу поведінку під час допиту [158]. Такий стан не свідчить про недостовірність показань, а, навпаки, є важливим маркером глибини психологічного впливу насильства.

Психологічна експертиза встановлює:

1) чи перебуває особа в стані психологічної травми та які її наслідки для поведінки;

2) чи не блокують страх або тривога здатність вільно й стабільно давати показання;

3) чи є емоційна або психологічна залежність від підозрюваного, що може впливати на суперечливість або неповноту свідчень;

4) наскільки потерпілий може адекватно сприймати події, розуміти їх зміст і відтворювати фактичні обставини.

Тож психологічна експертиза допомагає слідчому та суду правильно інтерпретувати поведінку й показання потерпілого, відмежувати наслідки пережитої травми від можливих ознак неправдивості, ухвалити зважене рішення щодо достовірності доказів. Вона також сприяє вибору найбезпечнішої етичної моделі допиту, що мінімізує повторну травматизацію.

Комплексну психолого-психіатричну експертизу вже призначають у випадках, коли виникають сумніви щодо когнітивних можливостей, психічної стабільності або здатності потерпілого адекватно сприймати та відтворювати події. Для осіб похилого віку така експертиза має надважливе значення,

оскільки вікові зміни можуть поєднуватися з наслідками пережитого насильства, тривалим стресом або вже наявними психічними розладами.

На відміну від психологічної експертизи, що зосереджується на емоціях і поведінкових реакціях, психолого-психіатрична експертиза охоплює глибокий, міждисциплінарний аналіз, який надає можливість оцінити як психічний стан, так й особливості мислення, пам'яті, орієнтації, а також можливість давати усвідомлені свідчення.

Науковці стверджують, що в постконфліктних суспільствах психічний стан потерпілих є особливо вразливим [165, с. 13]. У ситуаціях, коли насильство вчиняють військовослужбовці або інші представники силових структур, потерпілі можуть переживати вторинний страх, підвищену тривожність або симптоматику посттравматичних порушень. Такі фактори значно ускладнюють їх здатність давати послідовні, чіткі й деталізовані показання, тому потребують професійної діагностики та пояснення.

Комплексна психолого-психіатрична експертиза надає можливість визначити:

- наявність психічних розладів або психопатологічних симптомів, зокрема вікової деменції, депресивних станів, тривожних розладів, психотичних виявів чи наслідків ПТСР;
- рівень орієнтації в часі, просторі та власній особистості, що є критеріями здатності повноцінно контактувати зі слідством;
- здатність потерпілого усвідомлено, добровільно й достовірно давати показання, тобто розуміти поставлені запитання, логічно формулювати відповіді та зберігати стабільність спогадів;
- вплив травматичного досвіду на точність і повноту свідчень, включно з можливими фрагментаціями пам'яті, блокуванням окремих спогадів або появою захисних механізмів психіки.

Така експертиза дає змогу не лише оцінити стан потерпілого, а й надати слідчому та суду пояснення, чому показання можуть бути непослідовними, неповними або емоційно нестабільними. Це не зменшує їх доказової цінності,

а, навпаки, надає можливість інтерпретувати їх коректно, ураховуючи психологічний і психіатричний контекст.

Психолого-психіатрична експертиза є одним із ключових інструментів у кримінальних провадженнях із літніми потерпілими, оскільки забезпечує науково обґрунтовану оцінку їхньої здатності брати участь у доказуванні, запобігає хибним висновкам про недостовірність свідчень і сприяє справедливій оцінці доказів у судовому процесі.

Важливо зазначити, що в кримінальних провадженнях, де потерпілими є особи похилого віку, залучення додаткових спеціалістів має не допоміжний, а системоутворювальний характер. Літні люди часто мають комплекс вікових, медичних, психологічних і соціальних особливостей, які впливають на їхню здатність брати участь у доказуванні. Тому застосування міждисциплінарного підходу дає змогу забезпечити повноцінний захист їхніх прав, знизити рівень стресу й запобігти повторній травматизації.

Складність сприйняття інформації, зниження когнітивних функцій, ризики дезорієнтації, емоційна вразливість, залежність від оточення чи навіть підозрюваного – усе це вимагає участі фахівців різного профілю. Такий підхід також дає змогу слідчому отримати точні, структуровані та правдиві дані, оскільки стан потерпілого під час допиту є визначальним для якості свідчень.

У кримінальних провадженнях цієї категорії можуть залучати:

1) психологів (працюють з емоційним станом потерпілого, встановлюють рівень тривоги, страху, адаптують процес допиту до психоемоційних можливостей літньої людини. Вони допомагають уникати повторної травматизації та підвищують здатність потерпілого адекватно відтворювати події);

2) психотерапевтів (забезпечують глибшу підтримку, спрямовану на стабілізацію емоційного стану, зниження стресових реакцій, панічних розладів або симптомів посттравматичного стресу. Їхня участь вкрай важлива, якщо події мали тривалий характер або були надзвичайно травматичними);

3) соціальних працівників (оцінюють умови проживання потерпілого, рівень його соціальної підтримки, сімейну ситуацію, можливі ризики повторного насильства. Вони також можуть організувати тимчасовий захист, соціальні послуги та забезпечити присутність під час процесуальних дій);

4) геронтологів (фахівці, що володіють спеціальними знаннями про вікові зміни. Вони допомагають слідчому та суду правильно інтерпретувати поведінкові особливості літньої людини, зміни пам'яті, мислення, емоційних реакцій, а також визначити, чи є вони віковими або зумовлені насильством);

5) сурдоперекладачів, тифлоперекладачів і фахівців з альтернативної комунікації (їх залучають у випадках глухоти, сліпоти, виражених мовленнєвих порушень або вад комунікації. Їх участь забезпечує повноцінне розуміння питань і формулювання відповідей потерпілим, а також ризиків перекручення доказової інформації).

Залучення фахівців соціальної сфери та психологічної підтримки, стверджують учені, значно знижує ризик вторинної травматизації, тобто повторного переживання ситуації насильства під час слідчих (розшукових) дій [161, с. 177; 162, с. 505]. Крім того, цей мультидисциплінарний підхід формує комплексну систему захисту літніх потерпілих, що враховує не лише юридичні аспекти, а й їхні медичні, психологічні та соціальні потреби.

Участь різних спеціалістів у провадженнях з літніми потерпілими дає змогу досягти об'єктивності, точності та гуманності процесу доказування, а також забезпечити належний рівень безпеки і підтримки найвразливіших учасників кримінального провадження.

Отже, використання спеціальних знань у провадженнях щодо домашнього насильства, потерпілими від якого стають особи похилого віку, є не просто допоміжним елементом, а необхідною умовою забезпечення повного, об'єктивного й неупередженого розслідування. Комплекс медичних, психологічних, психіатричних і соціальних факторів впливає як на перебіг слідчих (розшукових) дій, так і на процес формування доказової бази.

По-перше, медичні спеціальні знання дають змогу своєчасно й точно фіксувати тілесні ушкодження, включно з малопомітними або такими, що швидко зникають унаслідок вікових особливостей. Невідкладне проведення медичного освідування та судово-медичної експертизи забезпечує збереження доказової інформації, яка може бути втрачена за нетривалий проміжок часу. Крім того, медичні фахівці сприяють правильній оцінці загального фізичного стану потерпілого, що впливає на його здатність давати свідчення.

По-друге, психологічні та психіатричні знання є визначальними для інтерпретації показань літніх осіб. Емоційна нестабільність, відчуття страху, наслідки тривалих стресових впливів, когнітивні порушення чи вияви вікової деменції можуть спричиняти фрагментарність або непослідовність свідчень. Психологічна та психолого-психіатрична експертизи дають змогу відмежувати ці вікові і травматичні особливості від ознак недостовірності, тим самим запобігаючи неправомірній дискредитації показань потерпілого.

По-третє, залучення фахівців суміжних галузей – соціальних працівників, геронтологів, психотерапевтів, сурдо- й тифлоперекладачів – забезпечує комплексний підхід до розслідування. Їх участь дає змогу адаптувати слідчі (розшукові) дії до потреб літньої особи, знизити ризик вторинної травматизації, оцінити соціальні умови, у яких виникло насильство, забезпечити доступність комунікації для осіб із сенсорними порушеннями.

Проведення спеціальних експертиз є надзвичайно важливим для формування достовірної доказової бази. За результатами вивчення 100 кримінальних проваджень стосовно домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку, судово-медичну експертизу та медичне освідування призначали у 87 % випадків, що надавало можливість своєчасно фіксувати тілесні ушкодження, включно з малопомітними чи такими, що швидко зникають, а також оцінювати загальний фізичний стан потерпілого. Психологічну експертизу проводили у 19 % випадків для аналізу емоційного стану, поведінкових реакцій та потенційного психологічного тиску на літніх осіб. Психолого-психіатричну експертизу призначали у 14 % кримінальних

проваджень, що дало змогу оцінити когнітивні порушення, вікові особливості пам'яті, поведінки й відокремити їх від ознак недостовірності показань.

Безпосередньо під час слідчих (розшукових) дій соціальних працівників залучали в 45 % випадків, психологів – у 37 %, що забезпечувало адаптацію допиту й інших слідчих (розшукових) дій до потреб літніх осіб і мінімізацію вторинної травматизації. Додатково запрошували фахівців з геронтології – у 4 %, психотерапевтів – у 3 %, сурдо- та тифлоперекладу – у 8 % випадків, що сприяло доступності комунікації та комплексній оцінці соціальних і медичних умов. Отже, поєднання медичних, психологічних, психолого-психіатричних і соціальних знань забезпечує всебічне й об'єктивне розслідування випадків домашнього насильства стосовно осіб похилого віку.

3.4. Проведення інших слідчих (розшукових) дій

Організація і тактика виконання слідчих (розшукових) дій щодо осіб похилого віку мають враховувати як специфіку процесуальних методів (впізнання, слідчий експеримент, обшук), так і вікові, когнітивні й емоційні особливості потерпілих або свідків. Неврахування цих чинників підвищує ризик помилкових впізнань, викривлення показань і вторинної травматизації особи, що спричинить втрату доказового матеріалу або відмову від подальшої співпраці. За міжнародними рекомендаціями, процедури впізнання мають бути стандартизованими, одночасно захищати права учасників і знижувати ризик контамінації пам'яті [167, с. 50].

Процедуру впізнання традиційно вважають одним із найчутливіших джерел доказової інформації, оскільки вона ґрунтується на індивідуальних особливостях пам'яті, сприйняття та когнітивної реконструкції події. Надійність впізнання, зазначає G. Wells, залежить не стільки від здібностей свідка, скільки від того, наскільки правильно організовано процедуру, її

нейтральності, контролю за навідністю та стандартизованих інструкцій [183, с. 285]. Для літніх осіб ці ризики зростають удвічі через характерні вікові зміни: підвищена сугестивність, схильність до конфабуляцій, зниження темпу когнітивної обробки інформації та вужча здатність пригадувати деталі, натомість загальний обсяг пам'яті на обличчя може залишатися порівняно стабільним.

Сучасні дослідження доводять, що похилий вік є показником зниження точності впізнання, передусім у ситуаціях, коли особа відчувала стрес під час події або коли між подією та процедурою впізнання минув значний проміжок часу. У літніх свідків частіше спостерігається «own-age bias» у зворотному напрямі: вони гірше впізнають осіб молодшого віку, що також слід ураховувати під час формування фотопідбірок або параду впізнання.

Загалом тактика проведення впізнання щодо осіб похилого віку має будуватися на поєднанні двох блоків: процесуальних гарантій точності (контроль навідності, «double-blind» процедури, стандартизація інструкцій); психологічних умов, які мінімізують навантаження на пізнавальні функції літнього свідка.

Відповідно до рекомендацій Національної академії наук США та European Network of Forensic Science Institutes, процедура впізнання повинна відбуватися в режимі «double-blind», тобто особа, яка пред'являє об'єкти для впізнання, не знає, хто з учасників є підозрюваним. Це вкрай важливо в роботі з літніми людьми, які чутливіші до невербальних підказок, мікроміміки й інтонацій, що можуть ненавмисно вплинути на вибір.

Також важливою є необхідність чіткого, простого й недвозначного попередження свідка, що підозрюваної особи може не бути серед пред'явлених. Це знижує так званий ефект вимушеного вибору (forced choice), який у людей старшого віку виявляється інтенсивніше [160, с. 321].

Наукові дослідження (2022) засвідчують, що для мінімізації помилок впізнання необхідно забезпечити однорідність зовнішніх ознак: одяг, освітлення фотографій, ракурси, вік й антропологічні характеристики [183,

с. 279]. Для осіб похилого віку бажано уникати надмірної кількості стимулів – оптимально 6–8 осіб, оскільки перевантаження зорової інформації знижує точність вибору [173, с. 133]. У ситуаціях, коли є підстави припускати співучасть або груповий характер кримінального правопорушення, необхідно проводити кілька незалежних процедур впізнання – окремо для кожного можливого учасника, з уникненням повторного пред’явлення тих самих осіб у різних комбінаціях. Це запобігає ефекту «знайомості», коли свідок літнього віку обирає не реального підозрюваного, а того, кого він уже бачив у попередніх процедурах [164, с. 211].

За рекомендаціями Американської психологічної асоціації, у випадках, коли потерпілим є особа похилого віку, доцільним є залучення судово-психологічного експерта для оцінки стійкості пам’яті, рівня сугестивності та ризику викривлення показань. Це надзвичайно актуально в складних провадженнях, пов’язаних із насильницькими злочинами, шахрайствами або груповою діяльністю. Психолог може допомогти: обрати оптимальний темп проведення процедури; визначити, чи не є свідок виснаженим або перевантаженим; контролювати комунікативні фактори, які можуть вплинути на результати впізнання [176].

У нашому випадку проведення розслідування домашнього насильства щодо осіб похилого віку в Україні також вимагає залучення таких фахівців для забезпечення достовірності показань, захисту прав потерпілих і мінімізації психологічного навантаження на літніх свідків та потерпілих

Зауважимо, що літні потерпілі потребують стабільної комунікації та підтримки протягом досудового розслідування. Після першого допиту вони можуть відмовлятися від участі, забувати деталі, відчувати страх або невпевненість. Відсутність належної комунікації підвищує ризик:

- зміни або втрати показань;
- появи помилкових уявлень про перебіг слідчих (розшукових) дій;
- небажання брати участь у впізнанні чи інших СРД.

Тому слідчому рекомендовано стисло й доступно пояснювати мету, зміст кожної процедури, підтверджувати готовність, урахувати стан свідка, створювати передбачувані умови й уникати надмірного психологічного тиску.

Ще одним джерелом підтвердження та уточнення інформації, отриманої під час першочергових слідчих (розшукових) дій, є слідчий експеримент. Він є однією з найінформативніших СРД, що дає змогу перевірити й уточнити показання шляхом відтворення обстановки, динаміки та механізму події. Проте в кримінальних провадженнях, у яких потерпілими або ключовими свідками є особи похилого віку, тактична організація експерименту потребує адаптованих методичних підходів [177, с. 35]. Це зумовлено специфікою вікової фізіології, когнітивними змінами, підвищеною емоційною вразливістю та ризиком ретравматизації. Наукові дослідження засвідчують, що літні люди гірше переносять тривалий стресовий вплив, потребують чітких інструкцій, наочності та безпечних умов для відтворення подій [182].

Міжнародна практика роботи із вразливими категоріями потерпілих (Elder Abuse Forensic Protocols, U.S. DOJ; Best Practice Guidelines for Interviewing Older People at Risk, 2023) однозначно стверджує, що процедура слідчого експерименту має відповідати принципу мінімізації психологічного навантаження. Це потребує попереднього аналізу стану здоров'я особи, передбачення частих пауз для відпочинку, забезпечення безпечного середовища й ухвалення рішення про доцільність супроводу соціального працівника, психолога або іншої довіреної особи [177].

Підготовка до проведення експерименту має охоплювати:

1. Медичну та психологічну оцінку стану свідка або потерпілого. Вікові зміни (знижена витривалість, підвищений артеріальний тиск, когнітивні уповільнення) можуть суттєво вплинути на можливість участі в процедурі. У протоколах DOJ рекомендовано проводити скринінг перед початком дії та мати медичного фахівця на місці в разі хронічних захворювань чи високих ризиків.

2. Ознайомлення літньої особи з умовами та метою слідчого експерименту. Дослідження [169, с. 136] засвідчують, що зрозумілі, стислі інструкції значно знижують рівень тривожності й підвищують точність відтворення обставин.

3. Попереднє моделювання ситуацій із застосуванням демонстраційних матеріалів, наприклад: фотографії місця події, схеми, 3D моделі. Вони допомагають компенсувати знижену просторову орієнтацію, характерну для людей похилого віку.

4. Залучення довіреної особи або психолога. Це рекомендовано в протоколах Elder Abuse Forensic Protocols та EFN Guidelines (2019), оскільки підтримка послаблює емоційне навантаження [159, с. 49]

Під час практичного здійснення слідчого експерименту необхідно:

- уникати відтворення сцен, які можуть викликати ретравматизацію, передусім у справах, пов'язаних із домашнім насильством. Дослідження S. Yilmaz, A. Karakul (2022) фіксують, що повторне занурення в травматичний контекст у людей старшого віку викликає сильніший психологічний дистрес, ніж у молодших учасників [187, с. 1641];

- скорочувати тривалість окремих етапів експерименту, передбачати перерви через 10–15 хв;

- використовувати чіткі, послідовні й нейтральні інструкції без будь-яких незрозумілих формулювань;

- забезпечити повну відеофіксацію, що є критично важливою для подальшої оцінки достовірності показань;

- створювати максимально безпечні та комфортні умови: достатнє освітлення, мінімум шуму, можливість сидіти, наявність води.

Особливими випадками можуть бути конкуренція версій або співучасть.

Якщо є сумніви щодо достовірності показань або встановлюють імовірність участі кількох осіб, тактика проведення експерименту має передбачати: багатоетапне відтворення окремих елементів події для перевірки стійкості пам'яті; залучення психолога для оцінювання когнітивної стійкості

та рівня навіюваності свідка; проведення паралельних експериментів з різними версіями події, щоб уникнути навіювання.

У міжнародній практиці доведено, що контрольоване середовище та відсутність додаткових зовнішніх подразників знижують імовірність помилкових реконструкцій подій у літніх осіб майже на третину [186, с. 846]

Наступною ключовою слідчою (розшуковою) дією, яка потребує посиленої уваги, є обшук – один з найбільш інвазивних процесуальних заходів, що безпосередньо впливає на психологічний стан усіх осіб, які перебувають у місці проведення. Коли серед них є особи похилого віку, вимоги до підготовки та проведення обшуку істотно посилюються: необхідно поєднувати процесуальну ефективність з обов'язковою турботою про безпеку, гідність і здоров'я літніх осіб. Міжнародні рекомендації акцентують, що підвищений психологічний тиск, галасливі або агресивні дії можуть призвести до дезорієнтації, загострення хронічних захворювань і відмови від подальшого співробітництва зі слідством [176].

Тактичні елементи організації обшуку за участю літніх осіб:

1. Попереднє планування та оцінка ризиків. До початку обшуку слідчий (керівник слідчої групи) має провести швидку оцінку присутніх осіб: чи є серед них літні люди, їхній загальний стан, наявність обмежень руху чи медикаментів. За наявності інформації про тяжкі хвороби або обмеження необхідним є залучення медичного персоналу або соціального працівника [185].

2. Інформування та пояснення. Літнім особам слід доступно та спокійно пояснити підстави обшуку, їхні права (право викликати адвоката, право повідомити родичів тощо) й орієнтовний час дій. Інформацію необхідно надавати простими реченнями, повільно, пересвідчуючись, що особа розуміє (наприклад, попросити повторити суть). Це знижує тривожність і сприяє збереженню довіри.

3. Мінімізація шуму й агресивних дій. Слід уникати криків, різких команд і невинновданого фізичного тиску. Використання спокійного тону,

поважної невербальної поведінки та пояснювальних фраз знижує ризик конфліктних реакцій.

4. Забезпечення фізичного комфорту. До початку обшуку слід створити умови: місце для сидіння, доступ до питної води, можливість прийому ліків, засоби пересування (якщо потрібно). Якщо літня особа потребує допомоги – забезпечити її присутністю повіреної чи представника соціальної служби.

5. Присутність представника соціальної/медичної служби. У випадках, коли це можливо, рекомендується супровід працівника соціальної служби або медпрацівника. Це не лише гуманізує процедуру, а й полегшує оперативну оцінку стану особи в разі загострення стану здоров'я [177, с. 33].

6. Документування дій та відеофіксація. Аудіо- та відеофіксація (за наявності законних підстав) допомагає усунути суперечності щодо перебігу обшуку, фіксує дії слідчих і реакції присутніх, що важливо для подальшого процесуального аналізу. Водночас слід урахувати етичні та процесуальні обмеження щодо зйомки в приватній оселі.

7. Підтримка після завершення слідчої дії. Після завершення обшуку необхідно провести стислий «брифінг» з присутніми, пояснивши результати, надавши контактну інформацію для звернень і, за потреби, організувати тимчасову підтримку (медичну, соціальну). Це послаблює тривожні відчуття, знижує ризик відмови від подальшої співпраці.

Отже, обшук за участю літніх осіб має бути максимально структурованим, оперативним і водночас обережним – так, щоб процесуальні завдання не суперечили основним гуманітарним вимогам до поводження з вразливими категоріями громадян.

Важливою є належна комунікація з особами похилого віку впродовж зазначених процесуальних дій та досудового розслідування загалом.

Комунікація з особами похилого віку – не епізодична, а безперервна складова якісного розслідування. Неправильні або епізодичні контакти, мовчання з боку слідства або неповні пояснення ведуть до страху, недовіри,

плутанини, зрештою – до зміни, відкликання або втрати показань [167, с. 104]. Належна комунікація передбачає не лише одноразове роз'яснення прав, а системну взаємодію на всіх етапах досудового провадження.

Ефективна комунікація з потерпілими похилого віку ґрунтується на кількох ключових принципах. По-перше, важливими є послідовність і передбачуваність: літні особи мають чітко розуміти, що від них очікують, як проходитимуть слідчі (розшукові) дії та куди вони можуть звертатися за допомогою. Непередбачувані «сюрпризи» здатні посилювати тривожність і демотивувати до співпраці. По-друге, необхідно адаптувати стиль мовлення до сприйняття літніх людей, використовуючи прості речення, уникаючи складної юридичної термінології, підтримуючи повільний темп і перевіряючи розуміння шляхом повторення власними словами. Такі підходи рекомендовано в практичних порадниках з інтерв'ювання вразливих категорій осіб [177, с. 35]. По-третє, регулярне спілкування з особами та їх фіксація дають змогу зменшити невизначеність, своєчасно пояснювати статус справи та план подальших дій, а запис кожного контакту допомагає уникнути суперечностей у процесі. Крім того, важливим є залучення супровідних фахівців – психологів, соціальних працівників і медиків, які під час проведення складних слідчих (розшукових) дій сприяють підвищенню довіри, допомагають інтерпретувати когнітивні порушення та підвищують якість отриманої інформації. Слідчі повинні також постійно інформувати літніх осіб про їхні процесуальні права, можливості отримати захист або соціальну підтримку, а наявність контактної особи (case manager) у поліції чи соціальних службах значно підвищує рівень подальшої співпраці. Комунікація має бути психологічно безпечною та етичною, без експлуатації емоційної вразливості літніх людей, маніпуляцій чи навіювання відповідей, що забезпечує достовірність отриманих показань і підтримує гуманність процесу.

Практична віддача від системної та адаптованої комунікації – зменшення кількості випадків відкликаних чи змінених показань, підвищення

готовності до участі у впізнаннях та інших слідчих (розшукових) діях, а також істотне підвищення якості та прийнятності зібраних доказів у суді.

Отже, ефективне проведення інших СРД за участю осіб похилого віку потребує врахування їхніх вікових, когнітивних та емоційних особливостей. Підтримання комунікації, дотримання стандартизованих процедур під час впізнання, слідчого експерименту й обшуку, а також залучення супровідних фахівців дають змогу мінімізувати ризик вторинної травматизації, підвищити достовірність отриманих показань і забезпечити повагу до гідності літніх осіб. Такий міждисциплінарний, системний підхід є ключовим для успішного збору доказів і забезпечення прав потерпілих у кримінальному провадженні.

Висновки до розділу 3

Проаналізовано особливості організації і тактики проведення основних процесуальних дій під час розслідування випадків домашнього насильства щодо осіб похилого віку.

Досліджено огляд місця події як ключовий слідчий захід для фіксації обставин правопорушення, а також розглянуто різноманітні ситуації його вчинення – у житлових будинках, квартирах, сільській місцевості, на прибудинкових територіях, у допоміжних спорудах (гаражі, сараї, льохи, колодязі).

Засвідчено важливість допиту як основного методу отримання інформації від потерпілих і свідків, а також використання спеціальних знань у вигляді медичних, психолого-психіатричних експертиз для об'єктивної оцінки стану потерпілих.

Крім того, виокремлено особливості проведення інших слідчих (розшукових) дій – слідчого експерименту, обшуку та пред'явлення для впізнання з акцентом на врахуванні вікових, когнітивних і психологічних особливостей осіб похилого віку, а також необхідності дотримання етичних норм та міждисциплінарного підходу. Обґрунтовано, що ефективність зазначених процесуальних дій безпосередньо залежить від застосування

тактичних прийомів, спрямованих на мінімізацію психологічного навантаження на потерпілих, запобігання їх повторній віктимізації та забезпечення достовірності отриманої інформації.

На основі порівняльно-правового аналізу узагальнено міжнародний досвід розслідування домашнього насильства, зокрема вчиненого військовослужбовцями, що дало змогу виокремити ефективні практики організації досудового розслідування в умовах підвищеної латентності та специфіки правового статусу суб'єктів, а також окреслити можливості їх адаптації до національної правоохоронної системи.

Встановлено, що під час проведення обшуку, слідчого експерименту та пред'явлення для впізнання необхідно враховувати характер сімейно-родинних відносин, ступінь залежності потерпілої особи від правопорушника, рівень конфліктності та соціально-психологічний клімат у сім'ї, що безпосередньо впливає на поведінку учасників процесу й отримання доказової інформації.

Проведення спеціальних експертиз є надзвичайно важливим для формування достовірної доказової бази. За результатами аналізу 100 кримінальних проваджень, судово-медична експертиза та медичне освідування призначали у 87 % випадків, що дало змогу своєчасно фіксувати тілесні ушкодження, включно з малопомітними чи такими, що швидко зникають, а також оцінювати загальний фізичний стан потерпілого. Психологічну експертизу проводили у 19 % випадків для аналізу емоційного стану, поведінкових реакцій та потенційного психологічного тиску на літніх осіб. Психолого-психіатричну експертизу призначали в 14 % кримінальних проваджень, що дало змогу оцінити когнітивні порушення, вікові особливості пам'яті й поведінки та відокремити їх від ознак недостовірності показань.

Безпосередньо під час СРД залучали соціальних працівників у 45 % випадків, психологів – у 37 %, що забезпечувало адаптацію допиту й інших СРД до потреб літніх осіб і мінімізацію вторинної травматизації. Додатково запрошували фахівців з геронтології – у 4 %, психотерапевтів – у 3 %, сурдо- і

тифлоперекладачів – у 8 % випадків, що сприяло доступності комунікації та комплексній оцінці соціальних і медичних умов.

Узагальнено, що ефективне розслідування випадків домашнього насильства щодо осіб похилого віку можливе лише за умов комплексного й системного підходу, що поєднує процесуальні методи, спеціальні знання та належну комунікацію зі свідками і потерпілими, забезпечуючи об'єктивність, повноту й гуманність кримінального провадження.

ВИСНОВКИ

У дослідженні теоретично узагальнено та здійснено спробу розв'язати на сучасному науково-методологічному рівні науково-прикладну проблему особливостей розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку, а також сформульовано низку висновків, пропозицій та рекомендацій, спрямованих на досягнення поставленої мети.

1. Моніторинг сучасного стану наукових праць, теоретичних і практичних підходів до розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку, засвідчує, що зазначена категорія кримінальних правопорушень, учинених щодо осіб похилого віку, недостатньо досліджена та не була предметом самостійного монографічного вивчення. З огляду на сучасні виклики, потребують подальшого наукового осмислення питання організації досудового розслідування, взаємодії слідчих з іншими суб'єктами протидії домашньому насильству, проведення слідчих (розшукових) дій, використання спеціальних знань.

2. Кількісно-якісну наповненість елементів криміналістичної характеристики під час розслідування домашнього насильства щодо осіб похилого віку визначено як систему взаємопов'язаних елементів, що відображають закономірності його вчинення та слідоутворення. Встановлено, що до її структури належать: предмет посягання (психологічне, фізичне здоров'я або матеріальні об'єкти), типові способи вчинення та приховування злочину (обумовлені формою домашнього насильства), обстановка його вчинення, слідова картина, а також характеристика особи правопорушника й потерпілого. На цій підставі виокремлено типові закономірності взаємозв'язку між віковими, фізичними, психологічними та соціальними характеристиками потерпілих і механізмом учинення кримінального правопорушення.

Обґрунтовано, що предмет посягання та спосіб вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку мають комплексний і взаємопов'язаний характер, який відображає багаторівневість форм насильства та

повноструктурність механізму кримінального правопорушення. Предмет посягання охоплює фізичне здоров'я, психоемоційний стан, гідність, майнові права та соціальну автономію осіб похилого віку. Також він може бути подвійним, поєднуючи фізичні та психологічні наслідки, що відображає взаємозв'язок форм домашнього насильства. Типові способи вчинення злочину (приниження, образи, завдання тілесних ушкоджень, обмеження в доступі до соціальних послуг і лікування, спілкування) охоплюють взаємообумовлені етапи підготовки (формування залежності, ізоляція, психологічний тиск), безпосереднього вчинення та приховування. З'ясовано, що у 67 % випадків предмет посягання має подвійний характер і поєднує фізичні та психологічні наслідки, що забезпечує точне відмежування кримінально караного домашнього насильства від суміжних правопорушень. Встановлено, що спосіб вчинення насильства охоплює взаємопов'язані елементи підготовки, вчинення та приховування, а його типовими виявами є психологічне насильство (32,4 %), поєднання двох і більше форм насильства (41,3 %). Спосіб приховування характеризується тривалістю та поступовою трансформацією від замовчування фактів насильства до ізоляції потерпілої особи.

Встановлено, що обстановка вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку вирізняється домінуванням психологічних впливів, комплексним характером насильницьких дій та наявністю стійкої слідової картини, що відображає систематичність протиправної поведінки. Встановлено, що найпоширенішими формами психологічного насильства є словесні образи (61 %), погрози та приниження (32 %), залякування (27 %), що підтверджують результати опитування практиків, які акцентують на переважанні образ і принижень (82,7 %), маніпуляцій (33,3 %) та обмеження соціальних контактів (29,3 %). Фізичне насильство найчастіше вчиняють без застосування зброя (62 %), типовими є ляпаси й удари (66,7 %) і штовхання (52 %). Економічне насильство виявляється переважно в позбавленні житла, їжі або майна (67,1 %), пенсії чи доходів (52 %), перешкоджанні в отриманні

медичної допомоги або залишенні без догляду (29,3–36,4 %), а також у вчиненні дій, спрямованих на заволодіння документами на нерухоме майно потерпілих (33,8 %).

Визначено, що домашнє насильство здебільшого вчиняють у спільному місці проживання підозрюваного й потерпілого (69 %), у вечірній (43 %) та нічний (40 %) час, що зумовлює підвищений рівень латентності й складність своєчасного виявлення таких злочинів.

Аргументовано, що слідова картина домашнього насильства щодо осіб похилого віку має комплексний, стійкий характер і відображає систематичність протиправної поведінки. Вона охоплює матеріальні сліди (зміни обстановки місця події – 74 %, пошкодження одягу потерпілих – 67 %, сліди боротьби), тілесні ушкодження та інші сліди фізичного впливу (ушкодження на різних стадіях загоєння – 76 %, садна, синці, подряпини, сліди опору на тілі підозрюваного – 35 %), сліди біологічного походження (22–24 %), мікрооб'єкти, а також документальні та цифрові сліди (медична документація – 69 %, фіксація попередніх випадків насильства, звернення до правоохоронних органів, аудіо- та відеозаписи, електронні повідомлення – 48 %). Водночас важливе значення мають ідеальні сліди (показання потерпілих, свідків, підозрюваних) і поведінкові й психоемоційні індикатори потерпілих (підвищена тривожність, страх, соціальна ізоляція), які в сукупності свідчать про тривалий, повторюваний і латентний характер насильницького впливу.

Окреслено особливості особи правопорушника та потерпілого: більшість підозрюваних – чоловіки (62,2 %) віком 25–40 років (50,7 %), які не мають стабільного доходу (47,1 %), є безробітними (32,4 %), мають попередній протиправний досвід (79,2 %). Водночас більшість потерпілих осіб похилого віку характеризуються наявністю психологічної (68 %) та фізичної вразливості (54 %), інвалідності (43 %), обмежених соціальних контактів (61 %), що поєднані з емоційною або матеріальною залежністю від підозрюваного та

зумовлюють тривале замовчування фактів насильства, ускладнюючи їх своєчасне виявлення.

Також обґрунтовано, що під час розслідування зазначеної категорії злочинів необхідним є доповнення класичної системи елементів криміналістичної характеристики таким елементом, як «систематичність насильницьких дій». Аналіз актуальної судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду дає підстави стверджувати, що встановлення систематичності як ознаки тривалості протиправної поведінки та конкретної форми насильства має вирішальне значення для правильної правової кваліфікації діяння за ст. 126¹ КК України. Доведено, що систематичність не зводиться виключно до наявності попередніх фактів притягнення особи до адміністративної відповідальності, а може підтверджуватися сукупністю допустимих доказів, зокрема показаннями потерпілих і свідків, медичною документацією, матеріалами реагування поліції та іншими джерелами доказової інформації. Правові позиції Верховного Суду засвідчують, що визначальним є встановлення повторюваності насильницьких дій як єдиної лінії поведінки, незалежно від формального документування кожного окремого епізоду, що зумовлює необхідність комплексного підходу до доказування в кримінальних провадженнях цієї категорії.

3. Представлено особливості початкового етапу досудового розслідування домашнього насильства щодо осіб похилого віку, який вирізняється підвищеною латентністю, обмеженим обсягом первинної інформації та необхідністю оперативного формування слідчих версій. Встановлено, що на цьому етапі ключове значення мають дві обставини, обов'язкові для з'ясування: форма насильства та його систематичність.

Обґрунтовано, що встановлення форми (фізичне – завдання ударів, штовхання, заподіяння тілесних ушкоджень; психологічне – образи, погрози, приниження, залякування, ізоляція; економічне – позбавлення житла, їжі, коштів, контролювання доходів, перешкоджання отриманню медичної

допомоги, їх поєднання) і систематичності насильницьких дій (повторюваність насильницьких дій, їх неодноразовість, тривалість у часі, наявність двох і більше епізодів незалежно від факту їх офіційної фіксації, а також усталений характер протиправної поведінки) визначає напрям подальшого розслідування, зокрема коло пошуку та фіксації доказів, що підтверджують характер, інтенсивність і наслідки протиправної поведінки. Крім того, саме ці обставини є вирішальними для кваліфікації діяння за ст. 126¹ КК України, оскільки систематичність може бути доведена не лише кількістю звернень до правоохоронних органів чи адміністративними матеріалами, а й сукупністю медичних, психологічних та інших доказів.

4. Узагальнено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування та систематизовано їх: 1) залежно від джерел надходження інформації про факт учинення насильницьких дій щодо особи похилого віку; 2) залежно від наявності протидії розслідуванню. До основних джерел надходження інформації про насильницькі дії віднесено: повідомлення потерпілої особи; звернення родичів, сусідів чи інших осіб із близького оточення; інформацію від суб'єктів протидії домашньому насильству (підрозділи Національної поліції, соціальні служби, медичні установи, органи місцевого самоврядування). Встановлено, що протидію в цій категорії злочинів можуть чинити як правопорушник, так і потерпілий.

Висвітлено алгоритми дій слідчого, що обумовлені слідчими ситуаціями та спрямовані на своєчасну фіксацію події домашнього насильства, документування його форм і виявів, забезпечення збирання та збереження доказової інформації, а також ефективне реагування, зокрема у випадках замовчування, тиску на потерпілу особу або її ізоляції.

Умотивовано, що слідчі версії є ключовим інструментом перевірки первинної інформації на початковому етапі розслідування. Сформульовано типові слідчі версії початкового етапу розслідування на підставі визначеної типізації слідчих ситуацій, які забезпечують цілеспрямоване планування досудового розслідування, а саме: наявний факт систематичного домашнього

насильства щодо особи похилого віку; насильницьких дій немає, а повідомлення зумовлене викривленим сприйняттям дійсності потерпілою особою внаслідок вікових або психофізіологічних особливостей; вчинено інше правопорушення (наприклад, конфлікт побутового характеру без ознак систематичності або інше кримінальне правопорушення). Виокремлено слідчі версії щодо: особи правопорушника (ступінь родинних зав'язків); характеру його відносин із потерпілим; форм насильства; мотивів протиправної поведінки (корисливі, побутові, психологічні); наявності систематичності; ступеня залежності потерпілого від злочинця; можливого приховування фактів насильства або впливу на потерпілу особу.

Типові слідчі ситуації класифіковано залежно від наявності або відсутності протидії розслідуванню, що дало змогу встановити їх співвідношення: сприятливі – 28 %, несприятливі – 35 %, безконфліктні – 15 %, конфліктні – 12 %, специфічні (коли протидія наявна як з боку підозрюваних, так і потерпілих) – 10 %.

Висвітлено специфіку організації взаємодії слідчого з іншими законодавчо визначеними суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству й насильству за ознакою статі, що забезпечує комплексний підхід під час досудового розслідування та підвищує його ефективність. Здійснено класифікацію таких суб'єктів залежно від сфери реалізації їхніх повноважень: правоохоронний, соціальний, медико-психологічний та правовий блоки. Правоохоронний блок (підрозділи Національної поліції України, оперативні підрозділи, підрозділи превенції, мобільні групи типу «Поліна») забезпечує виявлення фактів насильства, їх документування, припинення протиправної поведінки, фіксацію слідів і збирання доказової інформації. Соціальний блок (центри соціальних служб, служби у справах дітей, органи місцевого самоврядування) здійснює оцінку потреб потерпілих, організацію соціального супроводу, надання допомоги та виявлення фактів насильства. Медико-психологічний блок (заклади охорони здоров'я, психологи, мобільні бригади соціально-психологічної допомоги,

притулки) здійснює фіксацію тілесних ушкоджень, оцінку психоемоційного стану потерпілих, виявлення ознак психологічного й економічного насильства. Правовий блок (суд, центри безоплатної правової допомоги) забезпечує реалізацію прав потерпілих, доступ до правосуддя, застосування обмежувальних заходів і належний процесуальний супровід кримінального провадження.

Результати аналізу слідчої та судової прутки засвідчують, що найінтенсивнішу взаємодію слідчого здійснюють з оперативними підрозділами (100 %), підрозділами превенції та іншими слідчими підрозділами (65 %), медичними працівниками (70 %), соціальними службами (60 %), психологами (55 %), спеціалізованими мобільними групами («Поліна») (78 %) й експертними та кіберпідрозділами (45 %). Такий розподіл засвідчує багаторівневий характер взаємодії залежно від функціонального призначення кожного суб'єкта. Обґрунтовано, що ефективність розслідування безпосередньо залежить від належної організації інформаційного обміну між зазначеними суб'єктами, що забезпечує комплексне встановлення обставин кримінального правопорушення, зокрема даних про вразливість потерпілих, попередні факти насильства та слідові вияви систематичності.

6. Досліджено організацію і тактику проведення ключових слідчих (розшукових) дій, зокрема огляду місця події, огляду документів та окремих об'єктів, що відображають не лише перебіг і тривалість насильницьких дій, а й вікові, когнітивні та психологічні особливості потерпілих. Визначено основні криміналістично значущі об'єкти огляду: місце перебування потерпілого (житлові приміщення, кімнати, місця тимчасового утримання) – 90 %, елементи доступу до приміщення (двері, замки, вікна, балкони) – 76 %, що можуть свідчити про обмеження свободи пересування, тілесні ушкодження потерпілого (садна, синці, опіки, сліди зв'язування тощо) – 76 %, медична документація (довідки, висновки лікарів, історії хвороби) – 69 %, документи, що підтверджують право власності або користування житлом – 41 %, побутові предмети, які використовували як знаряддя вчинення насильства або засоби

обмеження руху (ремені, мотузки, предмети меблів тощо), – 58 %, фото-, відео- та аудіоматеріали з технічних пристроїв (мобільні телефони, камери спостереження, носії інформації) – 48 %, а також сліди боротьби в місці спільного проживання (пошкоджені меблі, безлад, сліди крові, розбиті предмети) – 74 %. У сукупності це забезпечує повноту фіксації доказової інформації та сприяє ефективному встановленню обставин кримінального правопорушення, з огляду на індивідуальні характеристики потерпілої особи.

7. Сформовано методичні рекомендації щодо допиту потерпілих, у яких акцентовано на мінімізації ризиків вторинної віктимізації потерпілих і забезпеченні належного документування доказів, з огляду на типові процесуальні й тактичні помилки та їх негативні наслідки. Використання складних юридичних конструкцій у запитаннях ускладнює їх розуміння потерпілими та може призводити до викривлення показань. Порушення тактико-криміналістичних вимог до оформлення протоколу (зокрема відсутність підписів, неточне або скорочене відображення відповідей) створює ризик визнання таких доказів недопустимими й необхідності повторного допиту.

Негативний вплив має також присутність підозрюваного або осіб, які можуть чинити тиск на потерпілого, що спричиняє відмову від надання показань або їх зміну. Якщо не залучено психолога чи соціального працівника у випадках підвищеного емоційного напруження, це може призвести до вторинної травматизації, знижує готовність до співпраці зі слідством. Ігнорування психологічних аспектів події та ознак нематеріальних форм насильства призводить до втрати важливої доказової інформації. Недооцінювання значущості події або нехтування правом потерпілого контролювати поширення інформації негативно позначається на рівні довіри та може спричинити відмову від раніше наданих свідчень.

8. Конкретизовано специфіку призначення судових експертиз і використання інших форм спеціальних знань під час розслідування домашнього насильства щодо осіб похилого віку. Зокрема, обґрунтовано

можливості призначення судово-медичних, судово-психологічних і судово-психіатричних експертиз залежно від форми домашнього насильства або їх поєднання. Виокремлено використання спеціальних знань у разі виявлення та фіксації цифрових доказів і даних з відкритих джерел (OSINT), що сприяє підвищенню повноти, об'єктивності та доказової цінності зібраної інформації. Сформульовано підходи до оцінювання достовірності, допустимості й доказового значення електронних даних, отриманих із мобільних пристроїв, месенджерів, соціальних мереж та інших цифрових носіїв, що забезпечує їх ефективне використання в кримінальному провадженні.

Встановлено, що проведення судово-медичної експертизи та медичного освідчування призначали у 87 % випадків, психологічної експертизи – у 19 %, психолого-психіатричної – у 14 %. До участі в слідчих (розшукових) діях запрошували соціальних працівників (45 %), психологів (37 %), фахівців з геронтології (4 %), психотерапевтів (3 %) і спеціалісти з роботи з особами з порушеннями зору чи слуху (близько 8 %).

9. Удосконалено тактичні та процесуальні підходи до проведення інших слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях цієї категорії шляхом обґрунтування доцільності застосування тактичних прийомів, спрямованих на послаблення психологічного навантаження на потерпілих. На підставі порівняльно-правового аналізу досліджено міжнародний досвід розслідування домашнього насильства в частині тактичного забезпечення, зокрема вчиненого військовослужбовцями, що дало змогу виокремити ефективні практики та визначити можливості їх адаптації до національної правоохоронної системи, з огляду на підвищений рівень латентності таких правопорушень й особливості правового статусу їх учасників.

Визначено особливості організації та проведення обшуку, слідчого експерименту, пред'явлення для впізнання, з огляду на вікові, когнітивні, психологічні характеристики осіб похилого віку та характер сімейно-родинних відносин, ступінь родинної близькості та соціально-психологічний

клімат у сім'ї, зокрема рівень конфліктності, залежності й наявність деструктивних форм взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александренко О. В. Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Вісник кримінального судочинства*. 2020. № 3. С. 87–95.
2. Андрущенко С. Кримінологія та соціальні аспекти злочинності: історичний вимір. Харків, 2012. 320 с.
3. Апеляційний суд підтвердив законність вироку щодо домашнього насильства щодо бабусі : постанова Хмельницького апеляційного суду від 3 берез. 2025 р. Справа № 679/1497/24. *Судова влада України* : [сайт]. URL: <https://court.gov.ua/archive/1765620>
4. Бабенко О. Е. Історичні витоки гендерної нерівності як причини виникнення сімейного насильства. *Реалізація державної політики стосовно дітей, молоді, сімей та затвердження гендерної рівності в суспільстві на території Донецької області* : матеріали регіон. круглого столу. Донецьк : ДЮО ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. С. 98–99.
5. Бандурка О. М. Домашнє насильство: кримінально-правові та кримінологічні засади протидії : монографія. Харків : Право, 2018. 256 с.
6. Бахін В. П., Біленчук П. Д., Зубань М. А. Алгоритми вирішення слідчих ситуацій : підручник : у 2 ч. Харків : Консум, 2001. 233 с.
7. Бахін В. П. Криміналістика: проблеми і напрямки : монографія. Київ : Атіка, 2000. 256 с.
8. Берназ В. Д. Тактика допиту: психологічний аспект : навч. посіб. Одеса : Фенікс, 2010. 192 с.
9. Ботнаренко І. А. Домашнє насильство: початковий етап розслідування. *Криміналістичний вісник*. 2021. № 36 (2). С. 82–92. DOI: <https://doi.org/10.37025/1992-4437/2021-36-2-82>
10. Ботнаренко І. А. Спосіб вчинення домашнього насильства як елемент доказування у кримінальному провадженні. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції. Київ, 2024. С. 147-152.

11. Будзієвський М. Ю. Криміналістика : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2019. 356 с.
12. Васильєв О. М. Тактика допиту в кримінальному провадженні : навч. посіб. Київ : Алерта, 2019. 208 с.
13. Веліканов С. В. Класифікація слідчих ситуацій в криміналістичній методиці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2002. 19 с.
14. Весельський В. К. Теорія і практика слідчих дій : навч. посіб. Київ: Атіка, 2009. 312 с.
15. Взаємодія слідчого з іншими органами і підрозділами при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень : навч. посіб. [Абламський С. Є., Юхно О. О., Лук'яненко Ю. В.] / за заг. ред. О. О. Юхно. Харків, 2017. 152 с.
16. Вирок Деснянського районного суду м. Києва від 18 травня 2022 р. Справа № 754/15072/21 від 18 трав. 2022 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>
17. Вирок Драбівського районного суду Черкаської області від 30 трав. 2023 р. Справа № 692/417/23. Провадження № 1-кп/692/46/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111179540>
18. Вирок Ковельського міськрайонного суду Волинської області від 11 квітня 2023 р. Справа № 159/1087/23. Провадження № 1к-25-36. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>
19. Вирок Сихівського районного суду м. Львова від 30 верес. 2021 р. Справа № 464/1925/20. Провадження № 1-кп/464/194/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: [https://reyestr.court.gov.ua/Review/100065255\](https://reyestr.court.gov.ua/Review/100065255)
20. Вирок Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 21 грудня 2020 р. Справа № 607/17680/19 (кримінальні правопорушення проти життя і здоров'я особи; домашнє насильство). *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>

21. Вирок Шевченківського районного суду м. Чернівці від 03 червня 2020 р. Справа № 716/2325/19 (кримінальні правопорушення проти життя і здоров'я особи; домашнє насильство). *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua>
22. Вирок Ярмолинецького районного суду Хмельницької області від 13 груд. 2024 р. Справа № 689/1378/24. Провадження № 1-кп/689/142/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123737503>
23. Власов П. О. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ по його подоланню : інформ.-практ. посіб. Дніпропетровськ : Жіночий інформ.-коорд. центр, 2005. 106 с.
24. Волчецька Т. С. Криміналістична характеристика та особливості розслідування злочинів. Київ : Наук. думка, 2008. 312 с.
25. Герасимов І. Ф. Криміналістика : курс лекцій. Харків : Форт, 2021. 412 с.
26. Герасимов І. Ф. Слідча ситуація як сукупність обставин розслідування. *Матеріали наукових досліджень з криміналістики*. Київ, 2025. С. 154–155.
27. Гловюк І. В. Обмежувальні заходи у кримінальному провадженні щодо домашнього насильства: проблеми правозастосування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2020. № 4. С. 96–105.
28. Гончаренко В. Г. Спеціальні знання: генезис, предмет, рівні, форми використання в доказуванні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2007. № 2 (9). С. 22–34.
29. Гуменна Н. В. Взаємодія слідчого з іншими суб'єктами розшуку під час здійснення ним розшукової діяльності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 72. С. 500–501.
30. Державна соціальна програма запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до

2025 року : постанова Кабінету Міністрів України від 24 лют. 2021 р. № 145.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-2021-%D0%BF>

31. Джужа О. М., Горлач С. В. Злочинець або особа, яка вчинила злочин (порівняльний аналіз). *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2 (91). С. 15–21.

32. Динту В. А. Обстановка злочину як елемент криміналістичної характеристики злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2014. 21 с. URL: <http://hdl.handle.net/11300/854>

33. Домашнє насильство на практиці: ст. 126-1 Кримінального кодексу України. *Асоціація юридичних клінік в Україні* : [сайт]. URL: <https://legalclinics.in.ua>

34. Домашнє насильство: Верховний суд висловився стосовно систематичності діяння. *Судово-юридична газета* : [сайт]. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/>

35. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі : наук.-практ. комент. Київ : Ваіте, 2019. 288 с.

36. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua>

37. Журавель О. О. Особливості доказування у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством. *Юридична наука*. 2021. № 4. С. 112–119.

38. Загородній І. В. Розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2018. 242 с.

39. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.

40. Іваненко С. В. Тактичні засади допиту: методи, прийоми, технології. Одеса : Фенікс, 2021. 304 с.

41. Інструкція з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України : наказ МВС України від 27 квіт. 2020 р. № 357. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#Text>
42. Іщенко Т. В. Криміналістична методика розслідування домашнього насильства : монографія. Київ, 2021. 312 с.
43. Іщенко Т. В. Розслідування домашнього насильства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2021. 324 с. URL: <http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/handle/123456789/20120>
44. Іщенко Т. В. Особливості початку досудового розслідування домашнього насильства. *Правові новели*. 2020. № 12. С. 92–100.
45. Камінська Н. Л. Проблема насильства щодо жінок. *Реалізація державної політики стосовно дітей, молоді, сімей та затвердження гендерної рівності в суспільстві на території Донецької області* : матеріали регіон. круглого столу. Донецьк : ДЮІ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. С. 101–106.
46. Калюга К. В. Мистецтво здобувати та використовувати інформацію щодо особи злочинця : монографія. Харків : Право, 2019. 256 с.
47. Кифлюк Р. В. Особливості розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних з насильством в сім'ї : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2020. 233 с.
48. Кобилянський О. Л., Кофанов А. В. Криміналістика : конспект лекцій. Київ : Держ. ун-т інфраструктури та технол. ; Укр. держ. наук.-дослід. ін-т юрид. науки, 2019. 380 с.
49. Ковальова О. В. Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2008. 238 с.
50. Ковальчук О. П. Економічне насильство в сім'ї: ознаки та способи документування. *Юридичний вісник*. 2019. № 3. С. 273–278.

51. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон Української РСР від 7 груд. 1984 р. № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. № 51. Ст. 1122.

52. Колесніченко О. Н. Наукові та правові основи розслідування окремих видів злочинів : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків : Юрид. ін-т, 1967. 28 с.

53. Колесніченко О. Н. Тактика розслідування злочинів. Харків : Юрид. літ., 1967. 240 с.

54. Колесніченко О. Н., Лузгін І. М., Герасимов І. Ф. Поняття і суть слідчої ситуації у криміналістиці: криміналістичні підходи та концепції : монографія / за ред. В. М. Шевчука. Київ : Право, 2024. 280 с.

55. Коломоєць О. Д. Світовий досвід протидії насильству в сім'ї. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2011. Т. 24 (63). № 1. С. 202–208.

56. Комаринська Ю. Б. Психолого-криміналістична характеристика особи потерпілого в кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із домашнім насильством. *Юридична психологія*. 2021. № 2 (29). С. 82–90. DOI: <https://doi.org/10.33270/03212902.82>

57. Комаринська Ю. Б. Теоретичні та практичні засади розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2021. 284 с.

58. Комаринська Ю. Б., Панасюк В. В. Проведення допиту осіб похилого віку та дітей, які є потерпілими від домашнього насильства : метод. рек. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2026. 71 с.

59. Комаринська Ю. Б., Галаган О. І. Розслідування навмисних вбивств, замаскованих під нещасний випадок або самогубство на залізничному транспорті : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2013. 124 с.

60. Комаринська Ю. Б. Способи чинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із психологічним домашнім насильством. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 312–315.
61. Комаринська Ю. Б. Значення огляду як слідчої дії при розслідуванні навмисних вбивств на залізничному транспорті. *Засади кримінального судочинства та їх реалізація в законотворчій і правозастосовній діяльності*. Київ, 2009. С. 607–610.
62. Комаринська Ю. Б. Стан наукових досліджень криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Актуальні проблеми кримінального процесу та криміналістики* : матеріали наук.-практ. конф. з міжнар. участю. Харків, 2021. С. 181–182. URL: <https://univd.edu.ua/content>
63. Комаринська Ю., Панасюк В., Романович А. Комунікативна складова тактики допиту дитини. *Наука і правоохорона*. 2025. № 4 (70). С. 138–149. DOI: <https://doi.org/10.33270/05257004.14>
64. Кофанов А. В., Кобилянський О. Л. Криміналістика : підручник. Київ : Центр навч. літ., 2020. 256 с.
65. Ківалов С. В. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / відп. ред. С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. Харків : Одиссей, 2013. 1104 с.
66. Криміналістика : курс лекцій / [М. Ю. Будзієвський, В. В. Боднар, А. В. Варданян та ін.]. Київ : Київ. ун-т, 2019. 544 с.
67. Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Іщенко та ін.]. Київ : Центр учб. літ., 2015. 544 с.
68. Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Самодін та ін.]. Харків : Право, 2020. 752 с.
69. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
70. Кримінальний процес : підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.] ; за ред. В. Я. Тація. Харків : Право, 2013. 824 с.

71. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
72. Кримінально-процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. : станом на 1 серп. 1995 р. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. 1995. № 4–5. 640 с.
73. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за ред. В. Г. Гончаренко, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1224 с.
74. Кузьменко О. В. Протидія домашньому насильству в Україні: кримінологічний та кримінально-правовий аспекти : монографія. Київ : Алерта, 2020. 212 с.
75. Ларченко О. М. Сімейні девіації як кримінологічна проблема. *Юридичний вісник. Серія «Кримінальне право і кримінологія»*. 2011. № 3. С. 99–103.
76. Литвинов О. М. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. Київ : Центр учб. літ., 2017. 528 с.
77. Лук'янчиков Є. Д. Криміналістика : навч. посіб. Київ : Алерта, 2017. 336 с.
78. Лукашевич В. Г. Криміналістика : навч. посіб. Київ : Алерта, 2018. 312 с.
79. Лучко О. А. Огляд у кримінальному досудовому провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Маріуполь, 2021. 269 с.
80. Мазур А. Межі початкового етапу розслідування. *Вісник Львівського університету. Серія «Юридична»*. 2015. Вип. 61. С. 435–441.
81. Малиновська Т. М. Домашнє насильство: щодо змістовного наповнення терміна. *Наше право*. 2020. № 3. С. 85–91.
82. Манн Ф., Бугаєць О. М. Оцінка ризиків у кримінальних провадженнях щодо домашнього насильства: стандарти та практика застосування. Київ : НАВС, 2020. 98 с.

83. Митник У. М. Кримінально-правова протидія домашньому насильству в окремих країнах ЄС. *Право України*. 2019. № 7. С. 142–151.
84. Назимко Є. С., Пономарьова Т. І. Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників як детермінанта домашнього насильства. *Право і суспільство*. 2023. № 3. С. 374–379.
85. *Національна поліція України* : [сайт]. URL: <https://www.npu.gov.ua>
86. Новоушицький районний суд Хмельницької області закрив провадження у справі про домашнє насильство через відсутність складу правопорушення. *Судова влада України* : [сайт]. URL: <http://kma.court.gov.ua/sud4820/pres-centr/news/1430493>
87. Обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування домашнього насильства : практич. посіб. / [І. А. Ботнаренко, Ю. Б. Комаринська, О. М. Джужа та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. 52 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/items/c0bddd7-c4da-4d5a-9a4a-5dada7f7f2d4/full>
88. Павлюк О. С. Тактичні особливості допиту потерпілих осіб похилого віку. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвідом. наук.-практич. конф. Київ, 2017. С. 89–94.
89. Панасюк В. В. Обстановка, місце та час вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку. *Кримінальне процесуальне право на сучасному етапі розвитку України* : матеріали круглого столу (Київ, 27 жовт. 2023 р.). Київ, 2023. С. 298–300. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/24876>
90. Панасюк В. В. Міжнародний досвід розслідування домашнього насильства, вчиненого військовими: порівняльно-правовий аналіз. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2026. Т. 1. № 1. С. 82–93. DOI: <https://doi.org/10.63341/naia-herald/1.2026.82>
91. Панасюк В. В. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування домашнього насильства щодо осіб похилого віку. *Науковий*

вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2024. № 3. С. 86–98. DOI: <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-3>

92. Панасюк В. В. Особи похилого віку як вразлива категорія потерпілих від домашнього насильства. *Київський часопис права*. 2023. № 4. С. 139–145. DOI: <http://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/issue/view/12>

93. Панасюк В. В. Способи вчинення та приховування домашнього насильства щодо осіб похилого віку. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 468–471. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/106>

94. Панасюк В. В. Чинники домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку, як вияв девіантної поведінки. *Юридична психологія*. 2024. № 1 (34). С. 126–133. DOI: <https://doi.org/10.33270/03243401.126>

95. Патик Л. Л., Патик А. А., Нечваль А. О. Використання спеціальних знань у розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Наукові інновації та передові технології*. 2026. № 4 (56). С. 3398–3411 DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-4\(56\)-3398-3410](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-4(56)-3398-3410)

96. Пільюков Ю. П. Процесуально-правова природа допиту: теорія і практика. Харків : Право, 2019. 280 с.

97. Плетинець В. О. Криміналістичні засади розслідування злочинів, учинених у побутовій сфері. Київ : Юрінком Інтер, 2019. 256 с.

98. Поліцейські відправили на лаву підсудних чотирьох жителів Одещини за систематичне домашнє насильство. *Головне управління Національної поліції в Одеській області* : [сайт]. URL: <https://od.npu.gov.ua/news/politseiski-vidpravuly-na-lavu-pidsudnykh-chotyrok-h-zhyteliv-odeshchyny-za-systematychno-domashnie-nasylstvo>

99. Постанова Верховного Суду від 25 лют. 2021 р. Справа № 583/3295/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>

100. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 2 черв. 2011 р. № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>

101. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 груд. 2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

102. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>

103. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 6 груд. 2016 р. № 2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19>

104. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора України* : [сайт]. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>

105. Про затвердження Змін до Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 28 трав. 2020 р. № 420. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0529-20>

106. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України : наказ МВС України від 7 лип. 2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0937-17>

107. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі : постанова Кабінету Міністрів України від 22 серп. 2018 р. № 658. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#Text>

108. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
109. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
110. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>
111. Пясковський В. В. Спосіб учинення злочину як елемент криміналістичної характеристики насильницьких злочинів проти статевої недоторканості неповнолітніх. *Scientific Journal of National Academy of Internal Affairs*. 2016. № 1 (98). С. 36–46.
112. Родюк О. В. Психолого-комунікативні аспекти допиту в кримінальному провадженні. Київ : Юрид. думка, 2020. 256 с.
113. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2005. 588 с.
114. Салтевський М. В. Криміналістика : підручник. Київ : Атіка, 2013. 512 с.
115. Самарай Л. В. Кримінологічна характеристика особи кривдника, який вчинив сімейне насильство під впливом агресії. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 190–197.
116. Систематичне домашнє насильство: судові рішення у справі про тривале психологічне знуцання над матір'ю / Черкаський районний суд Черкаської області. *Судова влада України* : [сайт]. URL: <https://ck.ck.court.gov.ua/sud2320/pres-centr/news/1927162/>
117. Ситник В. В. Криміналістика: теорія та практика розслідування. Київ : Юрінком Інтер, 2022. 368 с.
118. Скригонюк М. І. Криміналістика : підручник. Київ : Атіка, 2005. 496 с.
119. Слухаєнко Ю. М. Криміналістична характеристика домашнього насильства. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*

імені *Е. О. Дідоренка*. 2020. № 3 (91). С. 295–306. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2020_3_26

120. Слухаєнко Ю. М. *Методика розслідування домашнього насильства* : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. *Донецький державний університет внутрішніх справ*. 2023. 289 с.

121. Статистика звернень щодо домашнього насильства. *Національна поліція України* : [сайт]. URL: <https://unn.ua/news/kilkist-zvernen-shchodo-domashnoho-nasylstva-vpala-maizhe-vdvichi-u-2025-rotsi-natspolitsiia>

122. Сучасні можливості використання даних про спосіб вчинення злочину в боротьбі зі злочинністю : навч. посіб. (для студ. вищ. навч. закл.). [Весельський В. К., Зав'ялов С. М., Пясковський В. В.] Київ : КНТ, 2009. 160 с.

123. Тичина Д. М. *Запобігання домашньому насильству в Україні* : монографія. Київ : Людмила, 2023. 612 с.

124. Тищенко С. Дефініція поняття взаємодії в кримінальному провадженні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 3. С. 101–107.

125. Тіщенко В. В., Белік Л. С. Слідча ситуація у теорії криміналістики і практиці розслідування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2025. № 90. С. 294–299. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.90.4.50

126. Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного суду від 16 червня 2021 р. Справа № 545/744/19. Провадження № 61-16059св20. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>

127. Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 18 жовт. 2023 р. у судовому провадженні № 11-кп/801/280/2023. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://opendatabot.ua/court/110081670-308a0303d2895af36dfb17>

128. Ухвала Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 12 грудня 2019 р. Справа № 607/17680/19. Провадження № 61-21945св19.

Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>

129. Цуцкірідзе М. С., Шепітько В. Ю., Журавель В. А. Запобіжні заходи у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних із домашнім насильством : метод. рек. Харків : Право, 2021. 124 с.

130. Чаплинська Ю. А. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочинів. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2019. № 6. С. 187–190. URL: http://apnl.dnu.in.ua/6_2019/42.pdf

131. Чернявський С. С. Доказування у кримінальних провадженнях щодо насильницьких злочинів : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. 356 с.

132. Чорноус Ю. М. Криміналістичні методики розслідування окремих видів злочинів : монографія. Київ, 2020. 412 с.

133. Чорноус Ю. М. Методика розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 228 с.

134. Шаповал К. А. Деякі особливості тактики проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування вбивств, учинених у зв'язку із застосуванням домашнього насильства. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2 (93). С. 67–69. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle>

135. Шаповал К. А. Тактика проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування вбивств, учинених у зв'язку із застосуванням домашнього насильства. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 2. С. 112–120.

136. Шевчук В. М. Типові слідчі ситуації та основні напрямки розслідування контрабанди. *Проблеми законності*. 1999. Вип. 40. С. 192–201.

137. Шепітько В. Ю. Криміналістика : курс лекцій. Харків : Одиссей, 2005. 368 с.

138. Шепітько В. Ю. Криміналістика : підручник. Харків : Право, 2020. 464 с.
139. Шепітько В. Ю. Криміналістика : підручник : у 2 т. / [В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, В. О. Коновалова та ін.]. Харків : Право, 2019. Т. 1. 456 с.
140. Шепітько В. Ю. Особа потерпілого в системі криміналістичної характеристики злочинів. *Проблеми законності*. 2008. Вип. 93. С. 168–174.
141. Шепітько В. Ю. Криміналістика : підручник. Київ : Ін Юре, 2020. 460 с.
142. Шепітько В. Ю. Криміналістика : підручник / [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.]. 4-те вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2008. 464 с.
143. Шепітько В. Ю. Проблеми використання спеціальних знань крізь призму сучасного кримінального судочинства в Україні. *Судова експертиза*. 2014. № 1. С. 11–18.
144. Шепітько В. Ю., Коновалова В. О. Криміналістика : підручник. 6-те вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2021. 784 с.
145. Шепітько В. Ю. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів : підручник. Харків : Право, 2001. 528 с.
146. Шепітько В. Ю. Теоретико-методологічна модель криміналістики та її нові напрями. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. Вип. 25. С. 9–20.
147. Щур Б. М. Тактичні особливості допиту потерпілих у кримінальних провадженнях про домашнє насильство. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 6. С. 248–252.
148. Юхно О. О. Окремі аспекти взаємодії слідчих та інших підрозділів органів внутрішніх справ при розслідуванні злочинів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 212–221.
149. Яремчук В. М. Психологічні особливості допиту як слідчої дії. Львів : ЛНУ, 2018. 312 с.

150. Alvarez J. M., Bachmann C. Safeguarding procedural rights in criminal investigations: Challenges and best practices. *International Journal of Law, Crime and Justice*. 2021. Vol. 64. DOI: 10.1016/j.ijlcrj.2021.100435
151. American Psychological Association (APA). APA Dictionary of Psychology: Trigger. URL: <https://dictionary.apa.org/trigger>
152. Botnarenko I. A. Domestic violence: The initial stage of the investigation. *Forensic Herald*. 2021. No. 2 (36). P. 82–90. DOI: 10.37025/1992-4437/2021-3-2-82
153. Brown J. M. Decision Support in Criminal Investigation: Theory and Practice. London : Routledge, 2019. 278 p.
154. Commonly used terms in cases involving domestic violence. URL: http://www.ncdsv.org/dccadv_commonly-used-terms-in-casesinvolving-dv.pdf
155. Council of Europe. Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. Strasbourg, 2011. 102 p.
156. Ekman P. Emotions Revealed: Recognizing Faces and Feelings to Improve Communication and Emotional Life. New York : Holt, 2003.
157. Ekman P. Telling Lies: Clues to Deceit in the Marketplace, Politics, and Marriage. 3rd ed. W. W. Norton & Company, 2001. 320 p.
158. Erbaş R. Effective criminal investigations for women victims of domestic violence: The approach of the ECtHR. *Women's Studies International Forum*. 2021. Vol. 86. DOI: 10.1016/j.wsif.2021.102468
159. European Forensic Network. Guidelines on Investigative Procedures for Vulnerable Adult Victims. Brussels : ENFSI, 2019. 62 p.
160. Fitzgerald R. J., Price H. L., Valentine T. Eyewitness Identification: Live, Photo, and Video Lineups. *Psychology, Public Policy, and Law*. 2018. No. 24 (3). P. 307–325. DOI: 10.1037/law0000164
161. Grozik L. O. The mechanism for overcoming domestic violence: The experience of Austria. In *Prevention and counteraction to violence in society (foreign experience)*. Kharkiv, 2020. P. 177–178.

162. Humin O., Rymarchuk H. Foreign experience in preventing domestic violent crimes against women by law enforcement agencies. *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Law Sciences*. 2016. No. 855. P. 502–509.
163. Levy S., Cohen D. Family Support & Violence Prevention Unit: IDF's integrated model of psychological intervention. *Journal of Military Psychology*. 2021. Vol. 9. No. 3. P. 112–130.
164. Loftus E. F. *Eyewitness Testimony*. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1979. 336 p. URL: <https://books.google.com>
165. Müller S., Schneider L., Braun M. *Elder abuse and domestic violence: Forensic and social dimensions in post–conflict societies*. Berlin : Springer, 2021. 356 p. DOI: 10.1007/978-3-030-72133-4
166. Nagel B. N. *Domestic Violence: Four Home in Hiding: Scenes of Domestic Violence. Ambiguous Aggression in German Realism and Beyond: Flirtation, Passive Aggression, Domestic Violence*. New York : Bloomsbury Academic, 2019. P. 71–103.
167. National Research Council. *Identifying the Culprit: Assessing Eyewitness Identification*. Washington, DC : The National Academies Press, 2014. 170 p. URL: <https://nap.nationalacademies.org/catalog/18891/identifying-the-culprit-assessing-eyewitness-identification>
168. Panasiuk V. V. Investigation of domestic violence committed against the elderly: algorithmisation of scene inspection. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2025. No. 33 (3). P. 338–357. DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-3-338>
169. Pichler S., Oeberst A. Evidence–based protocols for interviewing vulnerable witnesses: review and recommendations. *Journal of Forensic Practice*. 2022. No. 2. P. 123–140. DOI: <https://doi.org/10.1108/JFP-01-2022-0003>
170. Robinson A., Cook D. *Integrated Response to Domestic Violence in Military Families: Challenges and Best Practices*. London : Routledge, 2022. 180 p. URL: <https://www.routledge.com/Integrated-Response-to-Domestic-Violence-in-Military-Families/Robinson-Cook/p/book/9780367765289>

171. Ruffman T., Henry J. D., Livingstone V., Phillips L. H. A meta-analytic review of emotion recognition and aging: Implications for neuropsychological models of aging. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*. 2008. No. 32 (4). P. 863–881. DOI: 10.1016/j.neubiorev.2008.01.001
172. Salisbury E., Donavin G., Price M. L. Domestic Violence in Medieval Texts. Gainesville : University Press of Florida, 2002. 189 p.
173. Sauer J. Recommendations for photo-array construction and lineup administration to reduce mistaken identifications. *Law and Human Behavior*. 2022. Vol. 46. No. 2. P. 133–135.
174. Shapoval K. A. International and European standards of justice in cases related to domestic violence. *Law and Safety*. 2025. No. 96 (1). P. 104–118. DOI: 10.32631/pb.2025.1.09
175. Stark E. Coercive Control: How Men Entrap Women in Personal Life. New York : Oxford University Press, 2007. 464 p.
176. Stein P. Criminal Evidence and Reasoning: A Theory of Justification. Cambridge : Cambridge University Press, 2018. 304 p.
177. Stevens M., Smith A., Brown L. Best practice guidelines for interviewing older people at risk. Elder Abuse Action Australia, 2023. 48 p. URL: https://eaaa.org.au/wp-content/uploads/2024/03/Stevens-et-al.-2023_Best_practice_guidelines_interviewing_older_people_at_risk.pdf
178. Safe Accessible Forensic Interviewing for Elders: Curriculum. Guidance Document. U.S. Department of Justice. URL: <https://www.justice.gov/elderjustice/media/1229866/dl?inline=>
179. UNODC. Handbook on effective prosecution responses to violence against women and girls. Vienna, 2014. 192 p. URL: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Handbook_on_effective_prosecution_responses_to_violence_against_women_and_girls.pdf
180. Vrij A. Detecting Lies and Deceit: Pitfalls and Opportunities. 2nd ed. Chichester : Wiley, 2008.

181. Walker L. E. *The Battered Woman Syndrome*. 3rd ed. New York : Springer Publishing Company, 2009. 512 p.
182. Wank A. A., Mehl M. R., Andrews-Hanna J. R., Polsinelli A. J., Moseley S., Glisky E. L., Grilli M. D. A naturalistic observation study of older adults' memory sharing and implications for forensic interviewing. *Frontiers in Psychology*. 2020. No. 14. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7333665/>
183. Wells G. L., Olson E. A. Eyewitness testimony. *Annual Review of Psychology*. 2003. Vol. 54. P. 277–295. DOI: 10.1146/annurev.psych.54.101601.145028
184. World Health Organization. *Responding to intimate partner violence and sexual violence against women: WHO clinical and policy guidelines*. Geneva, 2013.
185. World Health Organization. *A Global Response to Elder Abuse and Neglect: Building Primary Health Care Capacity to Deal with the Problem Worldwide*. 2008. URL: https://www.who.int/ageing/publications/ELDER_Doc_2008.pdf
186. Wyman J. Memory stability in older forensic witnesses under varying interview conditions. *Psychology, Crime & Law*. 2023. P. 845–862. DOI: 10.1080/1068316X.2023
187. Yilmaz S., Karakul A. Trauma exposure and forensic vulnerability among elderly victims: psychological implications for investigative procedures. *Journal of Interpersonal Violence*. 2022. P. 1634–1656. DOI: 10.1177/08862605221084737
188. Zara G., Farrington D. *Criminal Recidivism: Explanation, Prediction and Prevention*. Abingdon, Oxon ; New York : Routledge, 2016. 326 p.

Додаток А

Узагальнені результати вивчення 100 кримінальних проваджень

№	Досліджувані питання	%
1.	Спосіб вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку	
	1. З попередньою підготовкою	36
	2. Без попередньої підготовки	64
2.	Місце вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку	
	1. Спільне місце проживання	69
	2. Місце проживання потерпілого	20
	3. Інше місце	11
3.	Час вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку	
	1. З 00-00 до 06-00	40
	2. З 06-00 до 12-00	12
	3. З 12-00 до 18-00	5
	4. З 18-00 до 00-00	43
	5. Будні дні	37
	6. Вихідні дні	63
4.	Особа потерпілого:	
	1. Наявність фізичної вразливості (Хронічні захворювання та обмеження рухливості)	54

	2. Наявність психологічної вразливості (Почуття самотності, ізоляції, емоційної залежності від підозрюваного т.і.)	68
	3. Наявність соціальної вразливості (Матеріальна залежність від підозрюваного, Можливі проблеми з пам'яттю, когнітивні порушення, що роблять їх більш піддатливими до маніпуляцій)	35
	4. Схильність до вживання алкогольних напоїв та наркотичних речовин	5
5.	Особа правопорушника:	
	1. Стать:	
	- чоловіча	67
	- жіноча	33
	2. Вік:	
	- до 18 років	5
	- 18-25	17
	- 25-40	43
	- Більше 40	35
	3. Наявність попереднього протиправного досвіду:	
	- раніше судимий(а)	22
	- несудимий(а)	35
	- раніше притягався(лася) до адміністративної відповідальності за інші види правопорушень	57
6.	Форми вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку:	
	1. Психологічне домашнє насильство найчастіше проявляється у таких формах:	

	- словесні образи	61
	- погрози, приниження	32
	- залякування	27
	- інше	11
	2. Фізичне домашнє насильство найчастіше проявляється у таких формах:	
	- із застосуванням знарядь: зброї, предметів господарсько-побутового призначення (кухонних ножів, вил, молотків, викруток, сокир, швабр, металевих совків, металевих ланцюгів), меблів, посуду, випадкових предметів (уламків розбитого скла, дерев'яних палиць, дерев'яних колод, каміння) та інше.	38
	- без застосування знарядь (з використання мускульної сили): – нанесення ударів руками, ногами.	62
	3. Економічне домашнє насильство найчастіше проявляється у таких формах:	
	- позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або можливості користування ними	68
	- залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних медичних послуг	32
	- позбавлення пенсії, заробітної плати, соціальних виплат, або інших доходів	24
	- інше	9
7.	Сліди, що утворилися внаслідок вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку:	
	1. Сліди, що утворилися на тілі підозрюваного, внаслідок опору постраждалої особи (подряпини, рани, сліди укусів тощо);	35
	2. Сліди біологічного походження, які залишилися на тілі чи одязі як постраждалої особи, так і підозрюваного;	24
	3. Сліди, що утворилися на одязі підозрюваного та постраждалої особи (розриви, забруднення тощо);	67
	4. Сліди біологічного походження, які залишилися на знаряддях вчинення домашнього насильства;	22
	5. Сліди, що утворилися в обстановці вчинення домашнього насильства внаслідок боротьби підозрюваного з постраждалою особою (розкидані речі, перевернуті меблі тощо).	74

Додаток Б

**Дані опитування (анкетування) працівників Національної поліції
стосовно проблем розслідування домашнього насильства щодо осіб
похилого віку (ст.126¹ КК України)**

Анкета

**опитування працівників (органів досудового розслідування, дільничних
офіцерів поліції тощо) Національної поліції України, які працюють із
потерпілими від домашнього насильства**

Шановний респонденте! З метою проведення дослідження проблем досудового розслідування та попередження домашнього насильства щодо осіб похилого віку, слушною є Ваша думка щодо зазначеної проблематики. Пропонуємо Вам взяти участь в опитуванні, що допоможе комплексно дослідити вказану тему. Опитування анонімне. Отримана від Вас інформація буде оброблена, проаналізована та використана у наукових дослідженнях. Вам необхідно обрати один із запропонованих варіантів відповідей, якщо інше не передбачено в умовах питання, або дати свою власну відповідь, коли у цьому є потреба. Заздалегідь дякуємо за Вашу участь в анкетуванні!

1. Зазначте ГУНП в якому працюєте:

1. ГУНП у Вінницькій області
2. ГУНП у Волинській області
3. ГУНП в Дніпропетровській області
4. ГУНП в Донецькій області
5. ГУНП в Житомирській області
6. ГУНП в Закарпатській області
7. ГУНП в Запорізькій області
8. ГУНП в Івано-Франківській області
9. ГУНП в Київській області
10. ГУНП в Кіровоградській області
11. ГУНП в Луганській області
12. ГУНП у Львівській області
13. ГУНП в Миколаївській області
14. ГУНП в Одеській області
15. ГУНП в Полтавській області
16. ГУНП у Рівненській області
17. ГУНП в Сумській області
18. ГУНП в Тернопільській області
19. ГУНП в Харківській області
20. ГУНП в Херсонській області

21. ГУНП в Хмельницькій області
22. ГУНП в Черкаській області
23. ГУНП в Чернівецькій області
24. ГУНП в Чернігівській області
25. ГУНП у м. Київ
26. ГУНП в АР Крим та м. Севастополі

2. Ваш стаж роботи в правоохоронних органах?

1. 1-5 років
2. 5-10 років
3. 10-15 років
4. Більше 15 років

3. Чи стикалися Ви у своїй практичній діяльності з випадками домашнього насильства (в тому числі розслідування, виїзд на повідомлення)?

1. Так, під час досудового розслідування
2. Так, під час звернень громадян (в тому числі виклики 102)
3. Ні, не стикався(лася)

4. Чи вважаєте Ви, що особи похилого віку є вразливою категорією осіб і потребують окремої тактики спілкування?

1. Так
2. Ні

5. Найчастіше до осіб похилого віку вчиняється насильство?

1. Психологічного характеру
2. Фізичного характеру
3. Економічного характеру
4. Поєднання двох і більше форм насильства

6. Із врахуванням Вашого практичного досвіду, особою, яка вчиняє домашнє насильство щодо осіб похилого віку, зазвичай є:

1. Особа чоловічої статті;
2. Особа жіночої статті;
3. Такі дії вчиняються у співучасті подружжям
4. Інша відповідь _____

7. Із Вашого досвіду, особа, яка вчиняє домашнє насильство щодо осіб похилого віку, це особи віком:

1. До 18 років
2. 18-25 років
3. 25-40 років
4. 40 і більше

8. Особа, яка вчиняє домашнє насильство, зазвичай:

1. Безробітній(я)
2. Офіційно працевлаштований(а)
3. Відсутність стабільного доходу (проте наявні періодичні неофіційні фінансові надходження)
4. Інша відповідь _____

9. Із врахуванням Вашого практичного досвіду, зазначте про наявність/відсутність у особи, яка чинить домашнє насильство попереднього протиправного досвіду:

1. Раніше судимий(а)
2. Несудимий(а)
3. Раніше притягався(лася) до адміністративної відповідальності за інші види правопорушень
4. Інша відповідь _____

10. Вкажіть ступінь зв'язків між особою правопорушником та потерпілим:

1. Родинні зв'язки (брати, сестри, батьки, тощо)
2. Спільно проживають;
3. Відносно потерпілого встановлена опіка/піклування з числа сторонніх осіб;
4. Інша відповідь _____

11. Із врахуванням Вашого практичного досвіду, особою, яка є потерпілою від домашнього насильства зазвичай?

1. Чоловічої статті
2. Жіночої статті

12. Чи погоджуєтесь Ви з твердженням, що “Через свою вразливість та безпорадність особи похилого віку бояться звертатися до поліції, навіть якщо діяння вчиняються систематично”?

1. Так
2. Ні
3. Інша відповідь _____

13. Вкажіть в якій спосіб частіше вчиняється психологічне домашнє насильство щодо осіб похилого віку (можливо обрати декілька варіантів):

1. Словесні образи, приниження, погрози, насмішки
2. Переслідування, залякування
3. Обмеження соціальних контактів
4. Створення умов, які призводять до самогубства
5. Маніпуляції
6. Ігнорування
7. Інше _____

14. Вкажіть в якій спосіб частіше вчиняється фізичне домашнє насильство щодо осіб похилого віку (можливо обрати декілька варіантів):

1. Ляпаси, стусани
2. Штовхання
3. Щипання
4. Шмагання
5. Нанесення ударів (із застосуванням мускульної сили, із застосуванням тупих предметів).
6. Нанесення тілесних ушкоджень з використанням холодної чи вогнепальної зброї;
7. Інше _____

15. Вкажіть в якій спосіб частіше вчиняється економічне домашнє насильство щодо осіб похилого віку (можливо обрати декілька варіантів):

1. Позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або можливості користування ними
2. Залишення без догляду чи піклування
3. Перешкоджання в отриманні необхідних медичних послуг (з лікування чи реабілітації)
4. Експлуатація шляхом залучення до певних дій у вигляді жебракування або бродяжництва

5. Позбавлення пенсії, заробітної плати, соціальних виплат, або інших доходів

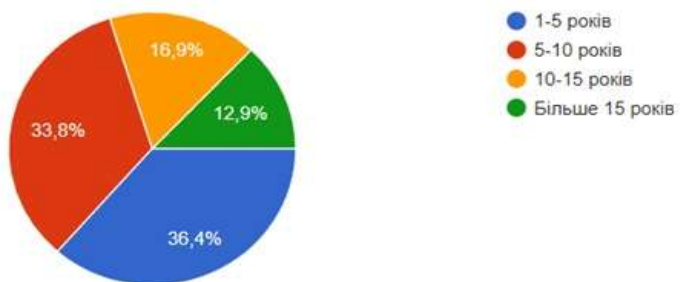
6. Вчинення дій на заволодіння документів на нерухомі об'єкти, які належать їм на праві власності

7. Інше _____

Узагальнені результати проведеного опитування (анкетування) 225 працівників Національної поліції України

1. Зазначте ГУНП в якому працюєте:

Ваш стаж роботи в правоохоронних органах?

- ГУНП в Одеській області
- ГУНП в Полтавській області
- ГУНП у Рівненській області
- ГУНП в Сумській області
- ГУНП в Тернопільській області
- ГУНП в Харківській області
- ГУНП в Херсонській області
- ГУНП в Хмельницькій області
- ГУНП в Черкаській області
- ГУНП в Чернівецькій області
- ГУНП в Чернігівській області
- ГУНП у м. Київ
- ГУНП в АР Крим та м. Севастополі

Рисунок 1

Чи стикалися Ви у своїй практичній діяльності з випадками домашнього насильства (в тому числі розслідування, виїзд на повідомлення)?

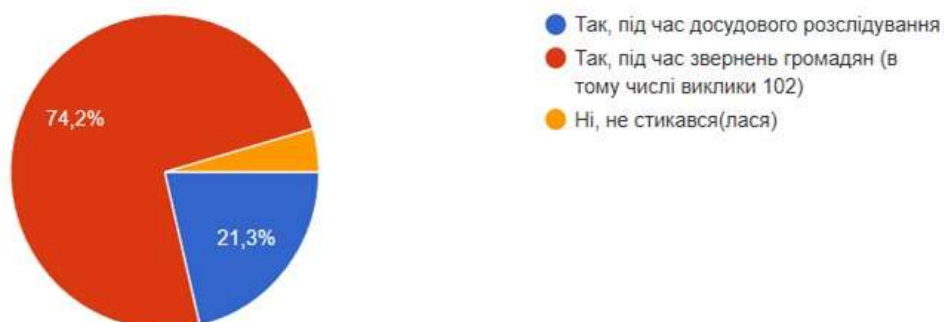

Рисунок 2

Чи вважаєте Ви, що особи похилого віку є вразливою категорією осіб і потребують окремої тактики спілкування?

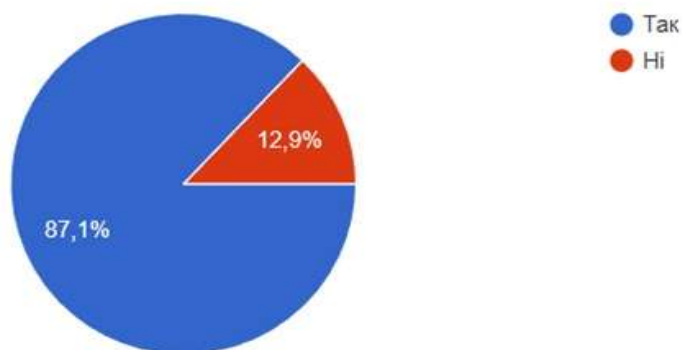

Рисунок 3

Найчастіше до осіб похилого віку вчиняється насильство?

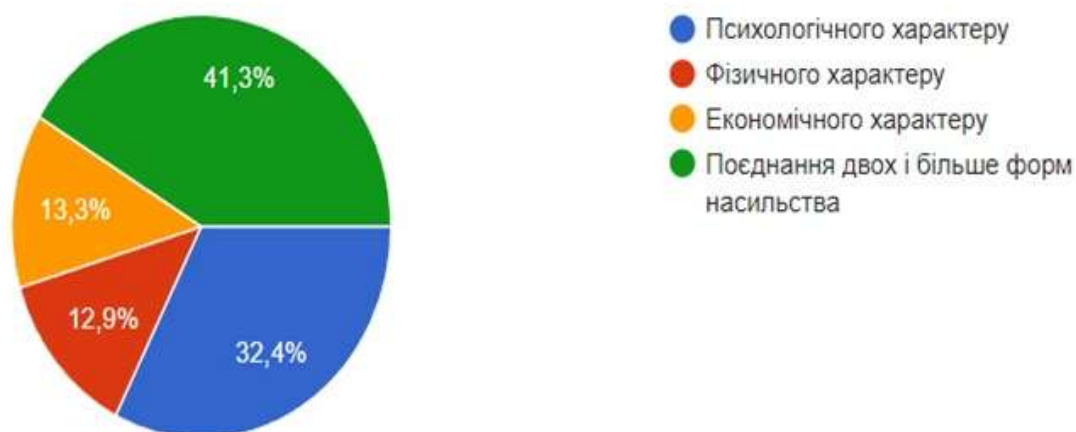

Рисунок 4

Із врахуванням Вашого практичного досвіду, особою, яка вчиняє домашнє насильство щодо осіб похилого віку, зазвичай є:

:

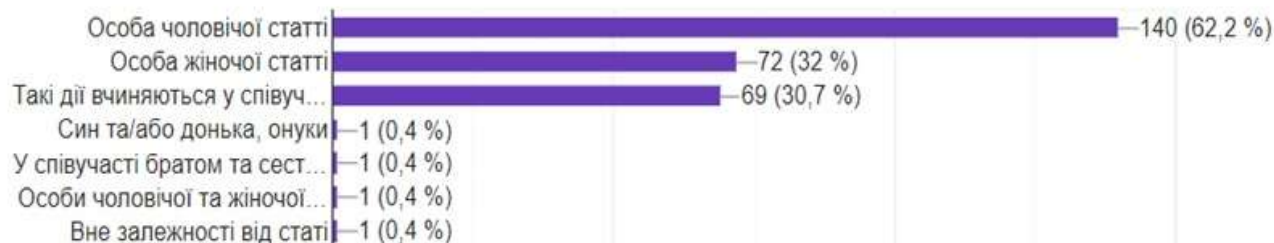

Рисунок 5

Із Вашого досвіду, особа, яка вчиняє домашнє насильство щодо осіб похилого віку, це особа віком:

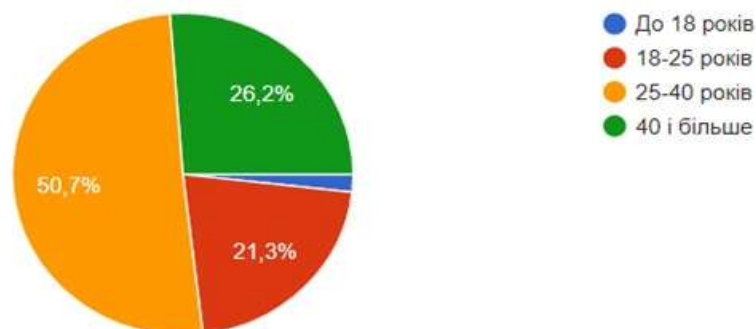

Рисунок 6

Особа, яка вчиняє домашнє насильство, зазвичай:

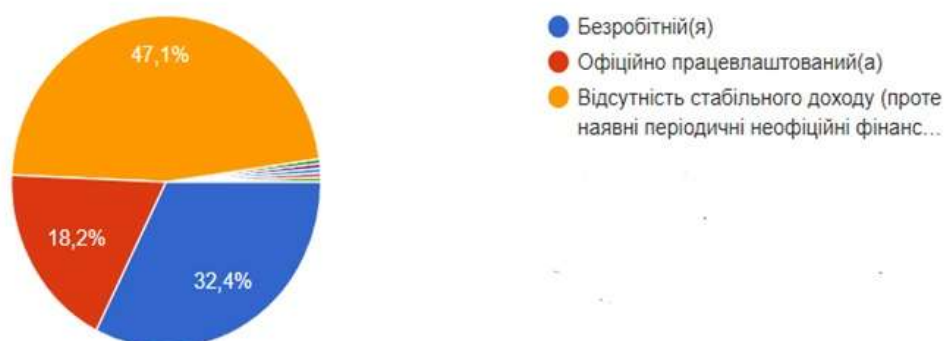

Рисунок 7

Із врахуванням Вашого практичного досвіду, зазначте про наявність/ відсутність у особи, яка чинить домашнє насильство попереднього протиправного досвіду:

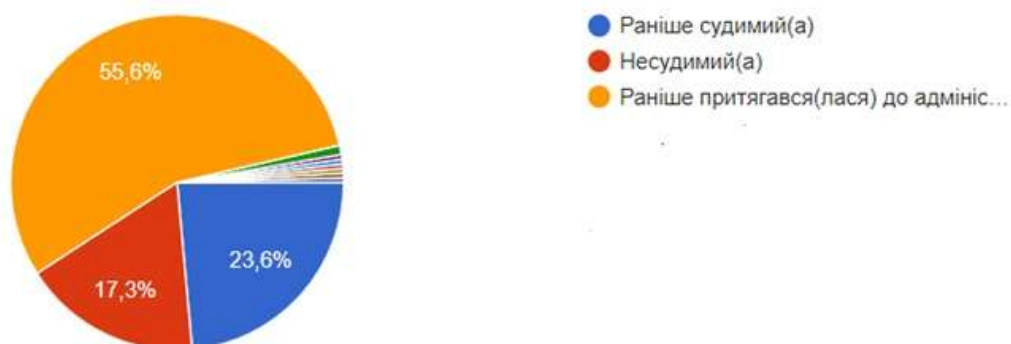

Рисунок 8

Вкажіть ступінь зв'язків між особою правопорушником та потерпілим:

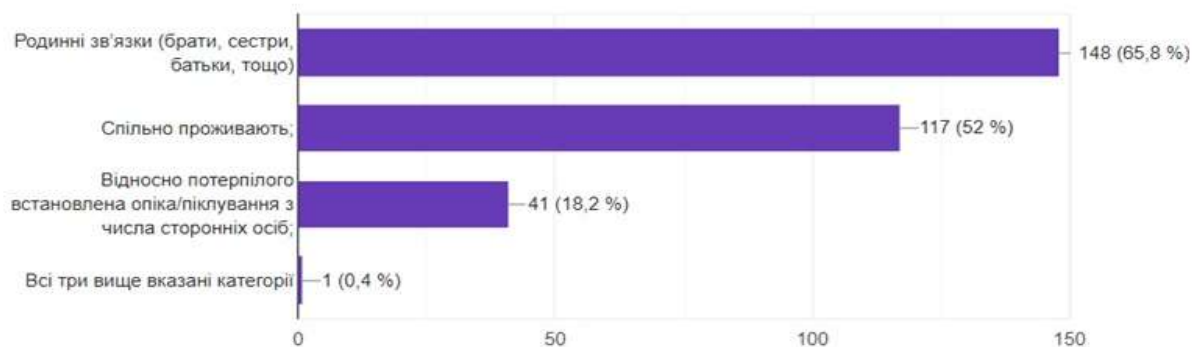

Рисунок 9

Із врахуванням Вашого практичного досвіду, особою, яка є потерпілою від домашнього насильства зазвичай?

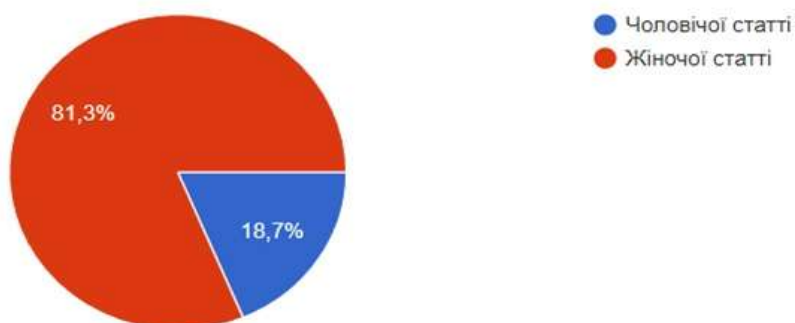

Рисунок 10

Чи погоджуєтесь Ви з твердженням, що "Через свою вразливість та безпорадність особи похилого віку бояться звертатися до поліції, навіть якщо діяння вчиняються систематично"?

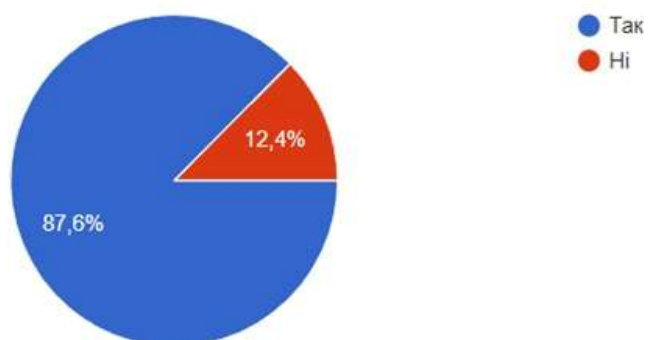

Рисунок 11

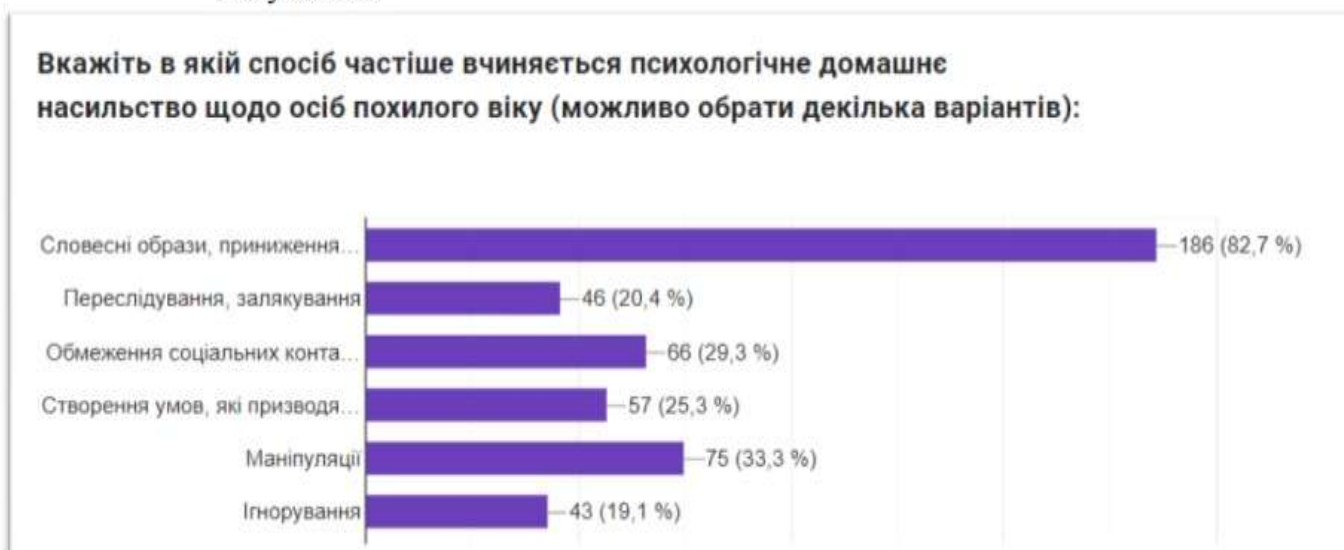

Рисунок 12

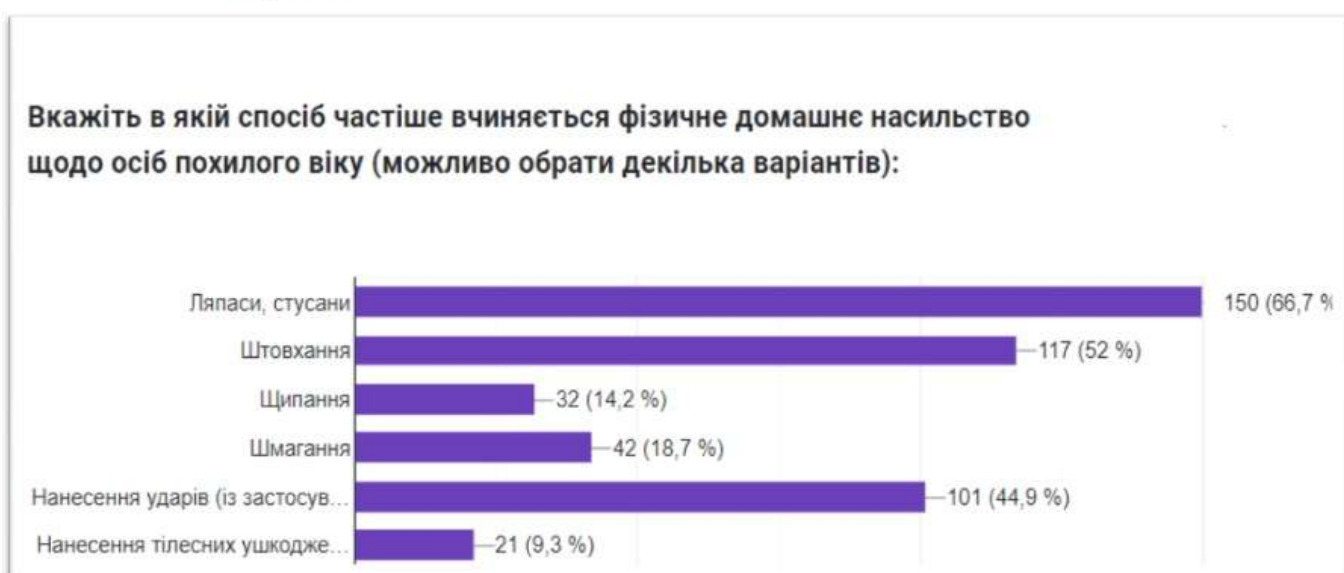
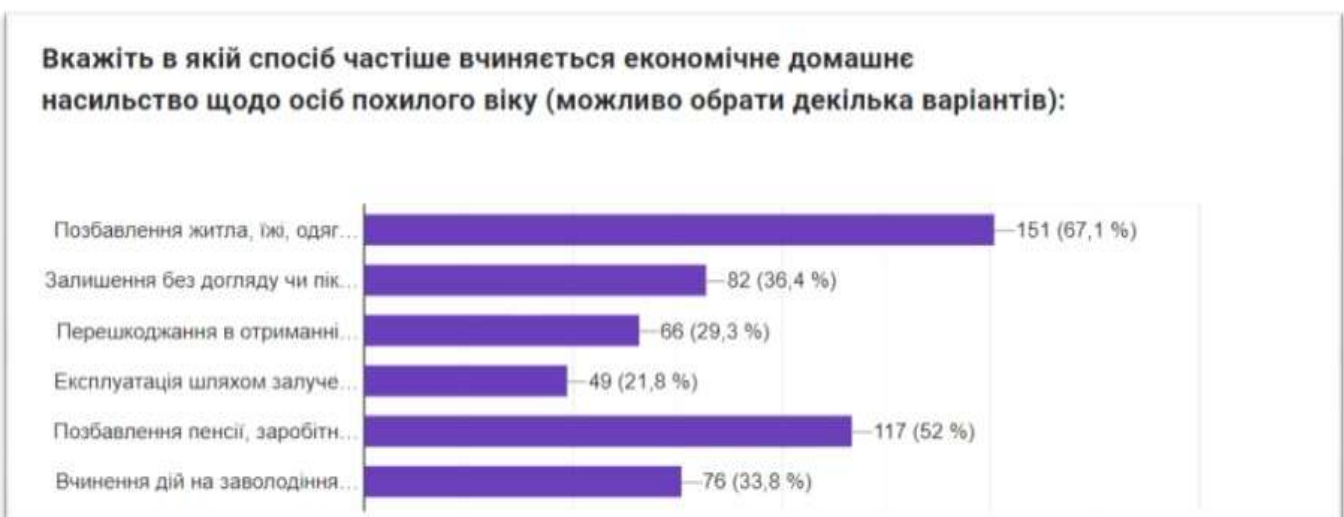

Рисунок 13

Акти впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної
академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліціїСергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ
03.11.2025 року

АКТ

03.11.2025

м. Київ

№ 503-07

Впровадження результатів дисертації
Панасюк Вікторії Вікторівни «Розслідування
домашнього насильства, вчиненого щодо
осіб похилого віку»
в освітній процес НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу організації освітнього процесу лейтенанта поліції Бойчук Вікторії Олександрівни;
- т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата юридичних наук старшого лейтенанта поліції Горбенко Дар'ї Андріївни;
- завідувача кафедри криміналістики та судової медицини, кандидата юридичних наук, доцента, майора поліції Антошука Андрія Олександровича;
- завідувача кафедри поліцейської діяльності, кандидата юридичних наук, професора, полковника поліції Брателя Сергія Григоровича;
- начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;
- завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», та наукові праці ад'юнкта кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ Панасюк Вікторії Вікторівни на тему: «Розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку».

Проаналізовано основні результати дослідження Панасюк В.В., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

Панасюк В.В. Способи вчинення та приховування домашнього насильства, щодо осіб похилого віку. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. с. 468–471. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/106>

Панасюк В.В. Особи похилого віку як вразлива категорія потерпілих від домашнього насильства. *Київський часопис права*. 2023 рік. № 4. с.139-145 DOI <http://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/issue/view/12>

Панасюк В.В. Чинники домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку, як вияв девіантної поведінки. *Юридична психологія*. 2024. № 1 (34). с. 126-133 DOI: <https://doi.org/10.33270/03243401.126>

Панасюк В.В. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування домашнього насильства щодо осіб похилого віку. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2024. №3. с. 86-98 DOI: <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-3>

Panasiuk, V.V. Investigation of domestic violence committed against the elderly: algorithmisation of scene inspection. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 2025. №33(3), p. 338-357. DOI: 10.31359/1993-0909-2025-32-3-338

Панасюк В.В. Актуальні питання розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку. *Сучасні проблеми криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25 листопада 2022 р.). с. 301-304.

Панасюк В.В. Наукове забезпечення розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи*: матеріали Міжвід. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листопада 2022 р.). с. 177-180.

Панасюк В.В. Поняття систематичності при кваліфікації домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку. *Забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі й торгівлі людьми: національна практика та зарубіжний досвід*: матеріали наук.-теорет. конф. в межах щорічної Всесвітньої акції "16 днів проти насильства" (Київ, 8 грудня 2022 р.). с. 76-79.

Панасюк В.В. Домашнє насильство в умовах війни. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану*: матеріали Всеукраїнської науково - практичної конференції (Хмельницький, 16 березня 2023 р.). с. 441-444.

Панасюк В.В. Класифікація способів вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку. *Людина, кримінологія, наука*: матеріали II Міжнародної наукової конференції, присвяченій 40-річчю діяльності в галузі освіти й науки та 65-річчю життя кримінолога Бужора Валерія Георгійовича (Республіка Молдова, м. Кишинів, 24 березня 2023 р.). с. 776-778.

Панасюк В.В. Поняття особи похилого віку в різних країнах світу. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали Міжвідомчої науково - практичної конференції (Київ, 28 квітня 2023 р.). с. 224-227.

Панасюк В.В. Обстановка, місце та час вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку. *Кримінальне процесуальне право на сучасному етапі розвитку України*: матеріали круглого столу. (Київ, 27 жовтня 2023 р.). с. 298-300.

Панасюк В.В. Характеристика особи правопорушника й потерпілого від домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи*: матеріали Міжвід. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листопада 2023 р.). с. 336-339.

Панасюк В.В. Ознаки вразливості осіб похилого віку, як потерпілих від домашнього насильства. *Забезпечення запобігання та протидії домашньому*

насильству, насильству за ознакою статі й торгівлі людьми: національна практика та зарубіжний досвід: матеріали III наук.-теорет. конф. в межах щорічної Всесвітньої акції "16 днів проти насильства" (Київ, 04 грудня 2023 р.). с. 104-107.

Панасюк В.В. Взаємозв'язок особи потерпілого та правопорушника під час вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану*: матеріали Всеукраїнської науково - практичної конференції (Київ, 03 липня 2024 р.). с. 472-475.

Панасюк В.В. Взаємодія слідчого зі співробітниками оперативних та інших підрозділів НПУ під час розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи: матеріали Міжвідомчого науково – практичного круглого столу* (Київ, 21 листопада 2024 р.). с. 377-381.

Панасюк В.В. Огляд місця події як основна слідча (розшукова) дія під час розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку. *Проблемні питання насильства в сім'ї та насильства за ознаками статі в Україні в умовах воєнного стану*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. академіка С. Дем'янчука. (Львів - Торунь, 18 березня 2025 р.). с. 122-125.

Панасюк В.В. Особливості проведення допиту під час розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку. *Забезпечення правопорядку в умовах воєнного стану та мировідбудови*: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (Житомир, 01 травня 2025 р.). с. 65-68.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що праці Панасюк В.В., містять науково обгрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін: «Криміналістика», «Методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень» «Криміналістичні засоби та методи розслідування кримінальних правопорушень», «Поліцейські заходи та заходи адміністративного примусу. Протидія домашньому насильству», під час підготовки навчально-методичних та дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Члени комісії:

 Вікторія БОЙЧУК

 Дар'я ГОРБЕНКО

 Андрій АНТОЩУК

 Сергій БРАТЕЛЬ

 Олена ТИХОНОВА

 Людмила ГАЙДАР

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
Національної академії
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Олег ТАРАСЕНКО
2025 року

АКТ

03.11.2025

м. Київ

№ 504-49

Впровадження результатів дисертації
Панасюк Вікторії Вікторівни «Розслідування
домашнього насильства, вчиненого щодо
осіб похилого віку»
в наукову діяльність НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата юридичних наук, старшого лейтенанта поліції Горбенко Дар'ї Андріївни;
- завідувача кафедри криміналістики та судової медицини, кандидата юридичних наук, доцента, майора поліції Антошука Андрія Олександровича;
- старшого наукового співробітника науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту Нечеснюка Михайла Віталійовича;
- начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора юридичних наук, професора, підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;
- завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», наукові праці ад'юнкта кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ Панасюк Вікторії Вікторівни на тему: «Розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку» та на основі проведеного аналізу зробила висновок, що надана робота містить низку обґрунтованих теоретичних положень і практичних рекомендацій спрямованих на удосконалення досудового розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку, що дає підстави запровадити їх для використання в науковій діяльності Національної академії внутрішніх справ.

Проаналізовано основні результати дослідження Панасюк В.В., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

Панасюк В.В. Способи вчинення та приховування домашнього насильства, щодо осіб похилого віку. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. с. 468–471. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/106>

Панасюк В.В. Особи похилого віку як вразлива категорія потерпілих від домашнього насильства. *Київський часопис права*. 2023 рік. № 4. с.139-145 DOI <http://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/issue/view/12>

Панасюк В.В. Чинники домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку, як вияв девіантної поведінки. *Юридична психологія*. 2024. № 1 (34). с. 126-133 DOI: <https://doi.org/10.33270/03243401.126>

Панасюк В.В. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування домашнього насильства щодо осіб похилого віку. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2024. №3. с. 86-98 DOI: <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-3>

Panasiuk, V.V. Investigation of domestic violence committed against the elderly: algorithmisation of scene inspection. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 2025. №33(3), p. 338-357. DOI: 10.31359/1993-0909-2025-32-3-338

Панасюк В.В. Актуальні питання розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку. *Сучасні проблеми криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25 листопада 2022 р.). с. 301-304.

Панасюк В.В. Наукове забезпечення розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи*: матеріали Міжвід. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листопада 2022 р.). с. 177-180.

Панасюк В.В. Поняття систематичності при кваліфікації домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку. *Забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі й торгівлі людьми: національна практика та зарубіжний досвід*: матеріали наук.-теорет. конф. в межах щорічної Всесвітньої акції “16 днів проти насильства” (Київ, 8 грудня 2022 р.). с. 76-79.

Панасюк В.В. Домашнє насильство в умовах війни. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану*: матеріали Всеукраїнської науково - практичної конференції (Хмельницький, 16 березня 2023 р.). с. 441-444.

Панасюк В.В. Класифікація способів вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку. *Людина, кримінологія, наука*: матеріали II Міжнародної наукової конференції, присвяченій 40-річчю діяльності в галузі освіти й науки та 65-річчю життя кримінолога Бужора Валерія Георгійовича (Республіка Молдова, м. Кишинів, 24 березня 2023 р.). с. 776-778.

Панасюк В.В. Поняття особи похилого віку в різних країнах світу. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали Міжвідомчої науково - практичної конференції (Київ, 28 квітня 2023 р.). с. 224-227.

Панасюк В.В. Обстановка, місце та час вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку. *Кримінальне процесуальне право на сучасному етапі розвитку України*: матеріали круглого столу. (Київ, 27 жовтня 2023 р.). с. 298-300.

Панасюк В.В. Характеристика особи правопорушника й потерпілого від домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи: матеріали Міжвід. наук.-практ. конф.* (Київ, 30 листопада 2023 р.). с. 336-339.

Панасюк В.В. Ознаки вразливості осіб похилого віку, як потерпілих від домашнього насильства. *Забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі й торгівлі людьми: національна практика та зарубіжний досвід: матеріали III наук.-теорет. конф. в межах щорічної Всесвітньої акції "16 днів проти насильства"* (Київ, 04 грудня 2023 р.). с. 104-107.

Панасюк В.В. Взаємозв'язок особи потерпілого та правопорушника під час вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану: матеріали Всеукраїнської науково - практичної конференції* (Київ, 03 липня 2024 р.). с. 472-475.

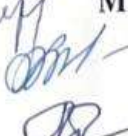

Панасюк В.В. Взаємодія слідчого зі співробітниками оперативних та інших підрозділів НПУ під час розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи: матеріали Міжвідомчого науково – практичного круглого столу* (Київ, 21 листопада 2024 р.). с. 377-381.

Панасюк В.В. Огляд місця події як основна слідча (розшукова) дія під час розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку. *Проблемні питання насильства в сім'ї та насильства за ознаками статі в Україні в умовах воєнного стану: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. академіка С. Дем'янчука.* (Львів - Торунь, 18 березня 2025 р.). с. 122-125.

Панасюк В.В. Особливості проведення допиту під час розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку. *Забезпечення правопорядку в умовах воєнного стану та мировідбудови: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф.* (Житомир, 01 травня 2025 р.). с. 65-68.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок про те, що вищезазначені матеріали дисертаційного дослідження Панасюк В.В. застосовуються під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних проєктів нормативно-правових актів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову.

Члени комісії:

 Дар'я ГОРБЕНКО
 Андрій АНТОЩУК
 Михайло НЕЧЕСНЮК
 Олена ТИХОНОВА
 Людмила ГАЙДАР

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника Головного слідчого управління Національної поліції України – начальник управління організації роботи та методичного забезпечення, д. ю. н., професор, заслужений юрист України
полковник поліції

Артем ШЕВЧИШЕН

21. 04 2025 року

АКТ № 42851-2025

Про впровадження у практичну діяльність Головного слідчого управління Національної поліції України результатів дисертаційного дослідження

Уклала комісія у складі:

Голови: заступника начальника управління організації роботи та методичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, полковника поліції Ананченка Володимира

членів комісії: начальника 3-го відділу (методичної роботи та правового забезпечення) управління організації роботи та методичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, доктора філософії в галузі права, майора поліції Романова Максима

старшого слідчого в ОВС 3-го відділу (методичної роботи та правового забезпечення) управління організації роботи та методичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, доктора філософії в галузі права, капітана поліції Мурзо Свгені

комісія відповідно до наказу Національної поліції України № 692 від 17.06.2025 «Про затвердження Порядку участі працівників слідчих підрозділів Національної поліції України в науковій та освітній діяльності», склала цей акт

щодо розгляду основних положень та результатів дисертаційного дослідження Панасюк Вікторії Вікторівни на тему: «Розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Комісією встановлено, що висновки, які містяться у дисертаційному дослідженні, можуть використовуватись у практичній діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України під час проведення занять у системі службової підготовки, а також при проведенні нарад, семінарів, а викладені у них пропозиції та рекомендації можуть бути корисними під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із вчиненням домашнього насильства щодо осіб похилого віку, а також при використанні спеціальних знань у цій сфері.

Матеріали, викладені у висновках до дисертаційного дослідження, можуть використовуватись під час підготовки листів-роз'яснень до органів досудового розслідування України, оскільки мають як необхідний теоретичний та методологічний рівень, так і практичну цінність, що сприятиме вдосконаленню їх процесуальної діяльності.

Голова комісії:

Володимир АНАНЧЕНКО

Члени комісії:

Максим РОМАНОВ

Євгенія МУРЗО

Громадська організація «Всеукраїнське об'єднання
протидії булінгу! Мої безпечні друзі»

«My safety friends»

код ЄДРПОУ 44187978, e-mail: My_safety_friends@ukr.net
просп. М. Бажана, 28-В, оф. 95, м. Київ, 02149, тел. (098) 486-88-88

25 вересня 2025 року № 86-88/114-2025
на № _____ від _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

Голова громадської організації
«Всеукраїнське об'єднання протидії
булінгу! Мої безпечні друзі»

Юрій БУРАНОВ

25 вересня 2025 року

АКТ

**про впровадження в практичну діяльність в громадській організації
Методичних рекомендацій підготовлених в Національній академії
внутрішніх справ за авторством Панасюк В.В.**

Відповідно до положень Статуту громадська організація «Всеукраїнське об'єднання протидії булінгу! Мої безпечні друзі» (далі – організація) об'єднує громадян, які є небайдужими до проблем захисту прав і свобод людини та громадянина, особливо вразливих категорій та дітей, протидії булінгу (цькування), миробудування, запобігання домашньому насильству. Крім того, організація спрямовує свою діяльність на виявлення та розслідування фактів домашнього насильства, вчиненого щодо осіб, що потребують особливого захисту, відновлення порушених прав, підвищення рівня правової обізнаності, а також формування суспільної нетерпимості до будь-яких проявів насильства.

Комісія у складі: голови комісії – голови організації Буранова Юрія Хасановича, а також її членів, заступника голови організації з психологічної допомоги – Буранової Яни Юріївни та психолога –Капусти Дар'ї Олегівни, склала цей акт про впровадження в практичну діяльність організації **Методичних рекомендацій** на тему «Організація та тактика проведення допиту осіб, які належать до вразливих категорій» підготовлені в Національній академії внутрішніх справ за авторством Панасюк Вікторії Вікторівни.

Підготовлені Методичні рекомендації призначені для використання представниками організації під час планування діяльності та спрямовані на вироблення підходів до забезпечення належного захисту прав і свобод вразливих категорій громадян. Також акцентовано увагу на необхідності

дотримання норм чинного законодавства, удосконаленні правозастосовної практики та впровадженні ефективних механізмів їх реалізації у роботі з особами, які потребують особливого захисту.

Голова комісії:
голова громадської організації

 Юрій БУРАНОВ

Члени комісії:
заступник голови організації
з психологічної допомоги

 Яна БУРАНОВА

психолог

 Дар'я КАПУСТА

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Панасюк В. В. Способи вчинення та приховування домашнього насильства щодо осіб похилого віку. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 468–471. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/106>
2. Панасюк В. В. Особи похилого віку як вразлива категорія потерпілих від домашнього насильства. *Київський часопис права*. 2023. № 4. С. 139–145. DOI: <http://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/issue/view/12>
3. Панасюк В. В. Чинники домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку, як вияв девіантної поведінки. *Юридична психологія*. 2024. № 1 (34). С. 126–133. DOI: <https://doi.org/10.33270/03243401.126>
4. Панасюк В. В. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування домашнього насильства щодо осіб похилого віку. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 3. С. 86–98. DOI: <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-3>
5. Panasiuk V. V. Investigation of domestic violence committed against the elderly: algorithmisation of scene inspection. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2025. № 33 (3). P. 338–357. DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-3-338>
6. Комаринська Ю., Панасюк В., Романович А. Комунікативна складова тактики допиту дитини. *Наука і правоохорона*. 2025. № 4 (70). С. 138–149. DOI: <https://doi.org/10.33270/05257004.14>
7. Панасюк В. В. Міжнародний досвід розслідування домашнього насильства, вчиненого військовими: порівняльно-правовий аналіз. *Науковий*

вісник Національної академії внутрішніх справ. 2026. Т. 31. № 1. С. 82–93.
DOI: <https://doi.org/10.63341/naia-herald/1.2026.82>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Панасюк В. В. Актуальні питання розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку. *Сучасні проблеми криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25 листоп. 2022 р.). Харків, 2022. С. 301–304. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.7319910>

2. Панасюк В. В. Наукове забезпечення розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи*: міжвід. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2022 р.). Київ, 2022. С. 177–180. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/21569>

3. Панасюк В. В. Поняття систематичності при кваліфікації домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку. *Забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі й торгівлі людьми: національна практика та зарубіжний досвід*: наук.-теорет. конф. (Київ, 8 груд. 2022 р.). Київ, 2022. С. 76–79. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/22106>

4. Панасюк В. В. Домашнє насильство в умовах війни. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 16 берез. 2023 р.). Хмельницький, 2023. С. 441–444. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/9c3c9c7c-2a8a-4c52-9a4f-5b7a9c2a1f6d>

5. Панасюк В. В. Класифікація способів вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку. *Людина, кримінологія, наука*: матеріали II Міжнар. наук. конф., присвяч. 40-річчю діяльності в галузі освіти й науки та 65-річчю кримінолога В. Г. Бужора (Республіка Молдова, м. Кишинів,

24 берез. 2023 р.). Кишинів, 2023. С. 776–778. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/776-778_7.pdf

6. Панасюк В. В. Поняття особи похилого віку в різних країнах світу. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали міжвід. наук.-практ. конф. (Київ, 28 квіт. 2023 р.). Київ, 2023. С. 224–227. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/23489>

7. Панасюк В. В. Обстановка, місце та час вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку. *Кримінальне процесуальне право на сучасному етапі розвитку України*: матеріали круглого столу (Київ, 27 жовт. 2023 р.). Київ, 2023. С. 298–300. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/24876>

8. Панасюк В. В. Характеристика особи правопорушника й потерпілого від домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи*: матеріали міжвід. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2023 р.). Київ, 2023. С. 336–339. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/25794>

9. Панасюк В. В. Ознаки вразливості осіб похилого віку як потерпілих від домашнього насильства. *Забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі й торгівлі людьми: національна практика та зарубіжний досвід*: матеріали III наук.-теорет. конф. (Київ, 4 груд. 2023 р.). Київ, 2023. С. 104–107. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/25988>

10. Панасюк В. В. Взаємозв'язок особи потерпілого та правопорушника під час вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 3 лип. 2024 р.). Київ, 2024. С. 472–475. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/27154>

11. Панасюк В. В. Взаємодія слідчого зі співробітниками оперативних та інших підрозділів НПУ під час розслідування домашнього насильства,

вчиненого щодо осіб похилого віку. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвід. наук.-практ. круглого столу (Київ, 21 листоп. 2024 р.). Київ, 2023. С. 377–381. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/27903>

12. Панасюк В. В. Огляд місця події як основна слідча (розшукова) дія під час розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку. *Проблемні питання насильства в сім'ї та насильства за ознаками статі в Україні в умовах воєнного стану* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів – Торунь, 18 берез. 2025 р.). Львів, 2023. С. 122–125. URL: <https://dspace.megu.edu.ua/items/6c8c0f7a-9b7c-4a6d-9b5e-2e4c1c8d5f21>

13. Панасюк В. В. Особливості проведення допиту під час розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку. *Забезпечення правопорядку в умовах воєнного стану та мировідбудови* : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (Житомир, 1 трав. 2025 р.). Житомир, 2025. С. 65–68. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/40123>

14. Панасюк В. В. Міжнародні підходи до розслідування домашнього насильства, вчиненого військовими щодо літніх осіб: порівняльно-правовий аспект. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану* : матеріали XIV міжвід. наук.-практ. конф. (Київ, 28 листоп. 2025 р.). Київ, 2025. С. 395–398. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/29877>

15. Комаринська Ю. Б., Панасюк В. В. Проведення допиту осіб похилого віку та дітей, які є потерпілими від домашнього насильства : метод. рек. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2026. 71 с.